ANNIE ERNAUX

„Una dintre cele mai bune cărţi pe care le vei citi vreodată!“

DEBORAH LEVY

Anii

Traducere de Mădălina Ghiu

PREMIUL NOBEL PENTRU LITERATURĂ 2022

Anansi
CONTEMPORAN

ANNIE
ERNAUX

„Una dintre cele mai bune cărţi pe care le vei citi vreodată!"
DEBORAH LEVY

Anii

Traducere
de Mădălina Ghiu

PREMIUL NOBEL PENTRU LITERATURĂ 2022

PANDORA M

Anansi
CONTEMPORAN

COLECȚIE COORDONATĂ DE **BOGDAN-ALEXANDRU STĂNESCU**

Anansi
CONTEMPORAN

ANNIE

ERNAUX

Anii

Traducere din limba franceză și note de

Mădălina Ghiu

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Silviu Dragomir

FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994

DIRECTOR EDITORIAL:
Bogdan-Alexandru Stănescu

REDACTARE:
Alexandra Turcu

DESIGN:
Andrei Gamarț

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Dan Crăciun

Titlul original: *Les années*
Autor: Annie Ernaux

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
www.pandoram.ro

ISBN (print): 978-606-978-606-2

ISBN (EPUB): 978-606-978-630-7

Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

Tot ce avem este doar istoria noastră, iar ea nu ne aparține.
José Ortega y Gasset

— Da, ne va uita! Asta ne e ursita tuturor și n-avem încotro! Ceea ce ni se pare astăzi grav, însemnat, deosebit de important cu timpul va fi dat uitării sau va părea un lucru de nimic. (Pauză.) Interesant e că nu ne putem da seama dinainte de ceea ce va trece mai târziu drept măreț și plin de însemnătate, sau, dimpotrivă, ridicol și de neluat în seamă.[1]

A. P. Cehov

---

1. A.P. Cehov, „Trei surori", *Opere complete*, vol. X, traducere din limba rusă de Moni Ghelerter și V. Jianu, ESPLA, București, 1960, p. 326.

Toate imaginile vor dispărea.

femeia ghemuită care urina în plină zi în spatele unei barăci ce servea drept cafenea, la marginea ruinelor, în Yvetot, după război, și-a tras chiloții în sus, cu fusta ridicată, și s-a întors în cafenea

chipul înlăcrimat al Alidei Valli dansând cu Georges Wilson în filmul *Absență îndelungată*

bărbatul întâlnit pe un trotuar din Padova, în vara lui '90, cu proteze atașate de umeri, evocând imediat amintirea talidomidei prescrise femeilor însărcinate împotriva grețurilor cu treizeci de ani în urmă și, în același timp, povestea amuzantă care circula după aceea: o viitoare mamă tricotează hăinuțe pentru bebeluș în timp ce înghite regulat talidomidă, un rând, o folie. O prietenă îngrozită îi spune: probabil nu știi că bebelușul tău se poate naște fără brațe, iar ea îi răspunde: ba știu foarte bine, însă nu știu să tricotez mânecile

Claude Piéplu în fruntea unui regiment de legionari, cu drapelul într-o mână, cu cealaltă trăgând o capră, într-un film al grupului Les Charlots[2]

această doamnă maiestuoasă, atinsă de Alzheimer, îmbrăcată cu o bluză înflorată ca și ceilalți rezidenți ai căminului de bătrâni, dar ea, cu un șal albastru pe umeri, străbătând neobosită coridoarele, semeață ca ducesa de Guermantes în Bois de Boulogne, care te ducea cu gândul la Céleste Albaret[3] așa cum apăruse într-o seară la o emisiune a lui Bernard Pivot

pe o scenă de teatru în aer liber, femeia închisă într-o cutie pe care niște bărbați au străpuns-o dintr-o parte în alta cu sulițe de argint — a scăpat cu viață, pentru că totul făcea parte dintr-un număr de magie numit *Martiriul unei femei*

mumiile din dantele zdrențuite atârnând de pereții Catacombelor Capucinilor din Palermo

chipul lui Simone Signoret pe afișul filmului *Thérèse Raquin*

pantoful care se rotește pe un piedestal într-un magazin André de pe Rue du Gros-Horloge din Rouen, iar în jurul lui același enunț derulându-se la nesfârșit: „cu Babybotte Bébé pășește și mare crește“

străinul din gara Termini din Roma, care coborâse pe jumătate storul de la fereastra compartimentului său de clasa întâi și, invizibil până la talie, din profil, își manipula sexul pentru tinerele călătoare rezemate de bară în trenul ce staționa pe peronul de vizavi.

tipul dintr-o reclamă la cinema pentru Paic Vaisselle[4], care spărgea vesel farfuriile murdare în loc să le spele. O voce din fundal spunea cu severitate „nu aceasta este soluția!“, iar tipul privea disperat la spectatori, „dar care este soluția?“

plaja Arenys de Mar, de lângă o linie de cale ferată, clientul hotelului care semăna cu Zappy Max[5]

nou-născutul ridicat în aer ca un iepure scos din traistă în sala de nașteri a clinicii Pasteur din Caudéran, regăsit o jumătate de oră mai târziu îmbrăcat complet, dormind pe o parte în pătuț, cu o mână afară și cearceaful tras până la umeri

silueta elegantă a actorului Philippe Lemaire, căsătorit cu Juliette Gréco

într-o reclamă TV, tatăl încearcă în zadar, ascuns în spatele ziarului, să arunce în aer o Picorette[6] și să o prindă cu gura, ca fetița lui

o casă cu boltă de iederă, care era hotel în anii ’60, la numărul 90 A, pe Zattere, în Veneția

sutele de chipuri împietrite, fotografiate de administrație înainte de plecarea în lagăre, pe pereții unei încăperi din Palais de Tokyo, la Paris, la mijlocul anilor ’80

closetele instalate deasupra râului, în curtea din spatele casei din Lillebonne, excrementele amestecate cu hârtie purtate ușor de apa care clipocea în jur

toate imaginile crepusculare ale primilor ani, cu băltoacele strălucitoare ale unei duminici de vară, cele ale viselor în care părinții morți revin la viață, în care mergem pe drumuri necunoscute

imaginea lui Scarlett O'Hara târându-l pe scări pe soldatul yankeu pe care tocmai l-a ucis — alergând pe străzile din Atlanta în căutarea unui medic pentru Melanie, care urmează să nască

cea a lui Molly Bloom întinsă lângă soțul ei, amintindu-și prima dată când un băiat a sărutat-o și ea a spus da, da, da

cea a lui Elizabeth Drummond, ucisă împreună cu părinții ei pe o șosea din Lurs, în 1952

imagini reale sau imaginare, cele care apar chiar și în somn
imaginile unui moment scăldat într-o lumină care nu le aparține decât lor

Toate vor dispărea brusc, la fel ca milioanele de imagini care se aflau în spatele frunților bunicilor, morți acum o jumătate de secol, ale părinților, morți și ei. Imagini în care ne închipuim copii în mijlocul altor ființe care dispăruseră deja înainte să ne fi născut, la fel cum în memoria noastră copiii noștri mici sunt prezenți alături de părinții noștri și de colegii noștri de școală. Și vom fi într-o zi în amintirea copiilor noștri în mijlocul nepoților și al oamenilor care nu s-au născut încă. Ca și dorința sexuală, memoria nu se oprește niciodată. Ea cuplează morții cu viii, ființele reale cu cele imaginare, născocirea cu istoria.

Se vor anula subit miile de cuvinte care au fost folosite pentru a denumi lucrurile, fețele oamenilor, acțiunile și sentimentele, pentru a ordona lumea, a face inima să bată și pentru a umezi sexul.

sloganurile, graffitiurile de pe pereții străzilor și din closete, poeziile și poveștile porcoase, titlurile

anamneză, epigon, noemă, studiul cunoașterii filozofice, termenii notați într-un carnet cu definiția lor pentru a nu consulta de fiecare dată dicționarul

expresiile pe care alții le foloseau în mod natural și despre care ne îndoiam că am fi capabili și noi să o facem într-o bună zi, *este evident că*, *sunt nevoit să constat că*

cuvintele oribile care ar fi trebuit uitate, mai persistente decât altele chiar din cauza efortului de a le reprima, arăți ca o curvă ofilită

cuvintele bărbaților în pat noaptea: Fă cu mine tot ce vrei, sunt obiectul tău

a exista înseamnă să te bei fără să-ți fie sete

ce făceai pe 11 septembrie 2001?

in illo tempore duminica la liturghie

găina bătrână face zama bună! ești cam nătântoc! expresii ieșite din uz, auzite din nou întâmplător, dintr-odată prețioase, ca obiectele pierdute și regăsite, despre care ne întrebăm cum de s-au păstrat

cuvintele legate pentru totdeauna de anumiți oameni, ca o deviză — de un anumit loc de pe șoseaua națională 14, pentru că un pasager le-a rostit tocmai când treceam pe acolo cu mașina și nu poți trece din nou prin acel loc fără ca aceleași cuvinte să nu îți vină iar în minte, ca fântânile îngropate ale Palatului de vară al lui Petru cel Mare care țâșnesc când le calci

exemplele de gramatică, citatele, insultele, cântecele, propozițiile copiate în carnete în adolescență

l’abbé Trublet compilait, compilait, compilait[7]

pentru o femeie, gloria este doliul orbitor al fericirii[8]

memoria se află în afara noastră, într-o adiere ploioasă a timpului[9]

perfecțiunea pentru o călugăriță este să-și petreacă viața fecioară și să moară sfântă

exploratorul bagă conținutul săpăturilor arheologice în lăzi[10]

c'était un porte-bonheur un petit cochon avec un coeur / qu'elle avait acheté au marché pour cent sous / pour cent sous c'est pas cher entre nous[11]

mon histoire c'est l'histoire d'un amour[12]

Putem trage la țintă cu o furculiță? Putem pune schmilblick[13] în biberonul copilului?

(sunt cel mai bun, cine spune că nu sunt cel mai bun, dacă ești vesélă, vezi să nu te spargi, este cam corsicană, capitala Ajaccio[14], pe scurt, cum a spus Pépin[15], sunt salvat! a spus Iona ieșind din burta balenei, e suficient să îmi ascund delfinul în apă[16], aceste jocuri de cuvinte auzite de o mie de ori, care nu mai sunt nici surprinzătoare, nici amuzante de multă vreme, iritante prin platitudinea lor, care nu făceau decât să asigure complicitatea familială și care dispăruseră la destrămarea cuplului, dar uneori reveneau pe buze, deplasate, necuviincioase în afara vechiului trib, după ani de despărțire, erau practic ceea ce mai rămăsese din el)

cuvintele de care ne mirăm că existaseră altădată, „namilă“ (scrisoare de la Flaubert către Louise Colet), „a picoti“ (George Sand, către același)

latina, engleza, rusa învățată în șase luni de dragul unui sovietic și tot ce a rămas nu au fost decât *da svidania*, *ia tebia liubliu harașo*

ce este căsătoria? Un compromis promis[17]

metaforele atât de uzate, încât te miri că alții îndrăznesc să le spună, cireașa de pe tort

o, Mamă îngropată în afara grădinii paradisului[18]

a pedala pe lângă bicicletă a devenit a pedala în varză murată, apoi în griș, apoi nimic, expresii depășite[19]

cuvintele bărbatului care nu ne plac, „a termina“, „a regula“

cele învățate în timpul studiilor, care îți dădeau senzația de triumf asupra complexității lumii. Odată trecut examenul, ne-au părăsit mai repede decât intraseră în noi

frazele repetate, enervante ale bunicilor, ale părinților deveneau mai vii după moartea lor decât chipurile lor, *nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala*

mărcile de produse vechi, de scurtă durată, a căror amintire încânta mai mult decât cea a unui brand cunoscut, șamponul Dulsol, ciocolata Cardon, cafeaua Nadi, ca o amintire intimă, imposibil de împărtășit

Zboară cocorii[20]

Marianne a tinereții mele[21]

Madame Soleil este încă printre noi[22]

lumea suferă de lipsă de credință într-un adevăr transcendent[23]

Totul va fi șters într-o secundă. Dicționarul acumulat din leagăn până pe patul de moarte se va evapora. Va fi tăcere și niciun cuvânt de rostit. Din gura deschisă nu va ieși nimic. Nici un eu, nici un mine. Limba va continua să pună lumea în cuvinte. În conversațiile din jurul unei mese festive, nu vom fi decât un prenume, din ce în ce mai fără chip, până când vom dispărea în mulțimea anonimă a unei generații îndepărtate.

---

2. Numele unei formații de muzică umoristică de succes, formată în 1966.

3. Céleste Albaret a fost menajera lui Marcel Proust în ultimii săi ani de viață, când acesta s-a dedicat scrierii operei *În căutarea timpului pierdut*. Ea și-a dictat memoriile jurnalistului Georges Belmont. A rezultat o poveste care a dezvăluit aspecte ale vieții de zi cu zi ale scriitorului, dar și un portret inedit al acestuia. Cartea emoționantă, intitulată *Monsieur Proust*, apărută în 1973, a adus-o la emisiunea *Ouvrez les guillemets*, realizată de Bernard Pivot.

4. Detergent de vase care se produce din anul 1970.

5. Max Doucet (1921-2019), zis Zappy Max, actor de teatru și film, a fost și un cunoscut prezentator de radio din Franța și Belgia între anii 1950-1980.

6. Drajeuri din soia învelite în ciocolată. Numele provine de la verbul *picorer* — a ciuguli.

7. „El compila, compila, compila“ este ultimul vers al unei epigrame adresate abatelui Trublet de către Voltaire.

8. Cuvintele aparțin lui Madame de Staël (1766-1817).

9. Citare aproximativă din Marcel Proust, *La umbra fetelor în floare*.

10. *l'explorateur mit le contenu de ses fouilles dans des caisses* — calambur vulgar, bazat pe modificarea cuvintelor *couilles* (testicule), care devine *fouilles* (săpături arheologice), și *fesses* (fese), care devine *caisses* (cufere).

11. „Era un talisman un purceluș cu o inimă / pe care îl cumpărase de la piață cu o sută de bănuți / cu o sută de bănuți nu e scump între noi.“ Versurile unui cântec de succes, *Le Porte-Bonheur*, din anii '50, interpretat de orchestra dirijată de Jacques Hélian (1912-1986).

12. „Povestea mea este povestea unei iubiri.“ Vers din cântecul Dalidei, *Histoire d'un amour* (1957).

13. *Schmilblick* este un obiect imaginar apărut pentru prima oară în proza absurdă a umoristului francez Pierre Dac, în anii '50.

14. Calambur din banda desenată *Asterix în Corsica*, de René Goscinny. Ajaccio este capitala Corsicii, iar corsicanii erau celebri prin rezistența lor îndârjită împotriva invadatorilor.

15. Regele francilor, Pépin cel Scurt (716-768).

16. Parafrază la un joc de cuvinte folosit în școală pentru memorarea lecției despre cetacee: *C'est assez, dit la baleine, je cache à l'eau car j'ai le dos fin* („Gata, a spus balena, mă ascund în apă, fiindcă am spatele fin“), rezultat din omonimia *cachalot* (*cache à l'eau*) și *dauphin* (*dos fin*).

17. *Un con promis*, care are și conotații sexuale.

18. Primul vers din poemul lui Charles Péguy (1873-1914), „Ève“.

19. A se împotmoli, a-și pierde șirul gândurilor, al cuvintelor.

20. Film al regizorului sovietic Mihail Kalatozov, premiat cu Palme d'Or în 1958.

21. *Marianne de ma jeunesse*, coproducție franco-germană din 1955.

22. Astroloagă renumită, Germaine Lucie Soleil (1913-1996).

23. Citat din Renouvier, motto la eseul lui Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, traducere de Gabriela Creția, Humanitas, 2017, p. 8.

O fotografie sepia, ovală, lipită în interiorul unei colițe mărginite cu chenar auriu, protejată de o foaie gofrată, transparentă. Mai jos, *Photo-Moderne, Ridel, Lillebonne (S.Inf.re). Tel. 80.* Un bebeluș mare, botos, cu părul castaniu formând un moț în vârful capului, stă pe jumătate gol pe o pernă în mijlocul unei mese sculptate. Fundalul cu nori, ghirlanda de pe masă, cămășuța brodată, ridicată pe burtă — mâna bebelușului ascunde sexul —, breteaua alunecată de pe umăr peste brațul dolofan urmăresc să reprezinte un amoraș sau un îngeraș pictat. Fiecare membru al familiei urma să primească o fotografie și să decidă imediat cu cine seamănă copilul. În această piesă din arhiva familiei — care trebuie să dateze din 1941 — este imposibil de citit altceva decât punerea ritualică în scenă, în felul mic-burghez, a intrării în lume.

O altă fotografie, semnată de același fotograf — dar hârtia coliței este mai comună și chenarul auriu a dispărut —, fără îndoială destinată aceleiași distribuiri familiale, arată o fetiță de vreo patru ani, serioasă, aproape tristă în ciuda faptului că o mutriță plăcută se ivește de sub părul scurt, despărțit printr-o cărare pe mijloc și tras înapoi cu agrafe de care sunt atașate fundițe, ca niște fluturi. Mâna stângă se sprijină pe aceeași masă sculptată, în întregime vizibilă, în stilul Ludovic al XVI-lea. Pare strânsă bine în corsaj, fusta cu bretele este mai scurtă în față din cauza unei burți proeminente, poate semn de rahitism (1944, aproximativ).

Alte două fotografii mici, cu margini zimțate, probabil din același an, o înfățișează pe aceeași fetiță, dar mai subțirică, într-o rochie cu volane, cu mâneci bufante. În prima, ea se ghemuiește jucăuș lângă o femeie corpolentă, îmbrăcată într-o rochie cu dungi late, cu părul ridicat, răsucit în bucle mari. În cealaltă poză, ridică pumnul stâng, cel drept este ținut de mâna unui bărbat înalt, cu un aer nonșalant, purtând jachetă deschisă la culoare și pantaloni cu pense. Cele două fotografii au fost făcute în aceeași zi în fața unui zid jos, cu o bordură de flori, într-o curte pavată. Deasupra capetelor lor trece o frânghie de rufe de care a rămas agățat un cârlig.

În zilele de sărbătoare de după război, în lâncezeala interminabilă a meselor, ieșea din neant și prindea contur timpul deja început, cel pe care părea că părinții îl fixau câteodată cu privirea când uitau să ne răspundă, cu ochii în gol, timpul în care nu am fost, unde nu vom fi niciodată, timpul dinainte. Vocile amestecate ale invitaților compuneau marea poveste a evenimentelor colective la care, prin forța lucrurilor, s-ar crede că au participat.

Nu se săturau niciodată să vorbească despre iarna lui ’42, îngheț, foame și napi, provizii și cartele de tutun, bombardamente

aurora boreală, care anunțase războiul

bicicletele și cărucioarele pe șosele în urma Înfrângerii, magazinele jefuite

sinistrații săpând printre dărâmături în căutarea fotografiilor și a banilor lor

sosirea germanilor — toată lumea localizată cu precizie *unde*, în ce oraș — englezii întotdeauna corecți, americanii nerușinați, colaboratorii, vecinul în Rezistență, fata X, tunsă la Eliberare[24]

Le Havre ras de pe fața pământului, acolo nu mai rămăsese nimic, piața neagră

Propaganda

Nemțălăii trecând Sena la Caudebec pe cai sleiți de puteri

țăranca trăgând un pârț puturos într-un compartiment de tren unde sunt nemți și declarând în gura mare că „să-i facem să miroasă ce nu le putem spune“

Pe un fond comun de foame și frică, totul se relatează folosind „noi“.

Vorbeau despre Pétain[25] ridicând din umeri, prea bătrân și deja ramolit când s-au dus după el de voie, de nevoie. Imitau zborul și vuietul V2-urilor[26] care se roteau pe cer, mimau spaima trecută, cu deliberări simulate în momentele cele mai dramatice, *ce mă fac*, ca să te țină cu sufletul la gură.

Era o poveste plină de morți și violență, de distrugere, spusă cu o jubilație pe care păreau că vor să o dezmintă din când în când, prin cuvintele „asta nu trebuie să se mai întâmple vreodată“, vibrante și solemne, urmate de o tăcere ca un avertisment la adresa unei autorități obscure, din remușcarea simțită în urma bucuriei.

Dar nu vorbeau decât despre ceea ce văzuseră, care putea fi retrăit mâncând și bând. Nu aveau suficient talent sau convingere pentru a vorbi despre ceea ce știau, dar nu văzuseră. Așadar, nici despre copiii evrei urcând în trenuri către Auschwitz, nici despre cei morți de foame ridicați dimineața în ghetoul din Varșovia, nici despre cele 10 000 de grade din Hiroshima. De aici și această impresie pe care nici lecțiile de istorie, documentarele sau filmele de mai târziu nu reușiseră să o risipească: nici cuptoarele din crematorii și nici bomba atomică nu erau situate în aceeași epocă cu untul de pe piața neagră, cu alarmele și coborârile în pivniță.

Se agățau prin comparație de războiul dinainte, cel Mare, cel din 1914, câștigat, în sânge și glorie, un război al bărbaților despre care femeile de la masă ascultau cu respect. Vorbeau despre Chemin des Dames[27] și Verdun, despre gazați, despre clopotele din 11 noiembrie 1918[28]. Enumerau sate în care nu se mai întorsese niciun fiu plecat pe front. Îi puneau în paralel pe soldații din noroiul tranșeelor cu prizonierii din 1940, adăpostiți la căldurică timp de cinci ani, care nu primiseră nici măcar bombe în cap. Se certau pentru eroism și nenorocire.

Se întorceau în vremuri când ei înșiși încă nu se născuseră, la Războiul din Crimeea, la cel din 1870, la parizienii care mâncaseră șobolani.

În vremurile dinainte, despre care se povestea, nu erau decât războaie și foamete.

La final, cântau *Ah le petit vin blanc* și *Fleur de Paris*[29], urlând cuvintele refrenului, „albastru-alb-roșu sunt culorile patriei“, într-un cor asurzitor. Își întindeau brațele și râdeau, încă unul pe care nemțălăii nu-l vor avea.

Copiii nu ascultau și se grăbeau să părăsească masa imediat ce primeau permisiunea, profitând de bunăvoința generală a zilelor de sărbătoare pentru a se deda la jocurile interzise, sărind pe paturi și legănându-se cu capul în jos. Dar reținuseră totul. Față de vremurile fabuloase — ale căror episoade mult timp nu le puseseră în ordine cronologică, Înfrângerea, Exodul, Ocupația, Debarcarea, Victoria —, li se păreau plictisitoare vremurile fără nume în care

crescuseră. Regretau că nu fuseseră născuți atunci sau că fuseseră prea mici când toți au plecat de nevoie în cohorte la drum și au dormit în paie ca țiganii nomazi. Pentru acest timp netrăit, aveau să păstreze un regret statornic. Amintirile altora le trezeau o nostalgie secretă pentru această perioadă pe care o rataseră la mustață și speranța de a o trăi într-o zi.

Din epopeea fabuloasă n-au rămas decât urmele cenușii și mute ale blocurilor înșirate de-a lungul falezelor, ale mormanelor de piatră din orașe cât vedeai cu ochii. Din moloz se iveau obiecte ruginite, rame de pat din fier contorsionat. Negustorii sinistrați se stabiliseră în barăci temporare la marginea ruinelor. Obuzele uitate la deminare explodau în mâinile copiilor care se jucau cu ele. Ziarele avertizau: nu vă atingeți de muniție! Medicii scoteau amigdalele copiilor cu gât sensibil, care se trezeau urlând din anestezia cu eter și erau forțați să bea lapte clocotit. Pe afișe decolorate, bustul generalului de Gaulle privea în depărtare de sub chipiul său. Duminică după-amiaza jucam Piticot sau Popa-prostu'.

Frenezia care urmase Eliberării pălea. Așa că oamenii nu se gândeau decât să iasă la distracții și lumea era plină de dorințe care să fie satisfăcute pe loc. Tot ceea ce apărea pentru prima dată de la terminarea războiului provoca îmbulzeală — bananele, biletele la Loteria Națională, focurile de artificii. Cartiere întregi, de la bunica susținută de fiicele ei până la pruncul în cărucior, dădeau năvală la bâlci, la retragerea cu torțe, la circul Bouglione, unde aproape că erau călcați în picioare în busculadă. Se alăturau pe drum mulțimii în rugăciune și imnuri de slavă pentru a întâmpina statuia fecioarei din Notre-Dame de Boulogne și pentru a o conduce înapoi a doua zi preț de kilometri întregi. Laic sau religios, orice prilej era bun pentru a fi împreună afară, de parcă ar fi vrut să continue să trăiască laolaltă. Duminicile, seara, autocarele se întorceau de la mare cu tineri înalți, în pantaloni scurți, cântând din răsputeri, cățărați pe acoperișul cu bagaje. Câinii rătăceau liberi și se coțăiau în mijlocul străzii.

Chiar și aceste timpuri începeau să fie o amintire a zilelor de aur pe a căror pierdere o simțeam când ascultam la radio *Je me souviens des beaux dimanches…*

Mais oui c'est loin c'est loin tout ça[30]. Copiii regretau de această dată că au trecut prea mici prin perioada de după Eliberare, fără s-o fi trăit cu adevărat.

Cu toate astea, creșteam liniștiți, „fericiți că suntem în lume și că o vedem limpede", înconjurați de recomandările de a nu atinge obiecte necunoscute și de lamentațiile necontenite despre raționalizare, despre cupoane de ulei și zahăr, pâine de porumb care cădea greu la stomac, cărbune care nu dădea căldură, *Vom avea ciocolată și dulceață de Crăciun?* Am început să mergem la școală cu o tăbliță de ardezie și un creion cu mină, prin spațiile curățate de moloz, nivelate în așteptarea Reconstrucției. Ne-am jucat de-a batistuța, de-a inelul de aur, în cerc, ținându-ne de mână, în timp ce cântam *Bonjour Guillaume as-tu bien déjeuné*[31], cu mingea la perete pe *Petite bohémienne toi qui voyages partout*[32], am bătut tot terenul de joacă braț la braț, scandând *cine se joacă de-a v-ați ascunselea*. Am luat râie, păduchi, sufocați sub un prosop îmbibat în prafuri antipurici Marie Rose. Ne-am urcat unul după altul în camioneta de radiologie ca să ne controlăm de tuberculoză, cu paltoanele pe noi și fularele la gură. Am trecut de prima vizită medicală râzând de rușine că ne aflăm doar în chiloți într-o cameră pe care nu o încălzea flacăra albastră care juca într-un vas plin cu alcool pe masa de lângă asistentă. În curând o să defilăm pe străzi, îmbrăcați în alb din cap până-n picioare, însoțiți de aclamațiile din timpul primei sărbători a tineretului, până la hipodrom, unde, între cer și iarba umedă, o să executăm pe muzica țipătoare a difuzoarelor „gimnastica în grup", cu un sentiment de măreție și singurătate.

Discursurile spuneau că noi reprezentăm viitorul.

În polifonia zgomotoasă a meselor festive, înainte de a apărea disputele și certurile pe viață și pe moarte, ajungea la noi, pe bucăți, împletită cu cea a războiului, cealaltă mare poveste, cea a originilor.

Brusc se iveau bărbați și femei, uneori fără altă denumire decât titlul lor de rudenie, „tată", „bunic", „străbunică", reduși la o trăsătură de caracter, la o anecdotă amuzantă sau tragică, la ce i-a răpus: gripa spaniolă, embolia sau lovitura de copită a calului — copii care nu atinseseră vârsta noastră, o cohortă de chipuri pe care nu le-am cunoscut niciodată. Se stabileau firele unei legături

de rudenie, greu de descâlcit timp de ani de zile, până când în sfârșit s-au putut delimita corect cele „două ramuri“ și au fost despărțiți cei care însemnau ceva pentru noi prin sânge de cei care nu însemnau „nimic“.

Discursul familial și discursul social sunt totuna. Vocile comesenilor delimitau spațiile tinereții: satul și fermele unde, în amintirea pierdută, bărbații fuseseră rândași și fetele, servitoare, fabrica unde se întâlniseră toți, se vizitaseră și se căsătoriseră, micul comerț, unde ajunseseră cei mai ambițioși. Spuneau povești fără alte evenimente personale, în afară de nașteri, căsătorii și doliu, fără călătorii, în afară de cea la regimentul dintr-un oraș îndepărtat de garnizoană, despre o existență plină de muncă, despre duritatea și uzura ei, despre amenințările băuturii. Școala era un fundal mitic, o scurtă epocă de aur al cărei Învățător fusese zeul aspru cu rigla lui de fier folosită pentru a lovi degetele.

Vocile transmiteau o moștenire a sărăciei, a lipsurilor anterioare războiului și a restricțiilor, plonjând într-o noapte imemorială, „în vremuri“, ale căror plăceri și dureri, obiceiuri și cunoștințe le depănau:

să locuiești într-o casă de chirpici

să porți galoși

să te joci cu o păpușă de cârpă

să speli rufele cu cenușă de lemn

să atârni de cămașa copiilor lângă buric un săculeț mic de pânză cu căței de usturoi, pentru a alunga viermii

să asculți de părinți și tot să primești scatoalce, *dă-ți seama ce s-ar fi întâmplat dacă răspundeai obraznic*

Enumerau toate lucrurile de care nu aveau habar, necunoscute nicicând:

să mănânce portocale, carne roșie

să aibă asigurări sociale, alocații familiale și pensie la șaizeci și cinci de ani

să meargă în concediu

Își aminteau momentele de mândrie:

grevele din ’36, Frontul Popular, înainte muncitorul nu era luat în seamă

Noi, cei mici, reveniți pentru desert, rămâneam să ascultăm poveștile deocheate de la care, în relaxarea de la sfârșitul mesei, musafirii, uitând de urechile copiilor, nu se mai abțineau, și cântecele tinereții părinților, care vorbeau despre Paris, despre fete decăzute, despre prostituate și indivizi suspecți, *Le Grand Rouquin*, *L'Hirondelle du faubourg*, *Du gris que l'on prend dans ses doigts et qu'on roule*[33], romanțe sfâșietoare, pline de pasiune, pe care cântăreața, cu ochii închiși, le cânta cu toată ființa și care provocau lacrimi șterse cu colțul șervetului. La rândul nostru, aveam dreptul să înduioșăm auditoriul cu *Étoile des neiges*[34].

Fotografii îngălbenite, cu dosul pătat de toate degetele care le ținuseră la alte mese, un amestec de cafea și grăsime, topit într-o culoare indefinită, treceau din mână în mână. În mirii țepeni și serioși, în nuntașii aliniați pe mai multe rânduri de-a lungul unui perete, nu îi recunoșteam nici pe părinți, nici pe altcineva. Nici pe tine însuți în bebelușul de sex nedeslușit pe jumătate gol pe o pernă, ci pe altcineva, o făptură aparținând unui timp mut și inaccesibil.

La ieșirea din război, la mesele nesfârșite de sărbători, în mijlocul râsetelor și al exclamațiilor, *vom avea destul timp să murim, nu-i așa!*, memoria altora ne situa în lume.

În afara poveștilor, felul de a merge, de a se așeza, de a vorbi și de a râde, de a striga tare pe stradă, gesturile din timpul mesei, apucarea obiectelor transmiteau memoria trecută din trup în trup din adâncurile ținuturilor franceze și europene. O moștenire invizibilă în fotografii care, dincolo de deosebirile individuale, de distanța dintre bunătatea unora și răutatea altora, îi unea pe membrii familiei, pe locuitorii cartierului și pe toți cei despre care se spunea că sunt oameni ca noi. Un repertoriu de obiceiuri, o sumă de gesturi conturate de copilăria la câmp, adolescența în atelier, precedate de alte copilării, până la uitare:

să mănânci cu zgomot, lăsând să se vadă transformarea progresivă a alimentelor în gura deschisă, să-ți ștergi buzele cu o bucată de pâine, să-ți cureți de sos farfuria atât de temeinic, încât să poată fi pusă direct la vase curate, să lovești repetat cu lingura în fundul castronului de supă, să te întinzi

la sfârșitul cinei. Să te speli doar pe față în fiecare zi și în rest, în funcție de gradul de murdărie, pe mâini și antebrațe după muncă, picioarele și genunchii copiilor în serile de vară; spălarea întregului corp este rezervată sărbătorilor

să apuci lucrurile cu putere, să trântești ușile. Să faci totul cu bruschețe, fie că înșfaci un iepure de urechi, dai un pupic, iei un copil în poală. În zilele în care te iei la ceartă, să intri și să ieși pe ușă, să dai de pământ cu scaunele

să mergi cu pași mari, legănând brațele, să te arunci de sus pe scaun când te așezi, bătrânele vârându-și mâinile în pieptarul șorțului, să te ridici scoțându-ți cu un gest rapid fusta intrată în fund

pentru bărbați, folosirea continuă a umerilor când cară cazmaua, scânduri și saci de cartofi, copiii obosiți la întoarcerea de la târg

pentru femei, genunchi și coapse care țin strâns râșnița de cafea, sticla care trebuie destupată, găina cu gâtul tăiat, al cărei sânge se scurge în lighean

să vorbești cu voce tare și pe un ton dojenitor în toate împrejurările, de parcă a trebuit să protestezi dintotdeauna împotriva universului.

Limba, o franceză deformată, amestecată cu dialectul local, era de nedespărțit de vocile sonore și aprige, de trupurile strânse în halate de lucru și salopete, de casele joase cu grădinițe, de lătratul câinilor după-amiaza și de liniștea de dinaintea certurilor, tot așa cum regulile de gramatică și franceza corectă erau legate de intonațiile neutre și de mâinile albe ale doamnei învățătoare. O limbă fără complimente sau lingușiri, care conținea ploaia pătrunzătoare, plajele de pietre cenușii sub stâncile abrupte, găleata de noapte golită pe gunoiul de grajd și vinul muncitorilor cu cârca, transmitea credințe și ordine:

să fii atent la luna care determină momentul nașterii, creșterea prazului și infestările cu viermi ale copiilor

să nu încalci ciclurile anotimpurilor pentru a renunța la palton și ciorapi, pentru a duce iepuroaica la mascul, pentru a planta salata verde pe principiul toate la timpul lor, un timp prețios și greu de cuantificat, între „prea devreme“ și „prea târziu“ în care se exercita bunăvoința naturii, copiii și pisicile care se nasc iarna cresc mai puțin bine decât alții și soarele de martie te înnebunește

pe arsuri aplică felii de cartof crud sau fă să se „aline arsura“ cu ajutorul unei vecine care știe formula magică, o tăietură o vindeci cu urină

să respecți pâinea, pe bobul de grâu se află chipul lui Dumnezeu

Ca orice limbă, ierarhiza, îi stigmatiza pe leneși, pe femeile lipsite de conduită, pe „satiri“ și pe cei demni de dispreț, pe copiii „scăpați din mână“, îi lăuda pe oamenii „capabili“, pe fetele serioase, îi recunoștea pe oamenii de vază, admonesta, *o să-ți arate ea, viața*.

Ea vorbea despre dorințe și speranțe înțelepte: să ai o meserie curată, la adăpost de vreme rea, să nu mănânci peste măsură și să mori în patul tău

despre limite: să nu vrei luna de pe cer, să nu te întinzi mai mult decât ți-e plapuma, să fii mulțumit cu ceea ce ai

despre teama de plecări și de necunoscut, pentru că, atunci când nu pleci niciodată de acasă, orice oraș se află la capătul lumii

despre mândrie și răni sufletești, *dacă suntem de la țară nu înseamnă că suntem mai proști decât alții*

Dar noi, spre deosebire de părinți, nu am lipsit de la școală ca să semănăm rapiță, să scuturăm merii și să strângem vreascuri din pădure. Calendarul școlar înlocuise ciclul anotimpurilor. Anii care se așezau dinaintea noastră erau măsurați în cursuri, suprapuse unele peste altele, spații-timp deschise în octombrie și închise în iulie. La începutul anului școlar, îmbrăcam în hârtie albastră cărțile folosite deja, lăsate moștenire de către elevii clasei dinainte. Privind numele lor prost șterse de pe pagina de gardă, cuvintele pe care le subliniaseră, aveam impresia că preluăm ștafeta și că suntem încurajați de cei care ajunseseră la capăt să învățăm într-un an toate acele lucruri. Am învățat poezii de Maurice Rollinat, Jean Richepin, Émile Verhaeren, Rosemonde Gérard, cântece, *Mon beau sapin roi des forêts, C'est lui le voilà le dimanche avec sa robe de mai nouveau*[35]. Ne-am străduit să nu facem nicio greșeală la dictările din Maurice Genevoix, La Varende, Émile Moselly, Ernest Pérochon. Și am recitat regulile gramaticale ale francezei literare. Imediat ce ne-am întors acasă, fără să stăm pe gânduri, am regăsit limba originară, care nu ne obliga să ne alegem cuvintele, ci doar ce avem sau nu de spus, limba care era atașată de

corp, legată de perechile de palme primite, de mirosul înălbitorului de rufe, de merele coapte toată iarna, de sunetul urinei în găleată și de sforăitul părinților.

Moartea oamenilor nu ne afecta cu nimic.

Fotografia alb-negru a unei fetițe într-un costum de baie închis la culoare, pe o plajă cu pietriș. Pe fundal, stânci. Stă așezată pe o stâncă plată, cu picioarele robuste întinse drept în fața ei, cu brațele sprijinite de piatră, cu ochii închiși, cu capul ușor înclinat, zâmbind. O coadă brună, împletită, groasă, adusă în față, cealaltă lăsată pe spate. Totul dezvăluie dorința de a poza ca vedetele din *Cinémonde* sau din reclama pentru crema de protecție Ambre Solaire, de a se elibera de corpul umilitor și lipsit de importanță al unei fetițe. Coapsele mai deschise la culoare, precum și brațele de la cot în sus, desenează forma unei rochii și arată caracterul excepțional pentru acest copil al unui sejur sau al unei ieșiri la mare. Plaja este pustie. Pe spate: august 1949, Sotteville-sur-Mer.

Ea va împlini nouă ani. Este în vacanță cu tatăl ei la un unchi și o mătușă, meșteri care fac funii. Mama ei a rămas la Yvetot, să se ocupe de cafeneaua-băcănie care nu se închide niciodată. Ea este cea care de obicei îi împletește părul în două codițe strânse și îl fixează într-o coroană în jurul capului, cu agrafe și panglici. Ori nici tatăl ei, nici mătușa nu știu să-i lege așa cozile, ori profită de absența mamei pentru a le lăsa libere.

E greu de spus la ce se gândește sau ce visează, cum privește anii care o despart de Eliberare, ce își amintește cu ușurință.

Poate că nu mai există alte imagini decât acestea care să reziste pierderii memoriei:

sosirea în orașul plin de ruine și cățeaua în călduri care fuge

prima zi de școală după vacanța de Paște, nu cunoștea pe nimeni

marea excursie cu întreaga familie din partea mamei la Fécamp, într-un tren cu banchete de lemn, cu bunica cu pălărie neagră din paie de orez și verișorii dezbrăcându-se pe pietre, fundurile lor goale

pernuța de ace în formă de sabot făcută de Crăciun dintr-un petic de cămașă

Pas si bête, cu Bourvil

jocuri secrete, prinderea de lobii urechilor a inelelor cu cleștișori de la perdele.

Poate că vede perioada școlii din spatele ei ca pe o întindere imensă, acele trei clase prin care a trecut, așezarea pupitrelor și a catedrei învățătoarei, tabla, colegii de clasă: Françoise C., pe care o invidia când făcea pe clovnul cu căciula ei în formă de cap de pisică, care i-a cerut în pauză să-i împrumute batista, și-a suflat nasul din abundență în ea, a făcut-o ghem înainte de a i-o înapoia și de a pleca în fugă, senzația ei de întinare și rușine stând cu batista aceea murdară în buzunarul hainei toată recreația

Évelyne J., căreia i-a băgat mâna în chiloți, sub pupitru, și i-a atins mingiuca lipicioasă

F., cu care nu vorbea nimeni, trimisă la preventoriu, care la vizita medicală purta chiloți albaștri de băiat, pătați cu caca, și toate fetele se uitau la ea râzând

verile de dinainte, deja îndepărtate, cele toride cu rezervoare și fântâni secate, șirul de oameni din cartier care urcau la castelul de apă cu bidoane în mână, Robic câștigase Turul Franței — o altă vară, ploioasă, ea culege midii cu mama și mătușa ei pe plaja de la Veules-les-Roses, se apleacă toate deasupra unei găuri din stâncă ca să vadă un soldat mort dezgropat, împreună cu alții, pentru a fi îngropat în altă parte.

Doar dacă nu preferă, ca de obicei, nenumăratele combinații din imaginație, care pornesc de la cărțile apărute în colecția Bibliothèque Verte sau de la poveștile din revista pentru fete *La Semaine de Suzette*, și visul în legătură cu viitorul ei, așa cum îl simte ascultând melodii de dragoste la radio.

Fără îndoială, nu se găsea nimic în gândurile ei despre evenimente politice și de fapt divers, nimic din tot ceea ce va fi recunoscut mai târziu ca făcând parte din peisajul copilăriei, un ansamblu de lucruri familiare și plutitoare, Vincent Auriol, războiul din Indochina, Marcel Cerda, campion mondial la box, *Pierrot le fou* și Marie Besnard, otrăvitoarea cu arsenic.

Singura certitudine este dorința ei de a fi înaltă. Și absența acestei amintiri:

când i s-a spus pentru prima dată, în fața fotografiei unui bebeluș așezat în cămășuță pe o pernă, printre altele identice, ovale și brun-închise la culoare, „asta ești tu“, forțată să-l privească drept ea însăși pe acest altul bucălat care a trăit, într-un timp dispărut, o existență misterioasă.

Franța era imensă și formată din populații diferite prin hrană și prin felul lor de a vorbi, străbătută în iulie de concurenții de la Turul Franței, pe ale cărui etape le urmăream pe harta Michelin prinsă în piuneze pe peretele bucătăriei. Cele mai multe vieți s-au desfășurat în același perimetru de aproximativ cincizeci de kilometri. Când în biserică se înălța bubuitul triumfător al imnului, *Chez nous soyez reine*[36], știam că „la noi“ înseamnă locul în care trăim, orașul, cel mult departamentul. Exotismul începea în cel mai apropiat oraș mare. Restul lumii era ireal. Cei mai educați sau cei care aspirau să fie educați se înscriau la conferințele de Cunoaștere a lumii. Alții citeau *Selection du Reader's Digest* sau *Constellation*, „lumea văzută în franceză“. Cartea poștală trimisă din Bizerte de un văr care își făcea serviciul militar acolo o cufundase într-o uimire visătoare.

Parisul reprezenta frumusețea și puterea, un tot misterios, înspăimântător, din care fiecare stradă apărută într-un ziar sau citată de o reclamă, bulevardul Barbès, Rue Gazan, Jean Mineur 116, Avenue des Champs-Élysées, înflăcăra imaginația. Oamenii care locuiseră acolo sau care fuseseră acolo doar într-o excursie și văzuseră Turnul Eiffel erau încununați de o aureolă de superioritate. În serile de vară, la sfârșitul zilelor lungi și prăfuite de vacanță, ne duceam în gară, la sosirea trenului expres pentru a ne uita la cei care se întorceau din călătorii și coborau cu valize, sacoșe cu cumpărături de la Printemps, la pelerinii care se întorceau de la Lourdes. Cântecele care evocau regiuni necunoscute, Sudul, Pirineii, dansurile *fandango din Țara Bascilor*, *Munții Italiei*, *Mexico*, nășteau dorințe. În norii trandafirii ai apusului, se vedeau maharajahi și palate indiene. Ne plângeam părinților: „noi nu mergem niciodată nicăieri!“, iar ei răspundeau mirați „unde vrei să mergi, nu ți-e bine unde ești?“

Tot ce se găsea în case fusese cumpărat înainte de război. Cratițele erau înnegrite, fără mânere, lighenele, cu emailul sărit, cănile, cu găurile astupate prin înșurubarea unor discuri mici metalice. Paltoanele erau peticite, gulerele cămășilor, întoarse pe dos, hainele de duminică, schimbate în cele de zi cu zi. Mamele, disperate că nu ne mai oprim din crescut, erau nevoite să ne

lungească rochiile cu o fâșie de material, să ne cumpere pantofi cu un număr mai mare, prea mici un an mai târziu. Totul trebuia să fie folosit, penarul, cutia de la acuarelele Lefranc și pachetul de la biscuiții cu unt Lu. Nimic nu se arunca. Gălețile de noapte erau folosite ca îngrășământ în grădină, bălegarul se strângea din stradă după ce trecea un cal, pentru întreținerea ghivecelor, ziarul, pentru a înveli legumele, pentru uscarea interiorului pantofilor umezi, pentru toaletă.

Trăiam într-o penurie totală. Obiecte, imagini, distracții, explicații despre sine și despre lume, limitate la catehismul și predicile din postul Paștelui ale părintelui Riquet, la ultimele știri de mâine rostite de vocea puternică a lui Geneviève Tabouis[37], la istoriile femeilor care își povestesc viața și pe cea a vecinilor lor, după-amiaza la o ceașcă de cafea. Copiii au crezut multă vreme în Moș Crăciun și în bebelușii găsiți într-un trandafir sau într-o varză.

Oamenii se deplasau pe jos sau pe biciclete respectând regulile de circulație, bărbații cu genunchii depărtați, cu manșeta pantalonilor strânsă cu cleme, femeile cu fesele strânse în fustele întinse, trasând linii fluide în liniștea străzilor… Tăcerea era esența lucrurilor și bicicleta măsura viteza vieții.

Trăiam în preajma rahatului. Ne distram pe lângă el.

Mureau copii în fiecare familie. De afecțiuni bruște și incurabile, diaree, convulsii, difterie. Urma scurtei lor treceri pe pământ consta într-un mormânt în formă de pătuț cu bare de fier cu inscripția „un înger în ceruri", în fotografii arătate în timp ce-ți ștergeai pe furiș o lacrimă, în conversații cu voce joasă, aproape senine, ce îi înspăimântau pe copiii vii, făcându-i să creadă că le vine și lor rândul. Nu aveau să fie salvați până la vârsta de doisprezece-cincisprezece ani, după ce au trecut prin tuse convulsivă, rujeolă și varicelă, oreion și otite, bronșită în fiecare iarnă, au scăpat de tuberculoză și meningită și se spunea că s-au întărit. Pentru moment, „copiii de război", palizi, anemici, cu unghiile pătate cu alb, erau nevoiți să dea pe gât untură de pește și vermifuge Lune, să înghită pastile Jessel, să se urce pe cântarul farmacistului și aproape să se sufoce cu fularele pentru a evita cea mai mică răceală, să mănânce supă ca să crească

mari și să stea drepți, sub amenințarea de a purta un corset de fier. Bebelușii care începeau să se nască peste tot erau vaccinați, supravegheați și aduși în fiecare lună la cântărit într-o cameră din primărie. Ziarele scriau că încă mai sunt cincizeci de mii de decese pe an.

Idioția din naștere nu speria pe nimeni. Exista însă teama de nebunie, pentru că aceasta apărea brusc, în mod misterios, la oameni normali.

Fotografia neclară și deteriorată a unei fetițe stând în fața unui parapet, pe un pod. Are părul scurt, coapse subțiri și genunchi proeminenți. Din cauza soarelui, și-a pus mâna streașină la ochi. Râde. Pe spate scrie *Ginette 1937*. Pe mormântul ei: *a murit la vârsta de șase ani, în Joia Mare, 1938*. Este sora cea mare a fetei de pe plaja din Sotteville-sur-Mer.

Băieții și fetele erau separați peste tot. Băieții, ființe gălăgioase, fără lacrimi, mereu gata să arunce cu ceva, pietricele, castane, petarde, bulgări înghețați de zăpadă, vorbeau urât, citeau *Tarzan* și *Bibi Fricotin*. Fetele, care se temeau de ei, erau îndemnate să nu îi imite, să prefere jocurile liniștite, baba-oarba, șotronul, inelul de aur. În zilele libere de joi, iarna, făceau școala acasă, cu nasturi vechi sau figurine decupate din *L'Écho de la mode*, înșirate pe masa din bucătărie. Încurajate de mame și de școală, erau pârâcioase: „O să te spun!" era amenințarea lor preferată. Se strigau între ele spunând *hei, cutare!*, ascultau și repetau în șoaptă, cu mâna la gură, povești grosolane, chicoteau la povestea Mariei Goretti, care preferase să moară decât să facă cu un băiat ceea ce ele își doreau atât de mult să aibă dreptul să facă, se speriau de cât erau de vicioase, iar adulții nu bănuiau nimic. Visau să aibă sâni și păr pe corp, un torșon cu sânge în chiloți. În așteptare, citeau benzile desenate *Bécassine* și *Patinele de argint*, de P.-J. Stahl, *În familie*, de Hector Malot, mergeau la cinematograf cu școala să vadă *Părintele Vincent*, *Marele Circ* și *Luptătorii din umbră*, care înălțau sufletul și insuflau curaj, alungau gândurile urâte. Dar ele știau că realitatea și viitorul se regăseau în filmele cu Martine Carol, în revistele ale căror titluri, *Nous deux*, *Confidences* și *Intimité*[38], anunțau lipsa de pudoare dorită și interzisă.

Clădirile Reconstrucției se ridicau în scrâșnetul intermitent al macaralelor pivotante. Restricțiile se terminaseră și soseau noutățile, la intervale suficient de distanțate pentru a fi întâmpinate cu uimire veselă, iar utilitatea lor să fie evaluată și dezbătută în conversații. Au apărut ca în basme, fabuloase, imprevizibile. Erau pentru toată lumea: pixul Bic, șampon în sticlă de plastic, mușama și linoleum, Tampax și creme depilatoare, cutii de plastic Gilac, Tergal, tuburi cu neon, ciocolată cu lapte și alune, biciclete cu motor Vélosolex și pastă de dinți cu clorofilă. Nu ne venea să credem cât timp se economisea cu supele la plic, cu oala-minune și cu maioneza la tub, erau preferate conservele produselor proaspete, se considera mai șic să mănânci perele în sirop decât culese din pom și mazăre la conservă decât din grădină. „Digestibilitatea" alimentelor, vitaminele și „silueta" începeau să conteze. Ne minunam de invențiile care șterseseră secole de gesturi și de eforturi, inaugurând vremuri în care, spuneau oamenii, nu vom mai avea nimic de făcut. Au fost denigrate: mașina de spălat a fost acuzată că uzează rufele, televizorul, că dăunează ochilor și că face oamenii să doarmă la ore nepotrivite. Erau priviți cu invidie vecinii care se aflau în posesia acestor semne de progres, marcând o superioritate socială. În oraș, băieții mari își etalau scuterele Vespa și dădeau ture fetelor. Țepeni și mândri în șa, luau câte una cu eșarfa legată sub bărbie, care îi strângea în brațe din spate pentru a nu cădea. Ne-am fi dorit să creștem trei ani dintr-odată când îi vedeam ajungând în trombă la capătul străzii.

Reclamele pronunțau răspicat și obsesiv calitățile obiectelor cu un entuziasm imperios: *vă garantăm că vă veți folosi de mobila Levitan pentru o lungă perioadă de timp! Chantelle, corsetul care nu alunecă! Uleiul Lesieur de trei ori mai bun!* Le cântau cu veselie, *dop dop dop, adoptă șamponul Dop*, *Colgate, Colgate e sănătatea dinților tăi*, visătoare, *e fericire acasă când revista Elle se află pe masă*, le cântau mieros cu vocea lui Luis Mariano, *sutienul Lou e just, îmbracă femeile cu gust*. În timp ce ne făceam temele pe masa din bucătărie, reclamele de la Radio Luxembourg, ca și melodiile, aduceau certitudinea fericirii viitorului și ne simțeam înconjurate de lucruri acum absente, pe care aveam dreptul să le cumpărăm mai târziu. În timp ce așteptam să fim destul de mari să ne dăm cu rujul Baiser și cu parfumul Bourjois *cu b de la bucurie*, colecționam animalele

din plastic ascunse în pachetele de cafea, vinietele fabulelor lui La Fontaine din ambalajul ciocolatei Menier, pe care le schimbam între noi în recreație.

Aveam destul timp să ne dorim lucruri, penar din plastic, pantofi cu talpă de crep, ceas de aur. Odată avute, nu ne dezamăgeau. Ne bucuram de admirația celorlalți. Ele ascundeau un mister și o magie care nu se epuizau în contemplarea și manipularea lor. Tot întorcându-le pe toate părțile, continuam să așteptăm nu se știe ce de la ele după ce ne aparțineau.

Progresul era orizontul existențelor. Însemna bunăstare, sănătatea copiilor, case luminoase și străzi luminate, cunoaștere, tot ceea ce întorsese spatele lucrurilor întunecate de la țară și războiului. Însemna plasticul și melamina, antibioticele și indemnizațiile de la asigurări sociale, apa curentă la chiuvetă și canalizare, coloniile de vacanță, continuarea studiilor și atomul. *Trebuie să aparții timpului tău*, se spunea pe întrecute, ca dovadă de inteligență și de minte deschisă. În clasa a IX-a, subiectele compunerilor erau despre „beneficiile electricității" sau ți se cerea să scrii un răspuns „cuiva care denigrează lumea modernă în fața ta". Părinții spuneau *tinerii vor ști mai multe decât noi*.

În realitate, locuințele înghesuite forțau copiii și părinții, frații și surorile să doarmă în aceeași cameră, toaleta continua să fie făcută într-un lighean, nevoile, în closetul de afară, șervetele igienice din frotir să fie clătite de sânge într-o găleată cu apă rece. Răcelile și bronșitele copiilor erau tratate cu cataplasme din făină de muștar. Părinții își tratau gripa cu aspirină și un grog. Bărbații urinau pe ziduri în plină zi, iar continuarea studiilor provoca neîncredere și teama că o sancțiune obscură, o răsturnare punitivă pentru că ai vrut să ajungi prea sus, îți va lua mințile. Lipseau dinți din toate gurile. Vremurile, spuneau oamenii, nu erau aceleași pentru toată lumea.

Zilele se scurgeau la fel, marcate de revenirea acelorași distracții, care nu erau perturbate de abundența și noutatea lucrurilor. În primăvară au revenit comuniunile, Festivalul Tineretului și chermeza parohială, circul Pinder, iar elefanții din paradă au blocat brusc strada cu imensitatea lor cenușie. În iulie, Turul Franței pe care îl ascultam la radio, lipind într-un dosar fotografiile lui Geminiani, Darrigade și Coppi, decupate din ziar. În toamnă, călușeii și

barăcile de distracție de la bâlci. Ne luam porția pentru un an de mașinuțe tamponate, în zdrăngănitul și scânteile tijelor de metal și vocea care tuna *învârtiți-vă, fetelor! învârtiți-vă, mașinuțelor!* Pe estrada loteriei, mereu același băiat cu nasul vopsit în roșu care îl imita pe Bourvil, o femeie decoltată în frig promitea cu vorbe amăgitoare un spectacol torid, „Folies-Bergère între miezul nopții și ora două dimineața", interzis persoanelor sub șaisprezece ani. Pândeam chipurile celor care îndrăzniseră să treacă în spatele perdelei și ieșeau amuzați, după indicii, de ceea ce văzuseră. În mirosul de apă stătută și de grătare adulmecam desfrânarea.

Mai târziu, am ajuns la vârsta la care ni se permitea să ridicăm perdeaua cortului. Trei femei în bikini dansau fără muzică, pe scânduri. Lumina se stingea, se aprindea din nou: femeile stăteau nemișcate, cu sânii goi, cu fața la publicul rarefiat, aflat în picioare pe asfaltul Pieței Primăriei. Afară, în difuzor răsuna o melodie a lui Dario Moreno: *Ey mambo, mambo italiano.*

Religia era cadrul oficial al vieții și cea care stabilea regulile. Ziarele propuneau meniuri pentru perioada postului Paștelui, ale cărui etape erau precizate în calendarul poștal, de la a treia duminică dinainte de Paște, până la Paște. Noi nu mâncam carne vinerea. Liturghia de duminică rămăsese un prilej de a schimba lenjeria, de a îmbrăca o haină nouă pentru prima oară, de a-ți pune pălărie, geantă și mănuși, de a vedea oameni și de a fi văzut, de a-i urmări din ochi pe băieții de la cor. Pentru toată lumea un semn exterior de moralitate și certitudinea unui destin, scris într-o anumită limbă, latina. Să citești în fiecare săptămână aceleași rugăciuni din carte, să înduri aceeași plictiseală ritualică a predicii, toate astea jucau rolul unei purificări dovedite înainte de plăcerea de a mânca pui și prăjituri de la cofetărie și de a merge la cinema. Faptul că profesorii și oamenii învățați, cu o conduită ireproșabilă, nu credeau în nimic părea o anomalie. Doar religia era sursa moralității, conferea demnitatea umană fără de care viața semăna cu cea a câinilor. Legea Bisericii stăpânea asupra tuturor celorlalte legi și marile momente ale existenței își primeau legitimitatea doar prin ea: „Oamenii care nu se căsătoresc la biserică nu sunt cu adevărat căsătoriți", declara catehismul. Numai religia catolică, celelalte fiind eronate sau ridicole. Pe terenul de joacă, în recreații, strigam:

Mahomed era profet / Al foarte marelui Allah / Vindea nuci / La piața din Biskra / Dacă ar fi alune / Ar fi tare bune / Dar El vinde nuci/ Allah (de 3 ori).

Așteptam cu nerăbdare sfânta comuniune, o condiție prealabilă glorioasă pentru tot ce avea să se întâmple important: ciclul, certificatul de studii sau intrarea în clasa a VI-a. În bănci, despărțiți de culoarul principal, băieții, în costume închise la culoare, cu o brasardă, și fetele în rochii lungi și voal alb, adunați doi câte doi, arătau ca mirii care aveau să fie peste zece ani. După ce am tunat într-un glas la vecernie *mă lepăd de demon și mă alătur pentru totdeauna lui Isus*, puteam de acum să renunțăm la practici religioase, odată unși creștini, dotați cu bagajele necesare și suficiente pentru a ne simți integrați în comunitate și fiind convinși că *sigur există ceva după moarte.*

Oricine știa să distingă între ceea ce se face și ceea ce nu se face, între bine și rău, valorile se puteau citi în privirile celorlalți îndreptate spre tine. În ceea ce privește îmbrăcămintea, fetițele se distingeau de adolescente, adolescentele, de fetele tinere, fetele tinere, de femeile tinere, mamele, de bunici, muncitorii, de vânzători și funcționari. Bogătașii spuneau despre o vânzătoare sau o dactilografă prea elegant îmbrăcată: „asta și-a făcut averea cu fundul".

Publice sau private, școlile semănau între ele, erau locuri de transmitere a unor cunoștințe imuabile în tăcere, ordine și respect pentru ierarhii, supunere absolută: să porți cămașă, să te aliniezi la sunetul clopoțelului, să te ridici la intrarea directoarei, dar nu și la cea a supraveghetoarei, să te dotezi cu caiete, tocuri și creioane *regulamentare*, să nu ripostezi la observații, să nu porți iarna pantaloni fără fustă deasupra. Dreptul de a pune întrebări nu aparținea decât profesorilor. Dacă nu înțelegeam un cuvânt sau o explicație, era vina noastră. Eram mândri, ca și cum să fim constrânși de reguli stricte și de izolare reprezenta un privilegiu. Uniforma impusă de instituțiile private era semnul vizibil al perfecțiunii lor.

Programele nu se schimbaseră: Molière, *Doctor fără voie*, în clasa a cincea, în clasa a șasea, *Vicleniile lui Scapin*, Racine, *Împricinații*, poemul *Oamenii săraci,* de Victor Hugo, *Cidul* lui Corneille în clasa a șaptea etc., nici manualele,

Malet-Isaac pentru istorie, Demangeon, la geografie, Carpentier-Fialip, la engleză. Acest bloc de cunoștințe era livrat unei minorități care își consolida de la an la an inteligența și cultura, de la *rosa rosam* la „Nu-mi mai vorbi de Roma, — înverșunarea mea“[39], trecând prin relația vectorială a lui Chasles și trigonometrie, în timp ce majoritatea a continuat să facă probleme cu „un tren pleacă la ora…“ sau calcule în minte și să cânte *La Marseillaise* pentru examenul oral. A reuși acest lucru, sau a avea brevetul, era un eveniment salutat în ziarele care publicau numele laureaților. Cei care eșuau măsurau devreme greutatea lipsei de demnitate, nu erau *capabili*. Lauda educației pretutindeni în discursuri masca distribuția ei parcimonioasă.

Când te întâlneai pe trotuar, după ce stătuseși lângă ea până în clasa a cincea, cu eleva dată la școala de ucenici sau înscrisă la cursul de dactilografie Pigier, nu îți venea să te oprești pentru a vorbi cu ea, la fel cum fiica notarului, al cărei bronz auriu la întoarcerea dintr-o stațiune de sporturi de iarnă era un semn al statutului ei superior, nu îți arunca vreo privire în afara școlii.

Munca, efortul și voința evaluau comportamentele. În ziua premiilor, primeam cărți care glorificau eroismul pionierilor aviației, al generalilor și colonizatorilor, Mermoz, Leclerc, de Lattre de Tassigny, Lyautey. Curajul cotidian nu era uitat, trebuia să-l admirăm pe capul de familie, „acest aventurier al lumii moderne“ (Péguy), „viața umilă cu munci plictisitoare și neînsemnate“ (Verlaine), să comentăm în scris cugetările lui Georges Duhamel și Saint-Exupéry, „lecția de curaj a eroilor lui Corneille“, să arătăm „cum dragostea de familie duce la iubirea de țară“ și că „munca ne ține departe de trei mari rele: plictiseala, viciul și nevoia“ (Voltaire). Citeam *Vaillant*[40] și *Âmes vaillantes*[41].

Pentru a încuraja tineretul în acest ideal și a-l întări fizic, pentru a-l ține departe de capcanele lenei și ale activităților care debilitează (lectura și cinemaul), pentru a pregăti „băieți drăguți“ și „fete care să arate bine, bune și drepte“, familiile erau sfătuite să-și trimită copiii la Louveteaux, Pionniers, Guides et Jeannettes, Croisés, Francs et Franches Camarades[42]. Seara, în jurul unui foc de tabără sau în zorii zilei pe o potecă, în urma unui fanion fluturat

solemn, intonând *Youkaïdi Youkaïda*[43], se realiza uniunea fermecată a naturii, ordinii și moralității. Pe prima pagină a ziarelor *La Vie catholique* și *L'Humanité,* chipuri radioase priveau spre viitor. Acești tineri sănătoși, acești fii și fiice ale Franței erau cei ce preluau ștafeta de la predecesorii lor din Rezistență, așa cum exclamase președintele René Coty într-un discurs emoționant în iulie 1954 în Place de la Gare, deasupra capetelor elevilor grupați pe organizații în timp ce pe un cer apăsător traversau norii albi ai unei veri care avea să fie de la început până la final ploioasă.

În spatele idealului și a privirilor senine se întindea, știam asta, un teritoriu fără formă și năclăit, care conținea cuvinte și obiecte, imagini și comportamente: mame adolescente, traficul de carne vie, afișele filmului *Caroline chérie*, prezervativele, reclamele misterioase pentru „igiena intimă, discreție asigurată“, copertele revistei *Guérir*[44], „femeile nu sunt fertile decât trei zile pe lună“, copiii din flori, atentatele la pudoare, Janet Marshall strangulată cu sutienul în pădure de către Robert Avril, adulterul, cuvintele „lesbiană“, „pederast“, „voluptate“, greșeli de nemărturisit la confesiune, avorturi spontane, maniere grosolane, cărți puse la index, *Tout ça parce qu'au bois de Chaville*[45], uniune liberă, la infinit. O mulțime de lucruri de nerostit — pe care doar adulții se presupunea că le știu —, toate se reduceau la organele genitale și la folosirea lor. Sexul era marea suspiciune a societății, care vedea semnele lui peste tot, în decolteuri, în fustele strâmte, în oja roșie, în lenjeria neagră, în bikini, în școlile mixte, în întunericul cinematografelor, în toaletele publice, în mușchii lui Tarzan, la femeile care fumează și stau picior peste picior, în gestul de a-și atinge părul în clasă etc. Sexul era primul criteriu de evaluare a fetelor, împărțindu-le în „cuviincioase“ și „de soi rău“. „Cota de moralitate“ afișată pe ușa bisericii pentru filmele săptămânii se referea doar la acesta.

Dar am înșelat vigilența supravegherii, ne-am dus să vedem *Manina, la fille sans voiles*, *La Rage au corps*[46], cu Françoise Arnoul. Ne-ar fi plăcut să semănăm cu eroinele, să avem libertatea de a ne purta ca ele. Dar între cărți, filme și

regulile societății se întindea spațiul interdicției și al judecății morale, nu aveai dreptul la identificare.

În aceste condiții, anii de masturbare dinainte de a ți se permite să faci dragoste în cadrul căsătoriei erau fără sfârșit. Trebuia să trăiești cu dorința acestei plăceri pe care o credeai rezervată adulților și care cerea să fie satisfăcută cu orice preț în ciuda tuturor încercărilor de diversiune, a rugăciunilor, purtând un secret care te așeza printre perverși, isterice și curve.

În dicționarul *Larousse* scria:

onanism: ansamblu de mijloace utilizate pentru a provoca artificial plăcerea sexuală. Onanismul provoacă adesea accidente foarte grave; prin urmare, copiii ar trebui supravegheați în preajma pubertății. Se vor folosi pe rând bromuri, hidroterapie, gimnastică, exerciții fizice, cure de altitudine, medicamente cu fier și arsenic etc.

În pat sau la veceuri, ne masturbam sub privirea întregii societăți.

Băieții erau mândri că merg la armată și că îi admiram îmbrăcați în uniformă. În seara recrutării, făceau turul cafenelelor pentru a sărbători onoarea de a fi considerați bărbați adevărați. Înainte de intrarea în regiment, erau încă niște puști și nu valorau nimic pe piața muncii și a căsătoriilor. După aceea, ar fi putut avea soție și copii. Uniforma cu care defilau prin cartier în permisii îi învăluia în frumusețe patriotică și sacrificiu virtual. Umbra luptătorilor învingători, soldații americani, plutea în jurul lor. Pânza aspră a tunicii, pe care o atingeai ușor când stăteai în vârful picioarelor ca să îi săruți, concretiza ruptura absolută dintre lumea bărbaților și cea a femeilor. Văzându-i, încercai un sentiment de eroism.

Deși păreau neschimbate, cu afișele de circ de anul trecut înfățișând fotografia lui Roger Lanzac, cu pozele de la prima comuniune împărțite colegelor sau la Club des Chansonniers de la Radio Luxembourg, zilele se umpleau de dorințe noi. În după-amiezile de duminică, ne lipeam de vitrina magazinului de electrocasnice, în fața televizorului. Unele cafenele investiseră în cumpărarea unui televizor pentru a atrage clienții. Pe dealuri șerpuiau piste

de motocros și priveam cum motocicletele asurzitoare urcau și coborau cât era ziua de lungă. Nerăbdarea tot mai mare a comerțului, cu noile sale cuvinte de ordine, „inițiativă“, „dinamism“, zdruncina rutina orașelor. Între bâlci și târg s-a înființat *Quinzaine commerciale*[47], ca ritual de primăvară. Pe străzile din centru, difuzoarele urlau îndemnuri la cumpărături, întrerupte cu cântece interpretate de Annie Cordy și Eddie Constantine, pentru a câștiga un autoturism Simca sau o mobilă de sufragerie. Pe podium, în Piața Primăriei, o gazdă locală distra publicul cu glumele lui Roger Nicolas și Jean Richard și aduna candidați pentru *Crochet* sau *Dublu sau nimic*, ca la radio. Așezată într-un colț al podiumului trona încoronată Regina Comerțului. Vânzările creșteau sub masca sărbătorii. Lumea spunea „e o schimbare“ sau „nu trebuie să ne izolăm, ne abrutizăm dacă nu ieșim din casă“.

O bucurie difuză străbătea tinerii din școala medie, care organizau petreceri-surpriză între ei, inventau un nou limbaj, spuneau „e de cacao“, „de milioane“, „rahat“ și „pe bune“ în fiecare propoziție, se amuzau să imite accentul lui Marie-Chantal[48], jucau fotbal de masă și își numeau părinții „fosile“. Yvette Horner, Tino Rossi și Bourvil îi făceau să ricaneze. Cu toții căutam confuzi modele pentru vârsta noastră. Ne entuziasma Gilbert Bécaud și scaunele rupte la concertul său. La radio, ascultam Europe n° 1, care transmitea doar muzică și reclame.

Într-o fotografie alb-negru, două fete merg pe o alee, umăr la umăr, ambele cu brațele la spate. În fundal, arbuști și un zid înalt de cărămidă, deasupra, cerul cu nori mari albi. Pe spatele fotografiei: *iulie 1955, în grădinile internatului Saint-Michel.*

În stânga, cea mai înaltă dintre fete, cu fața în umbră, este blondă cu părul scurt, ciufulit, rochie deschisă la culoare și șosete. În dreapta, o brunetă cu părul ondulat, scurt, ochelari pe chipul rotund, fruntea înaltă, în lumină, un pulover închis la culoare cu mâneci scurte, o fustă cu buline. Amândoi poartă balerini, bruneta nu are șosete. Au trebuit să-și scoată cămășile de uniformă pentru fotografie.

Chiar dacă nu o recunoști în brunetă pe fetița cu codițe de pe plajă, care ar fi putut la fel de bine să devină blonda, ea este, și nu blonda, cea care a fost această conștiință, prinsă în acest corp, cu o memorie excepțională, datorită căreia putem fi siguri că părul ondulat al fetei provine dintr-un permanent, ritual în luna mai încă de la prima comuniune, că fusta i-a fost croită dintr-o rochie din vara trecută, devenită prea strâmtă, iar puloverul, tricotat de o vecină. Și tocmai cu percepțiile și senzațiile trăite de adolescenta brunetă, cu ochelari, de paisprezece ani și jumătate, scrisul de aici poate redescoperi ceva strecurat din anii cincizeci, poate surprinde reflexia proiectată de istoria colectivă pe ecranul memoriei individuale.

În afară de balerinii din picioare, nu există nimic în înfățișarea acestei adolescente care să fie în ton cu „ce se poartă" și care să se regăsească în revistele de modă și în magazinele din marile orașe, fustă lungă, ecosez, până la jumătatea gambei, pulover negru și medalion mare, coadă de cal cu breton ca Audrey Hepburn în *Vacanță la Roma*. Fotografia ar putea data de la sfârșitul anilor ’40 sau începutul anilor ’60. În ochii tuturor celor născuți după, ea este pur și simplu de demult, aparține preistoriei de sine, unde sunt nivelate toate viețile care au fost înainte. Totuși, această lumină, venită dintr-o parte pe chipul fetei și puloverul cu decolteu care subliniază senzația de căldură a unui soare de iunie, aparține unui an care, atât pentru istorici cât și pentru cei de atunci, nu poate fi confundat cu niciun altul, anul 1955.

Poate că nu percepe decalajul care o desparte de celelalte fete din clasă, acelea cu care ar fi de neimaginat să se pozeze. Un decalaj care se măsoară în distracții, în petrecerea timpului în afara școlii, în modul general de viață, și care o îndepărtează la fel de mult de fetele în pas cu moda, cât și de cele care lucrează deja în birouri sau ateliere. Sau evaluează această diferență, însă fără să-i pese de ea.

Ea nu a fost niciodată la Paris, la o sută patruzeci de kilometri distanță, nici la vreo petrecere-surpriză, nu are nici pick-up. În timp ce-și face temele, ascultă cântecele de la radio, ale căror versuri le scrie într-un carnet și pe care le fredonează zile întregi în cap, în timp ce merge pe stradă sau se află la ore, *tu, care spuneai care spuneai că o iubeai ce-ai făcut cu dragostea ta ca ea să plângă acum în ploaie*.

Nu vorbește cu băieții, dar se gândește la ei tot timpul. Și-ar dori să aibă voie să se dea cu ruj pe buze, să poarte ciorapi de mătase și tocuri înalte — îi este rușine cu șosete, și le scoate în afara casei —, pentru a arăta că aparține categoriei tinerelor care pot fi urmărite pe stradă. În acest scop, în dimineața de duminică, după slujba religioasă, ea „umblă creanga“ prin oraș în compania a două-trei colege din același mediu „simplu“ ca ea, având mereu grijă să nu încalce riguroasa lege maternă a orei („când spun la ora cutare, e ora cutare, nici un minut în plus“). Ea compensează interdicția generală de ieșire citind foiletoanele din ziare, *Oamenii din Mogador*, *Ca să nu moară nimeni*, *Verișoara mea Rachel*, *Citadela*. În mod constant ea se transpune în povești și întâlniri imaginare care se termină în orgasme seara sub cearșafuri. Se visează prostituată, o admiră pe blonda din fotografie și pe alte fete din clasele mai mari, care o trimit înapoi la corpul ei năclăit. Ea ar vrea să fie ele.

La cinema, a văzut *La Strada*, *Răspopitul*, *Orgolioșii*, *Vin ploile*, *Frumoasa din Cadix*, numărul de filme care îi sunt interzise și pe care le dorește — *Copii din flori*, *Grâu necopt*[49], *Însoțitoarele nopții* etc. — este mai mare decât cel permis.

(Să mergi în oraș, să visezi, să te bucuri de plăcerile vieții și să aștepți, iată un posibil rezumat al unei adolescențe în provincie.)

Ce știe ea despre lume, în afară de cunoștințele acumulate până acum, când este în ultima clasă de gimnaziu, ce urme de întâmplări și fapt divers care mai târziu îi fac pe oameni să spună „îmi amintesc“ atunci când le menționează o propoziție auzită întâmplător?

marea grevă a trenurilor din vara lui ’53

bătălia de la Điện Biên Phủ

moartea lui Stalin anunțată la radio într-o dimineață rece de martie, chiar înainte de a pleca la școală

elevii din clasele primare aliniați spre cantină pentru a bea paharul cu lapte de la Mendès France[50]

cuvertura făcută din bucăți tricotate de toți elevii și trimisă abatelui Pierre[51], a cărui barbă servește drept pretext pentru glume obscene

vaccinarea fără precedent a întregului oraș, la primărie, împotriva variolei, pentru că mai multe persoane au murit din cauza ei la Vannes

inundațiile din Olanda

Fără îndoială că nu-i stătea gândul la ultimii morți dintr-o ambuscadă în Algeria, un nou episod al tulburărilor despre care va ști abia mai târziu că au început în ziua Sărbătorii Tuturor Sfinților în '54, și se va revedea în acea zi, în camera ei, stând lângă fereastră, cu picioarele pe pat, privindu-i pe invitații din casa de vizavi ieșind unul după altul în grădină, să urineze în spatele zidului orb, așa nu va uita niciodată nici data insurecției din Algeria, nici această după-amiază a Tuturor Sfinților pentru care va avea o imagine clară, un fel de fapt pur, o tânără stând pe vine în iarbă și ridicându-se, trăgându-și fusta în sus.

În aceeași memorie nelegitimă, aceea a lucrurilor pe care este de neconceput, rușinos sau nebunesc să le formulezi, există:

o pată maronie pe un cearșaf de la bunica ei, care murise în urmă cu trei ani și i-l lăsase moștenire mamei ei — o pată de neșters, care o atrage și o respinge violent, de parcă ar fi vie

scena dintre părinți ei, din duminica dinaintea examenului de admitere în clasa a VI-a, în care tatăl său a vrut să o omoare pe mama târând-o în pivniță lângă butucul în care era înfipt toporul

amintirea care îi vine în minte zilnic când, pe strada spre școală, trece prin fața taluzului unde a văzut, într-o duminică de ianuarie în urmă cu doi ani, o fetiță într-o palton scurt care se distra băgându-și adânc un picior în lutul îmbibat cu apă. Amprenta lăsată de talpă era acolo a doua zi și a rămas timp de luni de zile.

Vacanța mare va fi o lungă perioadă de plictiseală, activități mărunte pentru a umple zilele:

să asculți finalul etapei Turului Franței, să lipești fotografia câștigătorului într-un caiet special

să ghicești numele departamentului după numărul de pe placa de înmatriculare a mașinilor întâlnite pe stradă

să citești în ziarul regional rezumate ale filmelor pe care nu le vei vedea, ale cărților pe care nu le vei citi

să brodezi un suport pentru șervețele

să-ți scoți punctele negre și să te descurci fără loțiune purificatoare sau felii de lămâie

să te duci în oraș să cumperi șampon și un Petit Classique Larousse, trecând cu ochii plecați prin fața cafenelei unde băieții joacă flipper

Viitorul este prea imens ca să și-l poată imagina; va sosi, și gata.

Când le aude pe fetițele de la grădiniță cântând în recreație *Să culegem trandafirul fără să-l lăsăm să se ofilească*, i se pare că a fost și ea copil cu foarte mult timp în urmă.

La mijlocul anilor ’50, la mesele în familie, adolescenții stăteau la masă, ascultând ce se spunea fără să se implice, zâmbind politicos la glumele care nu-i amuzau, la remarcile laudative la adresa fizicului lor în dezvoltare, la picanteriile voalate spuse ca să-i facă să roșească, se mulțumeau să răspundă la întrebări puse precaut despre studii, fiindcă nu se simțeau încă pregătiți să se amestece cu drepturi depline în conversația generală, chiar dacă vinul, lichiorurile și țigările blonde permise la desert marcau începutul intrării lor în cercul adulților. Pătrundeau în atmosfera relaxată a mesei festive, unde asprimea obișnuită a judecății sociale este atenuată și transformată în amabilitate blândă, iar oamenii supărați pe vecie de anul trecut, acum împăcați, își întind bolul cu maioneză. Ne cam plictiseam, dar nu într-atât încât să preferăm să fim la ora de matematică de a doua zi.

După comentariile cu privire la felurile de mâncare aflate pe punctul de a fi degustate, care trezeau amintiri ale acelorași consumate în alte împrejurări, și după sfaturile despre cel mai bun mod de a le prepara, invitații discutau despre existența farfuriilor zburătoare, despre Sputnik, întrebându-se dacă americanii sau rușii vor ajunge primii pe Lună, despre locuințele sociale ale abatelui Pierre, despre scumpiri. Războiul revenea în cele din urmă pe tapet. Își aminteau de refugiu, bombardamente, de restricțiile postbelice, de tinerii excentrici, de pantalonii de golf. Era romanul nașterii noastre și al copilăriei, pe care îl ascultam cu o nostalgie de nedefinit, aceeași pe care o simțeam când recitam cu ardoare versul *Rappelle-toi, Barbara*[52], din poezia copiată în caietul meu de poeme. Dar în tonul vocilor se simțea trecerea timpului. Ceva se

îndepărtase odată cu bunicii decedați care cunoscuseră cele două războaie, cu copiii care crescuseră, cu încheierea reconstrucției orașelor, cu progresul și mobila în rate. Amintirile despre privațiunile Ocupației și copilăria la țară se reuneau într-un trecut pierdut. Oamenii chiar erau convinși că trăiesc mai bine.

Deja nu se mai punea problema Indochinei, atât de îndepărtată, atât de exotică — „doi saci de orez suspendați de o parte și de alta a unei tulpini de bambus“, conform manualului de geografie — și pierdută fără regrete prea mari la Điện Biên Phủ, unde s-au luptat doar capetele înfierbântate, voluntari lipsiți de ocupație. A fost un conflict care nu se aflase niciodată în actualitate. Nici nu voiau să întunece atmosfera cu tulburările din Algeria, despre care nimeni nu știa prea bine cum au început. Dar toți erau de acord, la fel și noi, cei care o aveam în programa BEPC[53] — Algeria cu cele trei departamente ale sale era Franța, la fel ca o mare parte a Africii, unde posesiunile noastre acopereau pe jumătate atlasul continentului. Revolta trebuia înăbușită, „cuiburile de *fellaga*“[54], curățate, acei asasini rapizi a căror umbră perfidă o regăseam în figura tuciurie a totuși amabilului sidi-mon-z'ami, vânzătorul ambulant cu covorașe în spinare. La deriziunea al cărei obiect ritualic erau arabii și cuvintele lor, *habana la moukère mets ton nez dans la cafetière tu verras si c'est chaud*[55], s-a adăugat certitudinea sălbăticiei lor. Normal, așadar, ca soldații contingentului și cei rechemați la arme să fie trimiși pentru a restabili ordinea, chiar dacă opinia generală era că a fost dureros ca părinții să piardă un băiat de douăzeci de ani, care urma să se căsătorească, a cărui fotografie a apărut în ziarul regional la rubrica „căzut într-o ambuscadă“. Erau tragedii individuale, morți unul câte unul. Nu exista nici dușman, nici luptător, nici bătălie. Nu aveam sentimentul războiului. Următorul avea să vină din Est cu tancurile rusești, ca la Budapesta, să distrugă lumea liberă, și era inutil să te refugiezi undeva, ca în 1940, bomba atomică nu-ți dădea nicio șansă. Deja ne speriaserăm cu Canalul Suez.

Nimeni nu vorbea despre lagărele de concentrare, decât întâmplător, despre cutare sau cutare care își pierduse părinții la Buchenwald; urma o tăcere tristă. Ce se întâmplase devenise o tragedie personală.

La desert, cântecele patriotice de după Eliberare dispăruseră. Părinții cântau *Parlez moi d'amour*[56], adulții tineri, *Mexico*[57], iar copiii, *Ma grande-mère était cow-boy*[58]. Nouă ne-ar fi fost prea rușine să cântăm ca înainte *Étoile des neiges*. Rugați să interpretăm și noi un cântec, ne prefăceam că nu știm în întregime niciun cântec, siguri că Brassens și Brel ar contrasta cu beatitudinea sfârșitului de masă, că erau de preferat cântece pe care le sfințiseră alte mese și lacrimile șterse cu colțul șervetului. Ne încăpățânam cu înverșunare să dezvăluim gusturi muzicale pe care ei nu le puteau înțelege, ei, care nu știau nici măcar un cuvânt în engleză în afară de *fuck you*, învățat din *Libération*, și habar nu aveau de existența formației The Platters și de Bill Haley.

Dar a doua zi, în liniștea sălii de clasă, cu sentimentul de gol care ne invada, știam că ziua de dinainte fusese, chiar dacă ne apăram de ea și ni se păruse că nu am participat la ea și ne-am plictisit, o zi de sărbătoare.

Prinși în timpul infinit de lent al studiilor, numărul mic de tineri care au avut norocul să le continue au găsit, în sunetul regulat al clopoțelului din orele de școală, revenirea compozițiilor trimestriale, analizele interminabile ale tragediilor *Cinna* și *Ifigenia*, traducerea discursului *Pro Milone*, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic niciodată. Notam enunțuri ale scriitorilor despre viață, descoperind bucuria de a gândi despre sine în formule sclipitoare, *a exista înseamnă să te bei fără să-ți fie sete*. Sentimentul absurdului și greața ne-au invadat. Corpul năclăit al adolescenței întâlnise ființa „în exces“ a existențialismului. Fotografiile lui Brigitte Bardot din *Și Dumnezeu… a creat femeia*[59] au fost lipite într-un album, iar inițialele lui James Dean au fost gravate pe pupitru. Copiam poeme de Prévert, cântecele lui Brassens, *Je suis un voyou* și *La Première Fille*[60], interzise la radio. Citeam în secret *Bonjour Tristesse* și *Trei eseuri asupra teoriei sexualității*. Câmpul dorințelor și al interdicțiilor devenise imens. Se întrevedea posibilitatea unei lumi fără păcat. Adulții ne bănuiau că suntem *demoralizați* de scriitorii moderni și că nu mai *respectăm* nimic.

Pentru moment, dorința cea mai fermă era de a deține un pick-up și măcar câteva discuri, obiecte scumpe de care te puteai bucura singur, la nesfârșit, până

la greață, sau alături de alții, care o plasau în cel mai evoluat trib al tinerilor pe liceana înstărită, care purta *duffle-coats*, își numea părinții „babaci“ și spunea *ciao* în loc de la revedere.

Eram înnebuniți după jazz și negro spirituals, după rock'n roll. Tot ce se cânta în engleză era aureolat de o frumusețe misterioasă. *Dream*, *love*, *heart*, cuvinte pure, fără utilizare practică, care dădeau senzația unui dincolo. În intimitatea camerei, se declanșa o orgie cu același disc, era ca un drog care îți lua mințile, exploda în corp, îți deschidea înaintea ochilor o altă lume a violenței și a iubirii — confundându-se cu petrecerile-surpriză la care nu aveam încă voie să mergem. Elvis Presley, Bill Haley, Armstrong, The Platters reprezentau modernitatea, viitorul și erau pentru noi, cei tineri, și numai pentru noi cântau, lăsând în urmă gusturile demodate ale părinților și ignoranța țărănoilor, opereta *Țara surâsului*, André Claveau și Line Renaud. Simțeam că aparținem unui cerc de inițiați. Cu toate acestea, *Les Amants d'un jour* ne făcea pielea de găină.

Ne regăseam din nou în liniștea vacanțelor, în zgomotele specifice, diferite în provincie, pașii unei femei care merge la cumpărături, fâșâitul unei mașini, ciocanul unui atelier de sudură. Orele se consumau în obiective infime, activități în dorul lelii, punerea în ordine a temelor, aranjarea unui dulap, citirea unui roman străduindu-ne să nu-l terminăm prea repede. Ne uitam în oglindă, ne făceam griji că nu avem părul suficient de lung pentru a-l strânge într-o coadă de cal. Așteptam cu nerăbdare improbabila sosire a unei colege. La cină trebuiau să ni se smulgă vorbele din gură, lăsam mâncare în farfurie, atrăgându-ne reproșul „dacă ai fi suferit de foame în timpul războiului, n-ai fi fost așa de mofturoasă“. Dorințelor care ne răscoleau i se opunea înțelepciunea limitelor: „ceri prea mult de la viață“.

Datorită faptului că se învârteau de colo-colo în grupuri separate și se intersectau, duminica după liturghie sau după cinema, schimbând priviri, fetele și băieții intrau în vorbă. Își imitau profesorii, făceau jocuri de cuvinte și calambururi, se tratau cu calificativul „virgin“, își luau vorba de la gură, „nu-ți povesti viața, e plină de găuri“, „știi refrenul presei de făcut piure? Zdrobește și continuă“, „Văd că ai gaze, prăjește-ți un ou“. Se amuzau vorbind încet ca să

nu îi înțelegem și exclamau „masturbarea te surzește". Se prefăceau că închid ochii în fața unei gingii umflate și exclamau „am văzut destule orori în timpul războiului". Își permiteau să spună orice, erau deținătorii dreptului de a vorbi și de a avea umor. Se lansau în povești obscene, intonau *de morpionibus*[61]. Fetele zâmbeau rezervat. Chiar dacă nu li se părea neapărat amuzant, era un spectacol pe care băieții li-l ofereau în timp ce se învârteau în jurul lor, erau mândre de asta. Datorită lor își îmbogățiseră stocul de cuvinte și expresii care le vor face să pară evoluate în ochii celorlalte fete când vor spune „să băgăm cornu-n pernă", o pereche de „evazați" etc. Dar ne întrebam cu îngrijorare, și unii, și alții, ce ne-am putea spune față în față și era nevoie de întreaga solidaritate stranie a grupului pentru a ne încuraja înainte de a merge la prima întâlnire.

Distanța care separă trecutul de prezent se măsoară poate prin lumina răspândită pe pământ între umbre, alunecând peste fețe, desenând pliurile unei rochii, în lumina crepusculară, indiferent de ora zilei, dintr-o fotografie alb-negru.

În aceasta, o fată înaltă, cu părul negru, până la umeri, drept, cu fața plină, cu ochii mijiți în soare, stă pieziș, cu șoldurile poziționate astfel încât să-i scoată ușor în afară curba coapselor, strânse într-o fustă dreaptă care coboară până la jumătatea piciorului, subțiind-o. Lumina îi atinge ușor obrazul drept, scoate în evidență pieptul ridicat sub un pulover din care iese un guler alb Claudine. Un braț este ascuns, celălalt atârnă, mâneca e suflecată deasupra unui ceas și a unei mâini mari. Diferența față de fotografia din curtea școlii este izbitoare. În afara de pomeți și de forma sânilor, acum mai dezvoltați, nimic nu amintește de fata cu ochelari de acum doi ani.

Ea pozează într-o curte care se deschide spre stradă, în fața unei magazii joase, cu o ușă cârpăcită, așa cum se pot vedea la țară și pe la periferia orașelor. Pe fundal, trei trunchiuri de copaci plantați pe un terasament înalt se decupează pe cer. Pe spatele fotografiei, *1957, Yvetot*.

Fără îndoială, în acest moment precis în care zâmbește, se gândește doar la ea, la această imagine a ei care imortalizează noua fată în care simte că se transformă:

ascultând pe insulița camerei ei Sidney Bechet, Edith Piaf și discurile de jazz oferite de Asociația Internațională a Discului

notând într-un carnețel enunțuri care îți spun cum să trăiești — faptul că sunt în cărți le asigură valoarea de adevăr, *nu există fericire reală decât aceea de care ești conștient atunci când o trăiești*

Ea cunoaște acum nivelul poziției sale sociale — acasă nu există nici frigider, nici baie, veceul se află în curte, iar ea nu a fost niciodată la Paris —, mai scăzut decât cel al colegelor ei de clasă. Speră ca ele să nu-și dea seama, sau să treacă cu vederea, în măsura în care este „amuzantă“ și „relaxată“, spune camerei „odaia mea“ și „am murit de frică“.

Întreaga ei energie este concentrată pe „a avea distincție“. Grija ei rămâne purtarea ochelarilor de mioapă care îi micșorează ochii și o fac să arate ca o „tocilară“. Când și-i scoate, nu recunoaște pe nimeni pe stradă.

În reprezentările viitorului celui mai îndepărtat — după bac — se vede pe ea însăși, corpul ei, înfățișarea ei, după modelul revistelor pentru femei: slabă, cu părul lung fluturându-i pe umeri și semănând cu Marina Vlady din filmul *Vrăjitoarea*. E profesoară undeva, poate la țară, cu mașină proprie, semnul suprem al emancipării, Citroën 2 CV sau 4 CV, liberă și independentă. Pe această imagine se întinde umbra bărbatului, necunoscutul pe care îl va întâlni ca în *Un jour tu verras*[62], cântecul lui Mouloudji, sau alergând unul spre celălalt, ca Michèle Morgan și Gérard Philipe la sfârșitul filmului *Orgolioșii*. Ea este sigură că trebuie să „se păstreze pentru el“ și simte ca pe o vină împotriva marii iubiri faptul că își oferă deja plăcere singură. Chiar dacă și-a notat într-un caiet zilele în care nu există riscul de a rămâne însărcinată după metoda Ogino, pentru ea există doar sentimentul. Între sex și dragoste, divorțul este total.

După bacalaureat, viața ei este o scară de urcat care se pierde în ceață.

În memoria aridă necesară la șaisprezece ani pentru a acționa și a exista, ea își vede copilăria ca pe un fel de film mut color, în care apar și se amestecă imagini cu tancuri și ruine, bătrâni dispăruți, felicitări scrise și decorate pentru Ziua Mamei, albume Bécassine, pregătirea pentru prima comuniune și jocuri cu mingea la perete. Nu vrea să-și amintească anii din urmă, totul nu e decât

stângăcie și rușine, deghizările în dansatoare de music-hall, părul făcut permanent, șosetele.

Nu poate ști că din acest an 1957 își va aminti:

barul cazinoului de pe plajă, din Fécamp, unde, într-o duminică după-amiază, fusese fascinată de un cuplu care dansa singur pe ring un blues, lent și strâns. Femeia, înaltă și blondă, purta o rochie albă în pliuri „soleil“. Părinții ei, pe care i-a târât acolo împotriva voinței lor, se întrebau dacă au destui bani să achite consumația

closetele înghețate din curtea de joacă, unde a fost nevoită să coboare într-o zi de februarie în mijlocul orei de matematică din cauza unei crize de enterocolită și unde se gândește la Roquentin, la revelația lui din grădina publică, își spune *cerul e gol și Dumnezeu nu răspunde*, nu are un nume pentru această senzație de abandonare, cu coapsele învinețite de frig, cu burta torturată de crampe. Nici pentru cea care o invadează în zilele de bâlci, în aceeași curte în care s-a făcut fotografia, când din spatele copacilor se aud vocea din difuzoare, muzica și anunțurile amestecate într-o rumoare de neînțeles. E ca și cum ar fi fost în afara petrecerii, separată de ceva înainte.

Fără îndoială că și la nivelul senzațiilor, sentimentelor și imaginilor — fără urme ale ideologiei care le-a provocat — se refractă în ea informațiile pe care le primește despre lume. Astfel, ea vede:

Europa tăiată în două de un zid de fier, la vest soarele și culorile, la est, umbra, frigul, zăpada și tancurile sovietice care sigur vor trece într-o bună zi peste granița Franței, se vor instala la Paris, la fel ca la Budapesta, numele lui Imre Nagy și al lui Kadar o obsedează, le repetă silabele intermitent

Algeria pe pământ ars de soare și de sânge, brăzdat de ambuscade în jurul cărora se rotesc omuleți în burnuzuri plutitoare, imagine din cartea de istorie de clasa a VIII-a care relatează cucerirea Algeriei în 1830 ilustrată de un tablou, *Cucerirea taberei Abd el -Kader*

soldații morți din Aurès arată ca în *Dormeur du val*, întinși în nisip, unde *lumina plouă*, cu *două găuri roșii în partea stângă*[63].

Reprezentări care probabil exprimau consimțământul față de represiunea împotriva rebelilor, care însă a fost zdruncinat de o fotografie, apărută în ziarul

local, cu tineri francezi îmbrăcați după ultima modă, discutând în fața unui liceu din Bab el-Oued, ca și cum cauza pentru care mureau soldați de douăzeci de ani era mai puțin justificată.

Nu există nimic din toate acestea în jurnalul pe care a început să-l țină, unde își descrie plictiseala, așteptarea iubirii într-un vocabular romantic și grandilocvent. A menționat că trebuie să scrie o disertație despre tragedia lui Corneille, *Polyeucte*, dar preferă romanele lui Françoise Sagan, care, „deși fundamental imorale, au totuși o nuanță de adevăr".

Oamenii erau convinși din ce în ce mai mult că duc o viață mai bună datorită obiectelor. După mijloacele lor, și-au schimbat mașina de gătit pe cărbuni cu aragazul, masa de lemn acoperită cu mușama, cu una de melamină, Citröenul 4 CV, cu un Renault Dauphine, au înlocuit briciul și fierul de călcat din fontă cu echivalentele lor electrice, ustensilele din metal cu aceleași, dar din plastic. Cel mai dorit și mai scump obiect era mașina, sinonimă cu libertatea, cu stăpânirea deplină a spațiului, într-un fel, a lumii. A învăța să conduci și obținerea permisului erau considerate victorii, salutate de cei din jur la fel ca obținerea unei diplome de studii.

Se înscriau la cursuri prin corespondență pentru a învăța desen, engleză sau jiu-jitsu, secretariat. La ora actuală, spuneau, trebuie să știi mai multe decât înainte. Unora nu le era teamă să plece în vacanță în străinătate fără să cunoască limba, dovadă, litera *F* lipită pe plăcuța de înmatriculare. Duminica plajele erau înțesate cu trupuri în bikini, oferite soarelui cu nepăsare față de lume. Să stai așezat pe pietre sau să-ți bagi doar picioarele în apă cu fusta ușor ridicată se făcea din ce în ce mai puțin. Se spunea despre cei timizi și despre cei care nu participau la buna dispoziție a grupului: *ăsta are complexe*. Se anunța „societatea divertismentului".

Dar se enervau pe politică, pe președinții Consiliului de Miniștri care se schimbau la fiecare două luni și pe tinerii trimiși neîncetat să fie uciși în ambuscade. Voiau pace în Algeria, dar nu un al doilea Điện Biên Phủ. Au votat cu Poujade[64]. Au repetat „unde mergem". Lovitura de stat din 13 mai de la Alger i-a băgat în derută, au depozitat kilograme de zahăr și litri de ulei în

așteptarea războiului civil. Credeau că doar generalul de Gaulle putea salva totul — Algeria și Franța. Au fost ușurați că salvatorul din 1940 a acceptat cu mărinimie să se întoarcă pentru a lua din nou situația în mână — parcă protejat de marea umbră a aceluia a cărui statură, subiectul glumelor lor continue, era dovada vizibilă a faptului că este un supraom.

Noi, care aveam amintirea unei fețe uscate sub un chipiu, cu o mustăcioară de dinainte de război, pe afișele orașului în ruine, care nu ascultaserăm Apelul din 18 iunie[65], am fost uluiți și dezamăgiți de acei obraji căzuți și de sprâncenele stufoase de notar grăsan, de vocea aceea modificată de tremurul unui bătrân. Personajul ivit din Colombey măsura în mod grotesc timpul scurs din copilărie până astăzi. Și ne-am supărat pentru că pusese atât de repede capăt la ceea ce, în timp ce repetam sinusul și cosinusul și lecțiile din manualul de literatură Lagarde et Michard, ni se păruse începutul unei revoluții.

„Să ai două bacalaureate“ — primul, la sfârșitul primului ciclu, al doilea, în anul următor — era semnul incontestabil al superiorității intelectuale și certitudinea unei viitoare reușite sociale. Pentru majoritatea oamenilor, examenele și concursurile pe care urma să le susținem mai târziu nu aveau la fel de multă importanță, doar li se părea „frumos să ajungi atât de departe“.

Pe muzica filmului *Podul de pe râul Kwai* simțeam că urmează cea mai frumoasă vară a vieții. Dintr-odată, succesul la bac conferea o existență socială, fiindcă nu pierduserăm încrederea pe care ne-o acordase comunitatea de adulți. Părinții făceau turul familiei și al prietenilor, anunțând vestea glorioasă. Se găsea mereu unul gata să glumească: „Am dat și eu bacalaureatul, pe Sena la Caudebec!“ Insesizabil, luna iulie a început să semene cu precedenta, cu programul ei încâlcit de lecturi și discuri, de începuturi de poeme. Euforia s-a diminuat. Trebuia să te gândești cum ar fi arătat vacanța în cazul eșecului pentru a restabili valoarea succesului. Adevărata răsplată a bacalaureatului ar fi fost să trăiești o poveste de dragoste asemănătoare cu aceea din filmul *Marianne a tinereții mele*. Între timp, flirtam, întâlnindu-ne pe ascuns cu cel care își cobora mâinile din ce în ce mai jos la fiecare întâlnire și pe care trebuia să-l părăsim în curând pentru că nu aveam de gând să facem dragoste pentru prima dată cu un băiat despre care prietenele spuneau că e roșu ca racul.

Spațiul se lărgea în sfârșit, vara asta sau alta. Cei mai bogați plecau în Anglia, se duceau pe Coasta de Azur cu părinții. Ceilalți, monitori într-o colonie de vacanță, schimbau aerul, descopereau Franța și își puteau cumpăra cărțile pentru noul an școlar, străbătând drumurile și cântând *Pirouette cacahouète* alături de o duzină de băieței care chiraie sau fetițe de care nu mai scapi, cu trusa anti-venin și gustările în geanta de umăr. Primeau primul lor salariu și un număr la Asigurările sociale. Erau mândri de responsabilitățile lor, purtători temporari ai idealului laic și republican ale cărui „metode de educație activă" erau aplicate cu bucurie. Supraveghind toaleta „Puilor de leu" aliniați în chiloți în fața robinetelor sau mesele furtunoase, la care sosirea orezului cu lapte stârnea chiote de entuziasm, ei erau convinși că participă la un model de ordine justă, armonioasă și bună. Erau, până la urmă, vacanțe istovitoare și glorioase. Eram siguri că nu vom uita niciodată cum, în entuziasmul provocat de noutatea pe care o conferea caracterul mixt al grupului, în sfârșit departe de privirea părinților, în blugi și cu o țigaretă Gauloise în mână, coboram treptele câte două o dată către pivnița din care venea muzica petrecerilor-surpriză, copleșiți în acel moment de sentimentul de tinerețe absolută și trecătoare, de parcă urma să murim la sfârșitul vacanței, la fel ca în filmul *N-au dansat decât o vară*. Din cauza acestui sentiment disperat ne trezeam, după un slow, pe un pat de tabără sau pe plajă, lângă un bărbat, cu penisul lui — văzut doar în fotografii până atunci — și cu spermă în gură pentru că refuzaserăm să depărtăm picioarele, amintindu-ne in extremis de calendarul Ogino. Începea o nouă zi imaculată, fără semnificație. Peste cuvintele pe care am fi vrut să le uităm imediat după ce le-am auzit, hai, ia-o, suge-mi-o, trebuia să le suprapunem pe cele ale unui cântec de dragoste, *a fost ieri în acea dimineață a fost ieri și e deja departe*, să înfrumusețăm, să construim în cheie sentimentală ficțiunea „primei dăți", să învelim în melancolie amintirea unei deflorări ratate. Dacă nu reușeam, cumpăram eclere și dulciuri, ne înecam durerea în frișcă și zahăr sau ne purificam prin anorexie. Dar un lucru era sigur, nu va fi niciodată posibil să ne amintim cum era lumea înainte de a fi avut un trup gol deasupra trupului nostru.

Rușinea nu înceta să le amenințe pe fete. Felul de a se îmbrăca și de a se machia, mereu urmărit de *prea*: scurt, lung, decoltat, strâmt, țipător etc.,

înălțimea tocurilor, persoanele frecventate, ieșirile și întoarcerile acasă, verificarea chiloților în fiecare lună, tot ce era legat de ele făcea obiectul supravegherii generale de către societate. Pentru cele care au fost nevoite să plece din sânul familiei, ea le-a pus la dispoziție Casa tinerei fete, orașul universitar separat de cel al băieților, pentru a le proteja de bărbați și de vicii. Nimic, nici inteligența, nici studiile, nici frumusețea nu contau atât cât reputația sexuală a unei fete, adică valoarea ei pe piața căsătoriei, unde toate mamele, la fel ca propriile lor mame, deveneau gardiene: dacă te culci cu un bărbat înainte de căsătorie, nimeni nu te va mai vrea — subînțeles, cu excepția unui alt rebut de pe piață, din partea masculină, vreun infirm sau vreun bolnav sau, mai rău, vreun divorțat. Mama necăsătorită nu mai valora nimic, nu mai avea la ce să spere, în afară de sacrificiul de sine al unui bărbat care ar fi acceptat să o ia de nevastă împreună cu rodul păcatului.

Până la căsătorie, poveștile de dragoste se desfășurau sub privirea și judecata celorlalți.

Totuși, s-a mers cu flirtul din ce în ce mai departe, s-a practicat ceea ce nu se putea spune altundeva decât în cărțile de medicină, felația, cunilingusul și uneori sodomia. Băieții luau în râs prezervativul și refuzau *coitus interruptus*, exersat de tații lor. Visam la pilule contraceptive care, se spunea, erau vândute în Germania. Sâmbăta, la rând, fetele se măritau, cu voal alb pe cap, dând naștere șase luni mai târziu unor bebeluși robuști, presupus prematuri. Prinși între libertatea lui Bardot, zeflemeaua băieților că a fi fecioară este nesănătos, dispozițiile părinților și ale Bisericii, nu am ales. Nimeni nu se întreba cât timp va dura asta, interzicerea avortului și a cuplului în afara căsătoriei. Semnele schimbărilor colective nu sunt perceptibile în particularitatea vieților, cu excepția, poate, în dezgustul și oboseala care îi fac pe mii de indivizi să gândească în secret în același timp „deci nimic nu se va schimba niciodată“.

În fotografia alb-negru de grup dintr-un carnet cu hârtie gofrată, douăzeci și șase de fete sunt dispuse pe trei rânduri, într-o curte, sub frunzele unui castan, în fața unei clădiri ale cărei ferestre cu ochiuri mici pot fi la fel de bine cele ale

unei mănăstiri, ale unei școli sau ale unui spital. Toate îmbrăcate într-o bluză deschisă la culoare care le face să arate ca un grup de infirmiere.

Sub fotografie, scris de mână: *Liceul Jeanne-d'Arc — Rouen — Clasa de filozofie 1958-1959*. Nu figurează numele elevelor, de parcă, în momentul în care fotografia ne-a fost dată de șefa clasei, ar fi fost sigur că ni le vom aminti pe toate. Fără îndoială, era imposibil să te imaginezi patruzeci de ani mai târziu, ca femeie în vârstă, privind fețele, atunci familiare, și văzând în această fotografie de clasă doar trei rânduri de fantome cu ochi strălucitori și ficși.

Fetele din primul rând sunt așezate pe scaune metalice, cu mâinile împreunate pe genunchi, cu picioarele drepte și strânse sau îndoite sub scaun, doar una le are încrucișate. Fetele de pe al doilea rând — în picioare — și cele de pe al treilea — suite pe o bancă — sunt vizibile până la șolduri. Faptul că doar șase au mâinile vârâte în buzunare, semn de proastă creștere, arată că școala este frecventată mai ales de fete de familii bune. Toate, cu excepția a patru dintre ele, privesc obiectivul cu un zâmbet ușor. Ce văd ele — pe fotograf, un perete? alte eleve? — nu se știe, s-a pierdut.

Ea este în al doilea rând, a treia din stânga. Greu de recunoscut adolescenta pozând provocator din fotografia anterioară de acum abia doi ani în această fată care poartă din nou ochelari, părul strâns într-un coc din care iese o meșă pe gât. Bretonul ondulat nu atenuează aspectul serios. Niciun semn pe chipul ei care să trădeze invadarea întregii ei ființe de către băiatul care a deflorat-o pe jumătate în această vară, dovadă fiind chiloții pătați de sânge pe care îi ține în secret între cărți într-un dulap. Și nici faptele și gesturile ei: să umble pe străzi după școală în speranța de a-l revedea, să se întoarcă la cămin și să plângă — să stea ore întregi la un subiect de eseu fără să-l înțeleagă —, să pună fără oprire discul *Only You* când se întoarce la părinții ei sâmbăta — să se îndoape cu pâine, biscuiți și ciocolată.

Niciun semn al acestei apăsări a ființei de care trebuie să se desprindă pentru a-și însuși limbajul filozofiei. Pentru a reprima, prin esență și imperativ categoric, corpul, dorința de a mânca, obsesia sângelui lunar care nu mai curge. Să reflecteze asupra realului ca să înceteze să mai fie real, să devină ceva abstract, impalpabil, rezultat al inteligenței. În câteva săptămâni, va înceta să mănânce, va cumpăra pastile de slăbit Neo-Antigrès, nu va fi decât o conștiință

pură. Când merge după ore pe bulevardul de la Marne, mărginit de barăcile de la bâlci, urletul muzicii o urmărește ca o nenorocire.

Cele douăzeci și șase de eleve din fotografie nu își vorbesc toate. Fiecare vorbește doar cu vreo zece, ignorându-le pe celelalte, și ele fiind ignorate la rândul lor. Toate știu din instinct ce să facă când se întâlnesc lângă școală, să se aștepte sau nu una pe alta, să-și zâmbească, să nu se privească. Totuși, de la ora de metafizică până la ora de sport, toate vocile care răspund „prezent" la apel, toate particularitățile fizice și vestimentare ale tuturor sunt întipărite în conștiințe astfel încât fiecare fată din clasă să aibă în ea un eșantion de personalitate a celorlalte douăzeci și cinci. În total, sunt douăzeci și șase de viziuni încărcate de judecăți și sentimente care circulă constant în clasă. Ea nu poate spune mai mult decât celelalte cum este văzută, dorindu-și mai presus de toate să nu fie văzută, făcând parte mai degrabă dintre cele ignorate, dintre elevele bune, fără strălucire și fără prezență de spirit. Ea nu are chef să spună că părinții ei conduc o cafenea-băcănie. Îi este rușine că este obsedată de mâncare, că nu mai are menstruație, că nu știe ce este *hypokhâgne*[66], că poartă o jachetă din piele întoarsă și nu una adevărată, din piele de căprioară. Se simte foarte singură. Citește *Pulbere,* de Rosamond Lehmann, și tot ce poate în colecția „Poeți de astăzi", Supervielle, Mitosz, Apollinaire, *Mă mai iubești, dragostea mea*.

Dacă una dintre marile întrebări susceptibile să ducă la aprofundarea cunoașterii de sine este posibilitatea, sau nu, de a determina cum, la fiecare vârstă, în fiecare an de existență, ne reprezentăm trecutul, ce amintire să-i atribui acestei fete din rândul doi? Poate că nu mai are alta decât pe aceea a verii de dinainte, o amintire aproape fără imagini, încorporarea în ea a unui corp dispărut, a unui corp de bărbat. Pentru viitor, în ea coexistă două scopuri: 1) să devină slabă și blondă, 2) să fie liberă, autonomă și utilă lumii. Visând la Mylène Demongeot și Simone de Beauvoir.

Chiar dacă soldații contingentului continuau să plece în Algeria, epoca era una a speranței și a voinței, a marilor proiecte pe uscat, pe mare și în cer, a cuvintelor mari și a marilor dolii, Gérard Philipe și Camus. Erau pachebotul

France, avioanele Caravelle și Concorde, școala până la șaisprezece ani, Casele de cultură, Piața comună și, într-o zi sau alta, pacea în Algeria. Erau francul nou, scoubidou[67], iaurturile aromatizate, laptele la cutie de carton și tranzistorul. Pentru prima dată puteai auzi muzică oriunde, pe nisipul plajei lângă cap, pe stradă în timp ce mergeai. Bucuria tranzistorului era a unei specii necunoscute, aceea de a putea fi singur fără a fi, de a dispune după bunul plac de zgomotul și diversitatea lumii.

Și tinerii soseau, din ce în ce mai mulți. Era lipsă de profesori, era suficient să ai optsprezece ani și bacalaureatul ca să fii trimis la un curs pregătitor pentru a citi *Rémi et Colette*[68]. Ni s-a pus la dispoziție ceva distractiv, hula hoop, *Salut les copains*, *Âge tendre et tête de bois*[69], nu aveam dreptul la nimic, nici să votăm, nici să facem dragoste și nici măcar să ne dăm cu părerea. Pentru a avea dreptul să vorbești, trebuia mai întâi să demonstrezi integrarea în modelul social dominant, să „intri" în învățământ, la Poștă sau la SNCF, la Michelin, Gillette, în asigurări: „să-ți câștigi existența". Viitorul nu era decât o sumă de experiențe de dus mai departe, stagiu militar de douăzeci și patru de luni, serviciu, căsătorie, copii. Se aștepta de la noi să acceptăm în mod firesc perpetuarea tradiției. În fața acestui viitor care ne era destinat, aveam o dorință confuză de a rămâne tineri mult timp. Discursurile și instituțiile nu țineau pasul cu dorințele noastre, dar prăpastia dintre ce spunea societatea și ce nu puteam spune noi ni se părea normală și iremediabilă, nu era nici măcar ceva la care să ne putem gândi, puteam doar să simțim fiecare în forul lui interior uitându-ne la filmul *Cu sufletul la gură*.

Oamenii se săturaseră de Algeria, de bombele OAS[70] puse pe pervaz la ferestrele din Paris, de atentatul de la Petit-Clamart — de trezirea cu știrea unui puci al unor generali necunoscuți care tulburau demersurile pentru pace, pentru „autodeterminare". Se obișnuiseră cu ideea independenței și a legitimității FLN, familiarizați cu numele liderilor săi, Ben Bella și Ferhat Abbas. Dorința lor de fericire și liniște a coincis cu instaurarea unui principiu al dreptății — decolonizarea, cândva de neconceput. Totuși, încă manifestau la fel de multă frică, în cel mai bun caz indiferență, față de „arabi". Îi evitau și îi ignorau, nefiind niciodată capabili să se resemneze să meargă pe străzile lor

alături de indivizi ai căror frați ucideau francezi de cealaltă parte a Mediteranei. Iar când îi întâlnea pe francezi, muncitorul imigrant știa — mai repede și mai clar decât ei — că poartă chipul inamicului. Chiar dacă locuiesc în cocioabe la periferie, se spetesc muncind la banda de asamblare sau în fundul unei gropi, chiar dacă demonstrația lor din octombrie este interzisă, apoi înăbușită cu cea mai extremă violență și chiar poate dacă s-ar afla că o sută dintre ei vor fi aruncați în Sena toate acestea păreau în ordinea lucrurilor. [Mai târziu, când vom afla ce s-a întâmplat la 17 octombrie 1961, nu vom putea spune ceea ce *am știut* la momentul evenimentelor, negăsind nimic, în afară de amintirea zilelor blânde de toamnă ale începutului de an universitar. Simțind rușinea de *a nu fi știut* — chiar dacă statul și ziarele făcuseră totul pentru asta —, de parcă ignoranța și tăcerea nu s-ar putea corecta niciodată. Și lucrurile nu s-au schimbat, nu s-a făcut nicio legătură între atacul odios al poliției gaulliste împotriva algerienilor din octombrie și cea din februarie următor împotriva militanților anti-OAS. Cei nouă morți de la metroul Charonne țintuiți de balustrade și nenumărații morți din Sena nu se vor mai întâlni.]

Nimeni nu s-a întrebat dacă acordurile de la Évian însemnau o victorie sau o înfrângere, ele constituiau o ușurare și începutul uitării. Nu ne făceam griji pentru ce va urma, pentru *pied-noirs*[71] și *harki*[72] de acolo, pentru algerienii de aici. Speram să mergem în Spania vara viitoare, era atât de ieftin, după spusele celor care fuseseră acolo.

Oamenii erau obișnuiți cu violența și împărțirea lumii: Est/Vest, Hrușciov, mujicul/Kennedy, junele-prim, Peppone/Don Camillo, JEC/UEC[73], *L'Huma*/*L'Aurore*[74], Franco/Tito, *catho*/*coco*[75]. La adăpostul Războiului Rece din exterior, se simțeau liniștiți în interior. În afară de discursurile sindicale cu violența codificată, nu se plângeau, luaseră hotărârea să fie ținuți de Stat, să asculte în fiecare seară la radio admonestările lui Jean Nocher și să nu vadă grevele reușind. Când au votat da la referendumul din octombrie, a fost mai puțin dorința de a alege Președintele Republicii prin vot universal, și mai mult dorința secretă de a-l păstra pe de Gaulle președinte pe viață, dacă nu până la sfârșitul timpurilor.

Ne pregăteam lucrările de licență ascultând radioul cu tranzistori. Ne duceam să vedem *Cléo de la cinci la șapte*, *Anul trecut la Marienbad*, Bergman, Buñuel și filme italiene. Ne plăceau cântăreții Léo Ferré, Barbara, Jean Ferrat, Leny Escudero și Claude Nougaro. Citeam *Hara-Kiri*[76]. Nu aveam nimic în comun cu adepții *yéyé*[77], care spuneau *Hitler nu știa ce se întâmplă* și cu idolii lor mai tineri decât noi, cântărețe cu codițe și cântece pentru locul de joacă, sau un băiat care răcnește rostogolindu-se pe podeaua scenei[78]. Aveam impresia că nu ne vor ajunge niciodată din urmă, alături de ei eram bătrâni. Poate că și noi am muri sub de Gaulle.

Dar nu eram adulți. Viața sexuală rămăsese clandestină și rudimentară, bântuită de „accident". Nimeni nu trebuia să pățească una ca asta înainte de căsătorie. Băieții credeau că își etalează cunoștințele erotice prin aluzii lubrice și nu știau decât să termine în zonele corpului indicate de prudența fetelor. Virginitățile erau incerte, sexualitatea o întrebare prost rezolvată asupra căreia fetele discutau ore în șir în camerele de cămin ale facultății, unde nu avea voie să pătrundă niciun băiat. Și-au luat informațiile din cărți, au citit Rapoartele Kinsey pentru a se convinge de legitimitatea plăcerii. Au păstrat pudoarea mamelor față de sex. Au existat întotdeauna cuvinte pentru bărbați și cuvinte pentru femei, ele nu spuneau nici „fut", nici „pulă", nici nimic, le repugna să numească organele genitale, poate doar cu o voce altfel, surdă, „vagin", „penis". Cele mai curajoase îndrăzneau să meargă discret la o consilieră de la Planning familial, o organizație clandestină, li se prescria o diafragmă de cauciuc pe care se chinuiau să și-o introducă.

Habar n-aveau că băieților care stăteau lângă ele pe banca amfiteatrului le era groază de trupurile lor. Că, dacă răspundeau monosilabic la întrebările lor cele mai nevinovate, nu era din dispreț, ci de teamă de complicațiile care puteau să apară din burta lor capcană, una peste alta, preferau să se masturbeze seara.

Dacă nu-ți era frică la timp în pădurea de pini sau pe nisipul din Costa Brava, timpul se oprea în fața imaginii chiloților, rămași albi zile întregi. Trebuia să „scapi" într-un fel — în Elveția pentru cei bogați — sau în altul — în bucătăria unei femei necunoscute, fără pregătire de specialitate, care scotea o

sondă fiartă dintr-o oală-minune. A o citi pe Simone de Beauvoir nu servea la altceva decât să ți se confirme ghinionul de a avea un uter. Fetele continuau, așadar, să-și măsoare temperatura ca niște bolnavi, să calculeze perioadele de risc, trei săptămâni din patru. Trăiau în două timpuri diferite, în cel al tuturor, al referatelor de făcut, al vacanțelor, și cel capricios, amenințător, mereu susceptibil să se oprească, timpul mortal al sângelui lor.

În amfiteatre, profesorii cu cravate la gât explicau opera scriitorilor prin biografia lor, spuneau „Domnul" André Malraux, „Doamna" Yourcenar în semn de respect pentru persoana lor vie și nu predau decât autori morți. Nu îndrăzneam să-l cităm pe Freud, de teamă să nu devenim ținta sarcasmului lor și să luăm o notă proastă, cu greu dacă ne aventuram cu Gaston Bachelard și cu *Études sur le temps humain,* de Georges Poulet. Se credea că dai dovadă de o mare independență de spirit declarând la începutul unui referat că este necesar să „refuzăm etichetele" și că *Educația sentimentală* a lui Flaubert este „primul roman modern". Între prieteni, ne ofeream cărți pe care scriam dedicații. Era vremea lui Kafka, Dostoievski, Virginia Woolf, Lawrence Durrell. Descopeream „noul roman", Butor, Robbe-Grillet, Sollers, Sarraute, voiam să ne placă, dar nu găseam în el suficient ajutor pentru a învăța să trăim.

Preferam textele cu cuvinte și fraze care rezumau existența, a noastră și a menajerelor din cămin, a livratorilor de servicii, și totuși, pe noi ne prezentau diferit de ei, pentru că spre deosebire de aceștia, noi „ne puneam întrebări". Aveam nevoie de cuvinte care să cuprindă în ele principii de explicare a lumii și a sinelui, să ne dicteze o morală: „alienarea" și sateliții ei, „reaua-credință" și „mustrările de conștiință", „imanența" și „transcendența". Totul era evaluat pe baza „autenticității". Fără teama de a ne certa cu părinții, care îi expuneau aceluiași oprobriu pe divorțați și pe comuniști, am fi aderat la Partid. Într-o cafenea, în mijlocul vacarmului și al fumului, decorul își pierdea brusc semnificația, te simțeai străin în lume, fără trecut sau viitor, „o suferință inutilă".

Când zilele se mai lungeau în martie și ne era prea cald în hainele de iarnă — nu era vorba doar despre venirea verii, era viața însăși, fără formă sau proiect —, ne repetam în timp ce mergeam spre facultate, *the time is out of joint*[79]*, life is a tale told by an idiot full of sound and fury signifying nothing*[80].

Printre prieteni, ne spuneam unul altuia cum am prefera să ne sinucidem cu somnifere, într-un sac de dormit în Sierra de Guadalajara.

La prânzurile de duminică de la mijlocul anilor 1960, când părinții profitau de prezența studentului — venit acasă în weekend pentru a-și spăla rufele — și invitau membrii familiei și prietenii, comesenii discutau despre apariția unui supermarket și despre construirea unei piscine municipale, despre Renault 4 L si Citroën Ami 6. Cei care își cumpăraseră televizor discutau despre fizicul miniștrilor și al crainicelor, vorbeau despre vedetele pe care le-au văzut pe ecran de parcă le-ar fi fost vecini de palier. Faptul că văzuseră imaginile de preparare a fripturii flambate cu piper de către Raymond Oliver, o emisiune medicală de Igor Barrère sau programul de varietăți „36 Chandelles“ părea să le acorde o superioritate a discursului. În fața rigidității și dezinteresului celor care nu aveau televizor, nu-i cunoșteau nici pe vedetele de televiziune Zitrone sau Anne-Marie Peysson, nu îi văzuseră nici pe bebelușii de celuloid trecuți prin mașina de tocat a lui Jean-Christophe Averty, se întorceau la subiecte de proximitate și interes comun, cel mai bun mod de a se găti iepurele, avantajele angajaților la stat, măcelăria cea mai bună. Evocau anul 2000, calculau probabilitățile de a mai fi în viață atunci, vârsta pe care ar avea-o. Se distrau imaginându-și viața de la sfârșitul secolului, mesele înlocuite cu o pilulă, roboți care ar face totul, case pe lună. Se opreau repede, nimănui nu îi păsa cum vom trăi peste patruzeci de ani, numai să fim în viață.

Cu sentimentul sacrificiului necesar — pentru oaspeți, căzuți în admirație pentru studiile noastre, pentru părinți, pentru banii de buzunar și lenjeria spălată și călcată — al orelor în care am fi putut citi *Valurile,* de Virginia Woolf, sau *Psihologia socială* a lui Stoetzel, ne amestecam cu bunăvoință și stângăcie în conversație. Fără voie, remarcam felul în care se curățau de sos farfuriile, se scutura ceașca pentru a dizolva zahărul, se spunea cu respect „cineva sus-pus“ și percepeam deodată mediul familial din exterior ca pe o lume închisă care nu mai era a noastră. Ideile care ne preocupau acum erau străine de boli, de legume de plantat la ascendent de lună, de concedieri la uzină, de tot ce se discuta aici. De aceea renunțam să le mai vorbim despre noi, despre cursurile noastre, aveam grijă să nu îi contrazicem cu nimic, ca și când,

declarând că nu suntem siguri dacă mai târziu vom avea o situație bună, sau că vom lucra în învățământ, convingerile lor s-ar fi năruit, li s-ar fi părut o insultă și i-am fi făcut să se îndoiască de capacitățile noastre.

Amintirile din timpul Ocupației și bombardamentele nu îi mai încălzeau pe oaspeți. Retrăirea emoțiilor de altădată dispăruse. Când cineva spunea la sfârșitul mesei „încă unul pe care nemțălăii nu-l vor avea", era un simplu citat.

Și nouă ni se părea că marile duminici de după război, *Fleur de Paris* și *Le Petit Vin blanc* aparțineau unei epoci apuse, cea a copilăriei, despre care nu doream să auzim nimic, iar dacă un unchi încerca să o reînvie, „îți amintești când te-am învățat să mergi pe bicicletă?", îl consideram bătrân. În murmurul vocilor, al cuvintelor și expresiilor auzite de când ne-am născut, dar care nu ne mai veneau spontan, ne simțeam plutind în imaginile neclare ale altor duminici, plonjând în acel timp în care auzeam poveștile când ne întorceam la desert, gâfâind de la atâta joacă, înainte de a asculta refrene pe care nimeni nu se obosea să le mai cânte astăzi.

În această fotografie alb-negru, în prim-plan, stau pe burtă trei fete și un băiat, se vede doar partea superioară a corpului, restul plonjând pe o pantă. În spatele lor, doi băieți, unul în picioare și aplecat se profilează pe cer, celălalt în genunchi, părând că o sâcâie pe una dintre fete cu brațul întins spre ea. Pe fundal, o vale înecată într-un fel de ceață. Pe spatele fotografiei: *Cité Universitaire. Mont-Saint-Aignan. Iunie 63. Brigitte, Alain, Annie, Gérald, Annie, Ferrid.*

Ea este fata din centru, cu părul pieptănat cu cărare pe mijloc, imitând-o pe George Sand, cu umerii largi, goi, de acum „femeie". Pumnii ei strânși ies ciudat de sub bustul culcat. Nu poartă ochelari. Fotografia a fost făcută în perioada dintre susținerea examenelor și rezultate. Este o perioadă de nopți albe, discuții în baruri și camere din oraș, urmate de mângâieri cu hainele scoase, până în pragul imprudenței, ascultând *La Javanaise*[81] pe fundal. De somn de după-amiază, din care iese cu impresia vinovată că s-a smuls din lume, ca în ziua în care, când s-a trezit, trecuseră de mult cei din Turul Franței și Jacques Anquetil. A ajuns la petrecere și s-a plictisit. Cele două fete de lângă ea

din fotografie aparțin burgheziei. Nu se simte una de-a lor, ci mai puternică și mai singură. Dacă se vede prea mult cu ele, sau merge împreună cu ele la petreceri, are impresia că decade. Nu crede că mai are ceva în comun acum cu lumea muncii din copilăria ei, cu mica afacere a părinților ei. Ea a trecut de cealaltă parte, dar nu poate spune de care, în spatele ei viața este formată din imagini fără legătură. Nu se simte acasă nicăieri, doar în cultură și literatură.

În acest moment, cunoștințele abstracte ale acestei fete nu puteau fi enumerate, la fel nici lecturile ei, licența în Literatură modernă pe care o finalizează doar cu un calificativ de nivel mediu. S-a adăpat din existențialism, suprarealism, a citit Dostoievski, Kafka, Flaubert, pe tot, la fel, obsedată de noutate, pe Le Clézio și Noul Roman, de parcă numai cărțile recente ar fi capabile să ofere cea mai exactă viziune asupra lumii aici și acum.

Mai mult decât un mijloc de a scăpa de sărăcie, studiile i se par instrumentul privilegiat de luptă împotriva acestei împotmoliri în condiția femeii, care îi inspiră milă, împotriva acestei ispite pe care a simțit-o de a se pierde într-un bărbat (cf. fotografiei din liceu, cu cinci ani înainte), de care îi este rușine. Nicio dorință de a se căsători sau de a avea copii, maternitatea și viața spiritului i se par incompatibile. Este sigură că oricum ar fi o mamă rea. Idealul ei este uniunea liberă dintr-un poem al lui André Breton.

Uneori, se simte copleșită de povara a ceea ce a învățat. Corpul îi este tânăr, iar gândirea, bătrână. În jurnalul ei, a scris că se simte „suprasaturată de idei comune, de teorii“, că este „în căutarea unui alt limbaj“, dorind „să se întoarcă la o puritate primară“, visează să scrie într-o limbă necunoscută. În căutarea unei alte limbi, dorind „să se întoarcă la o primă puritate“, visează să scrie într-o limbă necunoscută. Cuvintele ei sunt „o mică broderie în jurul întinderii nopții“. Alte propoziții contrazic această stare de lehamite: „Eu sunt voință și dorință“. Nu dă amănunte.

Vede viitorul ca pe o scară mare, roșie, cea dintr-un tablou de Soutine reprodus în revista *Lectures pour tous*, pe care l-a decupat pentru a-l lipi pe peretele camerei ei de la cămin.

Câteodată se oprește asupra unor imagini din copilărie, prima zi de școală, un bâlci printre dărâmături, vacanțele la Sotteville-sur-Mer etc. Se imaginează peste 20 de ani, amintindu-și de discuțiile lor de acum, ale tuturor, despre

comunism, sinucidere și contracepție. Femeia de peste douăzeci de ani este o idee, o fantomă. Ea nu va ajunge niciodată la acea vârstă.

Văzând-o în fotografie, o fată frumoasă, robustă, nu ai putea bănui că frica ei cea mai mare este nebunia, ea nu vede decât scrisul — poate un bărbat — pentru a o proteja de asta, cel puțin pentru moment. A început un roman în care imaginile trecutului, prezentului, visele nocturne și imaginarea viitorului alternează în interiorul unui „eu" care este dublul desprins din sine.

Este convinsă că nu are „personalitate".

Nicio legătură între viața ei și Istorie, ale cărei urme rămân fixate de senzația de frig și de vremea cenușie a unei luni de martie — greva minerilor —, umezeala unui weekend de Rusalii — moartea papei Ioan al XXIII-lea —, fraza unui coleg, „în două zile e război mondial" — criza rachetelor din Cuba —, coincidența dintre o noapte petrecută la un bal al studenților și puciul generalilor Salan, Challe etc. Timpul evenimentelor nu mai mult decât cel al faptului divers — ea disprețuiește știrile senzaționale — nu este timpul ei, care este în întregime compus din imagini ale ei însăși. Peste câteva luni, asasinarea lui Kennedy la Dallas o va lăsa mai indiferentă decât moartea lui Marilyn Monroe din vara precedentă, deoarece trecuseră opt săptămâni de la ultima ei menstruație.

Sosirea din ce în ce mai rapidă a lucrurilor noi făcuse ca trecutul să bată în retragere. Oamenii nu puneau sub semnul întrebării utilitatea lor, pur și simplu doreau să le aibă și sufereau din cauza faptului că nu câștigau suficienți bani pentru a le plăti imediat. S-au obișnuit să scrie cecuri, au descoperit „facilitățile de plată", creditul Sofinco. Se simțeau confortabili cu noutatea, sau mândri să folosească un aspirator și un uscător de păr electric. Curiozitatea prevala asupra neîncrederii. Descopereau crudul și flambatul, biftecul tartar cu piper, condimentele și ketchupul, peștele pane și piureul din fulgi de cartofi, mazărea congelată, inimile de palmier, after-shave-ul, spuma de baie Obao și conservele Canigou pentru câini. Magazinele Coop și Familistère au făcut loc supermarketurilor unde clienții erau încântați să atingă mărfurile înainte de a le plăti. Se simțeau liberi, nu întrebau nimic pe nimeni. În fiecare seară,

Galeriile Barbès întâmpinau cumpărătorii cu un bufet rustic gratuit. Cuplurile tinere din clasa de mijloc își cumpărau distincție cu o cafetieră Hellem, *Eau Sauvage* de la Dior, un radio FM, un sistem hi-fi, jaluzele venețiene și tapet din iută pe pereți, un set de mobilier pentru living din lemn de tec, o saltea Dunlopillo, un birou sau un secreter, mobile ale căror nume le citiseră doar în romane. Frecventau magazinele de antichități, invitau oaspeți la mese cu somon afumat, avocado cu creveți, cu *fondue bourguignonne*, citeau *Playboy* și *Lui*, *Barbarella*, *Le Nouvel Observateur*, pe Teilhard de Chardin, revista *Planète*, visau răsfoind anunțurile imobiliare la apartamente „grand standing", cu *dressing-room*, în „Residences" — doar denumirea însemna deja lux —, luau avionul pentru prima dată ascunzându-și spaima și erau emoționați să vadă sub ei pătrate verzi și aurii, erau iritați că nu aveau încă telefon, depuseseră cerere de un an. Alții nu îi vedeau rostul și continuau să meargă la Poștă, unde funcționarul de la ghișeu le forma numărul și îi trimitea în cabină.

Oamenii nu se plictiseau deloc, voiau să se bucure de tot.

Într-o broșură de succes, *Gânduri pentru 1985*, viitorul apărea luminos, sarcini grele și murdare vor fi îndeplinite de roboți, toți indivizii vor avea acces la cultură și cunoaștere. Nu ne era prea clar, dar primul transplant de inimă, departe, în Africa de Sud, părea un pas către eradicarea morții.

Abundența de lucruri ascundea sărăcia de idei și deteriorarea credințelor.

Tinerii profesori predau după Lagarde et Michard din anii lor de liceu, dădeau note bune și compuneri trimestriale, se afiliau la sindicate care afirmau în fiecare buletin periodic „Puterea pierde teren!". Filmul lui Rivette, *Călugărița*, a fost interzis, cărțile erotice erau cumpărate prin corespondență de la Editura Terrain Vague. Sartre și Beauvoir refuzau să apară la televizor (dar nimănui nu îi păsa). Trăiam în valori și limbaje epuizate. Mai târziu, amintindu-ne vocea plăcut dojenitoare a lui Nounours din *Noapte bună, copii*, vom avea impresia că însuși de Gaulle era cel care ne trimitea la culcare în fiecare seară.

Mișcări de dezrădăcinare străbăteau societatea în toate direcțiile, țăranii coborau din munți către văi, studenții, exilați din centrul orașelor, în campusuri de pe dealuri, împărțeau la Nanterre același noroi cu imigranții din

cocioabe. Repatriații din Algeria și familiile de muncitori care își părăsiseră casa joasă cu latrinele afară s-au regăsit împreună în ansamblurile mari de locuințe marcate cu litera *F* urmată de un număr. Dar oamenii nu își doriseră să fie împreună, ci doar centrală termică, pereți curați și o baie.

Pilula contraceptivă, lucrul interzis cu desăvârșire, a fost autorizată prin lege, ceea ce nu credeam că va fi posibil vreodată. Nu îndrăzneai să i-o ceri doctorului, care nu ți-o prescria, mai ales dacă nu erai căsătorită. Era o un gest lipsit de pudoare. Simțeam că odată cu pilula viața va fi dată peste cap, să dispui atât de liber de corpul tău era înspăimântător. La fel de liber ca un bărbat.

Tinerii lumii se făceau auziți cu violență. Găsiseră în războiul din Vietnam motive de revoltă, iar în Campania celor o sută de flori a lui Mao, motive de a visa. S-a produs o trezire de bucurie pură, exprimată de Beatles. Era suficient să-i asculți, ca să-ți dorești să fii fericit. Cu Antoine, Nino Ferrer și Dutronc, nebunia câștiga popularitate. Comozi, adulții se prefăceau că nu văd nimic, ascultau jocul radio Tirlipot la RTL, pe Maurice Biraud la Europe n° 1, minutul de bun-simț al lui Saint-Granier, comparau frumusețea crainicelor TV, se întrebau cine va fi noua Piaf, Mireille Mathieu sau Georgette Lemaire. Ieșiseră din Algeria, sătui până peste cap de războaie, priveau cu neliniște tancurile israeliene zdrobind soldații lui Nasser, dezorientați de revenirea unei probleme pe care o credeau rezolvată și de transformarea victimelor în învingători.

Pentru că verile ajungeau să se asemene și era din ce în ce mai apăsător să nu îți faci griji decât pentru tine, pentru că îndemnul de a se „te realiza“ se învârtea în gol din cauza singurătății și a discuțiilor în aceleași cafenele, pentru că sentimentul de a fi tânăr se schimba în acela al unei durate nedeterminate și mohorâte, pentru că remarcaserăm superioritatea socială a cuplului față de celibatari, ne îndrăgosteam cu mai multă hotărâre ca altădată și, după un moment de neatenție la calendarul Ogino, ne trezeam căsătoriți și viitori părinți. Întâlnirea unui ovul și a unui spermatozoid accelera istoria indivizilor. Ne terminam studiile lucrând ca pedagogi, anchetatori ocazionali pentru sondaje, meditatori. A pleca în Algeria sau în Africa neagră în calitate de

„cooperant“ era ca o aventură, un mod de a-ți acorda un termen-limită înainte de a te așeza la casa ta.

Cu locuri de muncă stabile, cuplurile tinere își deschideau un cont bancar, luau un credit Cofremca pentru a se dota cu frigider cu congelator, aragaz mixt etc., uimite să se descopere, prin bunăvoința căsătoriei, săraci în fața lucrurilor care le lipseau, cărora nu le bănuiau înainte prețul, nici necesitatea, care acum era de la sine înțeleasă. Peste noapte deveniserăm adulți, cărora părinții le puteau transmite în sfârșit, fără a fi respinși, cunoștințele lor despre lucrurile practice din viață, economii, îngrijirea copiilor, curățarea parchetului. Era un straniu lucru de mândrie apelativul „doamnă“ alături de alt nume decât al tău. Intrasem în preocuparea permanentă pentru subzistență, circuitul hranei de două ori pe zi. Începuserăm să frecventăm locuri neobișnuite, supermarketul Casino, raioanele alimentare de la Prisunic și Nouvelles Galeries. Dorința de a fi lipsit de griji, de a trăi ca înainte — o seară cu prietenii, un film la cinema —, s-a epuizat odată cu sosirea bebelușului la care, în sala întunecată în timp ce ne uitam la *Fericirea,* de Agnès Varda, nu încetam să ne gândim, atât de mic, singur în leagănul lui și spre care ne-am grăbit la întoarcerea acasă, ușurați să-l vedem respirând și dormind liniștit, cu pumnii mici strânși. Așa că am cumpărat televizorul — care a finalizat procesul de integrare socială. Duminică după-amiaza, ne uitam la serialele *Cavalerii cerului* sau *Ce vrăji a mai făcut nevasta mea*. Spațiul se micșora, timpul devenea mai regulat, aliniat după programul de lucru, creșă, ora de baie și desenele animate *Caruselul magic*, cumpărăturile de sâmbătă. Descopeream bucuria ordinii. Melancolia de a vedea că un proiect individual se îndepărta — pictură, muzică, scris — era compensată de satisfacția de a contribui la proiectul familial.

Cu o rapiditate care ne-a uimit, am format cu toții celule minuscule etanșe și sedentare, vizitându-ne cu tinere cupluri și tineri părinți, considerându-i pe celibatari persoane imature care habar nu aveau de scutece, borcănele cu piure și *Îngrijirea sugarului și a copilului* a lui Dr. Spock, și a căror libertate de a veni și a pleca vag îi jignea.

Nu ne gândeam să evaluăm ceea ce trăiam în raport cu discursurile politice sau cu evenimentele mondiale. Ne mulțumeam doar cu satisfacția de a vota

împotriva lui de Gaulle pentru candidatul spilcuit al cărui nume apăruse în mod confuz în anii Algeriei franceze, François Mitterrand. În cursul existenței personale, Istoria nu avea semnificație. Eram doar, în funcție de zi, fericiți sau nefericiți.

Cu cât eram mai cufundați în ceea ce spuneam că e realitatea, munca, familia, cu atât simțeam mai mult un sentiment de irealitate.

În după-amiezile însorite, pe băncile grădinii publice, tinerele discutau despre scutece, hrănirea copiilor, în timp ce supravegheau jocurile din lada cu nisip. Bârfele și secretele din adolescență, când nu ne mai săturam de vorbit, păreau departe. Viața de dinainte, cel mult trei ani, parcă nu existase, rămânea regretul că nu s-au bucurat mai mult de ea. Intraseră în lumea grijilor, pentru mâncare, rufe, boli ale copilăriei. Ele, care credeau că nu vor semăna niciodată cu mamele lor au preluat ștafeta cu mai multă ușurință, cu o formă de dezinvoltură încurajată de citirea eseului *Al doilea sex* și a sloganului *Moulinex eliberează femeia*, și negând, spre deosebire de mame, orice valoare a lucrurilor pe care s-au simțit totuși obligate să le facă fără să știe de ce.

La prânzurile la care, cu neliniștea și încordarea cuplurilor tinere, erau invitați socrii pentru a demonstra cât de bine s-au instalat și cu mai mult bun-gust decât ceilalți membri ai familiei, după ce erau admirate jaluzelele venețiene, mângâiată catifeaua canapelei, remarcată puterea difuzoarelor, scos serviciul de masă primit la nuntă — dar lipseau câteva pahare —, când toată lumea reușise să se așeze în jurul mesei, se comenta cum se mănâncă *fondue bourguignonne* — rețeta era din *Elle* —, se înfiripau conversații mic-burgheze despre muncă, vacanțe și mașini, San Antonio, părul lung al lui Antoine, urâțenia lui Alice Sapritch, cântecele lui Dutronc. Nu se putea scăpa de discuția dacă era mai profitabil din punct de vedere economic într-un cuplu ca femeia să meargă la serviciu sau să stea acasă. Era persiflat de Gaulle, *Francezule, te-am înțeles! Trăiască Quebecul liber!* (de parcă balotajul cu Mitterrand ar fi dezlănțuit ireverența și ar fi dezvăluit brusc senilitatea celui pe care *Le Canard enchaîné* îl numea doar Charles Balotatul). Era lăudată inteligența și integritatea lui Mendès France, se ghicea viitorul lui Giscard

d'Estaing, al lui Defferre sau al lui Rocard. Masa bâzâia pașnic cu remarci disparate și batjocoritoare despre agenți secreți, Mauriac și chicotul lui înăbușit, ticurile lui Malraux (cel pe care ni-l imaginaserăm ca pe martirul revoluționar Chen, văzându-l acum, îmbrăcat în pardesiu la ceremoniile oficiale, nu mai credeam deloc în literatură).

În gura celor de peste cincizeci de ani, evocarea războiului se reducea la anecdote personale, pline de glorie deșartă, care le păreau celor sub treizeci o trăncăneală fără rost. Eram de părere că pentru toate acestea existau discursuri de comemorare și coroane de flori. Apăreau nume de oameni politici dintr-a IV-a Republică, Bidault, Pinay, care nu trezeau în noi nicio imagine precisă, cu excepția evidenței că „fuseserăm deja acolo", și descopeream asta cu uimire în agresivitatea pe care încă o trezeau — „acel ticălos de Guy Mollet"– că jucaseră un rol important. Despre Algeria, transformată într-un teren de misiune avantajos din punct de vedere financiar pentru tinerii profesori, pagina fusese întoarsă.

Contracepția înspăimânta prea mult mesele de familie pentru a se vorbi despre asta. Avortul, un cuvânt de nepronunțat.

Schimbam farfuriile pentru desert, destul de umilite că *fondue bourguignonne*, în loc de felicitările așteptate, a primit doar din curiozitate atenție, însoțită de comentarii dezamăgitoare — având în vedere cât ne-am străduit să pregătim sosurile — și puțin condescendente. După cafea, pe masa strânsă se organiza o partidă de bridge. Whisky-ul îngroșa și ridica vocea socrului. Cum era posibil să mai auzim vechiul adagiu *Zece mii de englezi au căzut în Tamisa pentru că nu au jucat atuuri*. În buna dispoziție care strălucea pe chipurile noii familii, în gânguritul copilului trezit din somnul de după-amiază, ne străbătea o impresie trecătoare de provizorat. Ne miram că ne aflăm aici, că avem ceea ce ne-am dorit, un bărbat, un copil, un apartament.

În fotografia de interior alb-negru, în prim-plan, o tânără femeie și un băiețel stând aproape unul de celălalt pe un pat amenajat ca o canapea cu perne, în fața unei ferestre cu perdea transparentă, pe perete un obiect african. Ea poartă un compleu format din jerseu deschis la culoare și fustă deasupra

genunchiului. Părul ei, încă închis la culoare, cu cărare într-o parte, îi accentuează ovalul plin al feței, cu pomeții ridicați de un zâmbet larg. Nici coafura, nici ansamblul nu se conformează cu imaginea de mai târziu a anilor 1966 sau 1967, doar fusta scurtă corespunde modei lansate de Mary Quant. Ea îl ține de umăr pe copilul cu ochii vii, inteligenți, îmbrăcat cu pulover pe gât și pantaloni de pijama, cu gura deschisă, cu dinții mici, gata să spună ceva. Pe dosul fotografiei, *Rue de Loverchy, iarna '67*. Aici este, așadar, invizibil cel care a făcut-o, studentul ștrengar și volubil, care în mai puțin de patru ani a devenit soț, tată și director administrativ într-un oraș de munte. Cu siguranță, o fotografie de duminică, singura zi în care pot fi împreună, unde, în aromele prânzului care se gătește, sporovăiala copilului asamblând piese Lego, reparând rezervorul de la toaletă, cu *Ofranda muzicală* de Bach pe fundal, își construiesc memoria comună și își consolidează sentimentul de a fi, per total, fericiți. Fotografia participă la această construcție, plasează „mica familie“ într-o continuitate care a constituit o garanție liniștitoare pentru bunicii copilului care au primit o copie.

În acest moment, iarna 1967-1968, sigur ea nu se gândește la nimic, mulțumită de celula care îi protejează pe toți trei — pe care un telefon sau soneria de la ușă ar tulbura-o —, de eliberarea temporară de ocupațiile care au ca principal obiect menținerea acestei celule, lista de cumpărături, rufele, ce gătești diseară la cină, această necesitate neîncetată de a prevedea viitorul imediat, care complică versantul exterior al obligațiilor sale, munca ei de profesoară. Momentele familiale sunt cele în care ea *simte*, nu cele în care gândește.

Gândurile adevărate îi vin când este singură sau plimbă copilul. Gândurile adevărate nu sunt pentru ea reflecții asupra modului în care oamenii vorbesc sau se îmbracă, înălțimea trotuarelor pentru cărucior, interzicerea *Paravanelor* lui Jean Genet sau războiul din Vietnam, ci întrebări despre ea însăși, a fi și a avea, existența. Este aprofundarea senzațiilor fugitive, imposibil de comunicat altora, tot ceea ce dacă ar avea timp să scrie — nu are timp nici să citească —, ar fi materia cărții sale. În jurnal, pe care îl deschide foarte rar, de parcă ar constitui o amenințare la adresa celulei familiale, ea neavând dreptul la intimitate, a notat: „Nu am idei deloc. Nu încerc să îmi explic viața“ și „sunt o

mic-burgheză parvenită“. Ea are impresia că a deviat de la scopurile ei anterioare, că nu se află decât într-o evoluție materială. „Mi-e teamă să mă instalez în această viață calmă și confortabilă, să fi trăit fără să îmi fi dat seama.“ Chiar în momentul în care își dă seama de acest lucru, știe că nu este pregătită să renunțe la tot ce nu apare niciodată în acest jurnal, la această viață împreună, la această intimitate împărțită în același loc, la apartamentul pe care abia așteaptă să-l regăsească la întoarcerea de la școală, la somnul împreună, la zumzetul aparatului de ras electric dimineața, la povestea *Cei trei purceluși* seara, la această repetiție, pe care crede că o urăște și care o leagă, chiar și o distanțare momentană de trei zile pentru a obține certificatul de aptitudini profesionale pentru învățământul secundar au făcut-o să îi simtă lipsa — toate acestea, când își imaginează pierderea accidentală, îi strâng inima.

Nu se visează ca altădată pe plajă vara viitoare sau ca scriitoare care își publică prima carte. Viitorul este enunțat în termeni materiali preciși, obținerea unui post mai bun, promoții și achiziții, intrarea copilului la grădiniță, acestea nu sunt visuri, ci previziuni. Adesea se uită în urmă la imagini de când era singură, se vede pe străzile orașelor în care a fost, în camerele pe care le-a ocupat — la Rouen, într-un cămin de fete, în Finchley, „contra masă și cazare“, la Roma, în vacanță într-o pensiune pe strada Servio Tullio. I se pare că aceste *euri* continuă să existe acolo. Pe scurt, trecutul și viitorul s-au inversat, iar trecutul, nu viitorul, este acum obiectul dorinței: să se regăsească în acea cameră din Roma, în vara anului 1963. În jurnalul ei: „Dintr-un narcisism extrem, vreau să-mi văd trecutul negru pe alb și astfel să fiu cea care nu sunt“ și „Este un soi de imagine a femeii care mă obsedează. Poate să mă orientez în această direcție“. Într-un tablou de Dorothea Tanning pe care l-a văzut în urmă cu trei ani la o expoziție din Paris, era o femeie cu pieptul gol și, în spatele ei, un șir de uși întredeschise. Titlul era *Aniversare*. Ea crede că acest tablou reprezintă viața ei și că ea se află în el, așa cum a fost cândva în *Pe aripile vântului*, în *Jane Eyre*, mai târziu în *Greața*. Cu fiecare carte pe care o citește, *Spre far*, *Anii-lumină* a lui Serge Rezvani, se întreabă dacă și-ar putea spune viața astfel.

Trecător îi vin în minte imagini cu părinții săi în orășelul normand, mama schimbându-și bluza pentru a merge la slujba de seară, tata întorcându-se din

grădină, cu cazmaua pe umăr, o lume înceată care continuă să existe, mai ireală ca un film, departe de cea căreia îi aparține ea, modernă, cultivată, care avansează, către ce, e greu de spus.

Între ceea ce se întâmplă în lume și ceea ce i se întâmplă, nu există niciun punct de intersecție, două serii paralele, una, abstractă, din informații mai degrabă uitate decât percepute, cealaltă din cadre fixe.

În fiecare moment, alături de ceea ce oamenii consideră firesc să facă și să spună, alături de ceea ce este recomandat să gândești, atât prin cărți, afișe la metrou, cât și prin povești amuzante, există toate lucrurile despre care societatea tace și nu știe că face asta, condamnând la suferință solitară pe cei care simt aceste lucruri fără să le poată numi. O tăcere care se rupe într-o zi brusc, sau puțin câte puțin, iar cuvintele țâșnesc deasupra lucrurilor, recunoscute în sfârșit, în timp ce alte tăceri încep să se reformeze dedesubt.

Mai târziu, jurnaliștilor și istoricilor le va plăcea să-și amintească o propoziție a lui Pierre Viansson-Ponté din *Le Monde* cu câteva luni înainte de mai ’68: *Franța se plictisește!* Ar fi ușor să găsești imagini terne despre tine însuți, pline de o indispoziție fără cauză, de duminici în fața televizorului uitându-te la Anne-Marie Peysson și să fii sigur că era la fel pentru toți oamenii, o lume înghețată într-o uniformă cenușie. Iar televiziunea, prin difuzarea unei iconografii imuabile cu un corpus redus de actori, avea să stabilească o versiune *ne varietur* a evenimentelor, impunând impresia că, în acel an, aveam cu toții între optsprezece și douăzeci și cinci de ani și aruncaserăm cu pietre din caldarâm în CRS[82], legați la gură cu o bandană. Sub repetarea imaginilor surprinse de camere, ar fi reprimate cele din istoria proprie a lunii mai, nici notorii — piața gării, pustie într-o duminică, fără călători și fără ziare la chioșc —, nici glorioase — când ne-am temut de lipsa de bani (pe care ne-am grăbit să-i scoatem de la bancă), de benzină și mai ales de mâncare, umplând până la refuz un cărucior la Carrefour, din pricina memoriei transmise a foamei.

Era o primăvară ca oricare alta, cu lapoviță în aprilie și cu Paștele târziu. Urmărisem Jocurile Olimpice de iarnă cu Jean-Claude Killy, citisem *Elise, sau*

adevărata viață, schimbasem cu mândrie Renaultul 8 cu o berlină Fiat, începusem studiul lui *Candide* la anul al doilea de liceu, acordând doar o vagă atenție tulburărilor din universitățile pariziene, relatate la radio. Ca de obicei, vor fi reprimate de către putere.

Dar Sorbona se închidea, probele scrise pentru certificatul de aptitudini profesionale nu au avut loc, au fost altercații cu poliția. Într-o seară, am auzit voci pe Europe n° 1, erau baricade în Cartierul Latin ca la Alger, cu zece ani în urmă, cocktailuri Molotov și răniți. Acum eram conștienți că se întâmplă ceva și nu mai doream să reluăm viața normală a doua zi. Ne-am întâlnit întâmplător, ezitanți, ne-am adunat. Am încetat să lucrăm fără un motiv clar sau vreo revendicare, prin contagiune, pentru că atunci când apare neprevăzutul este imposibil să faci altceva decât să aștepți. Ce avea să se întâmple mâine nu știam și nu încercam să aflăm. Era altă dată.

Noi, care nu ne-am împăcat niciodată cu ideea de a munci, care nu ne-am dorit cu adevărat lucrurile pe care le-am cumpărat, ne-am recunoscut în studenții doar puțin mai tineri decât noi, care aruncau cu pavele în CRS. Au aruncat în cei de la putere, în locul nostru, anii ei de cenzură și represiune, suprimarea violentă a demonstrațiilor împotriva războiului din Algeria, brutalizarea nord-africanilor, interzicerea filmului *Călugărița* și mașinile Citröen DS negre ale oficialilor. Ne-au răzbunat pentru toate restricțiile din adolescența noastră, pentru liniștea respectuoasă din amfiteatre, pentru rușinea de a primi băieți în secret în camerele de cămin. În noi înșine, în dorințele zdrobite, în abaterile de la supunere, se afla apartenența noastră la nopțile în flăcări ale Parisului. Am regretat că nu am trăit toate acestea mai devreme, dar ne-am simțit norocoși că ni s-a întâmplat la începutul drumului în viață.

Brusc, grevele din 1936 din poveștile de familie au devenit reale.

Vedeam și auzeam ceea ce nu văzuserăm sau auziserăm de când ne-am născut și nici nu credeam că poate fi posibil. Locurile a căror frecventare respecta reguli care fuseseră acceptate dintotdeauna, în care doar anumitor categorii ale populației le era permis să intre, universitățile, fabricile, teatrele, erau deschise oricui și acolo se făcea totul, mai puțin ceea ce era prevăzut, se discuta, se mânca, se dormea, se iubea. Nu mai existau spații instituționale și

sacre. Profesori și studenți, tineri și bătrâni, directori și muncitori vorbeau între ei, ierarhiile și distanțele se dizolvaseră în mod miraculos în cuvinte. Și se terminase cu precauțiile oratorice, cu limbajul curtenitor și cizelat, cu tonul calm și cu perifrazele, cu acea distanță cu care — ne-am dat seama — cei puternici și slujitorii lor — era suficient să-l privim la Michel Droit[83] — și-au impus dominația. Voci vibrante spuneau lucrurile răspicat, întrerupându-se fără să se scuze. Fețele exprimau furie, dispreț, bucurie. Libertatea atitudinilor, energia corpurilor spărgeau ecranul. Dacă aceasta era revoluția, ea era acolo, strălucitoare, în expansiunea și relaxarea trupurilor, aflate peste tot. Când de Gaulle a reapărut — unde fusese? speraserăm că a dispărut definitiv —, a vorbit de *chienlit*[84] cu gura strâmbată de dezgust, iar noi, fără să cunoaștem sensul, am perceput tot disprețul aristocratic pe care i l-a inspirat revolta, redus la un cuvânt care sugera excremente și copulație, colcăială animală și instincte scăpate din frâu.

Nu ne-a preocupat faptul că nu apare niciun lider dintre muncitori. Cu aerul lor patern, conducătorii Partidului Comunist și sindicatele continuau să stabilească nevoile și dorințele. S-au grăbit să negocieze cu guvernul — care abia mai dădea semne de viață — de parcă nu era nimic mai bun de obținut decât o creștere a puterii de cumpărare și reducerea vârstei de pensionare. Privindu-i la ieșirea de la Acordurile Grenelle articulând pompos, în cuvinte pe care le uitaserăm deja de trei săptămâni, „măsurile“ la care puterea „consimțise“, ne-am înfiorat. Am sperat din nou când am văzut că „baza“ clasei muncitoare refuză abdicarea de la Grenelle și pe Mendès France la Charléty. Ne-am cufundat din nou în îndoială odată cu dizolvarea Adunării și anunțarea alegerilor. Când am văzut înaintând pe Champs-Élysées o mulțime mohorâtă cu Debré, Malraux — pe care răvășirea inspirată a trăsăturilor nu-l mai salva de servilism — și ceilalți braț la braț într-o fraternitate artificială și lugubră, era clar că totul se va sfârși. Nu mai era posibil să ignori că există două lumi și că trebuie să optezi pentru una dintre ele. Alegerile nu au fost despre opțiune, ci despre readucerea pe poziții a notabilităților. Oricum, jumătate dintre tineri nu aveau douăzeci și unu de ani, nu votau. În liceu, la fabrică, Confederația Generală a Muncii și Partidul Comunist au ordonat reluarea lucrului. Ne

gândeam că purtătorii de cuvânt, cu modul lor de exprimate lent sau bolovănos de falși țărani, ne-au tras pe sfoară. Ei și-au câștigat reputația de „aliați obiectivi ai puterii“ și de trădători staliniști, imagine purtată ani de zile de cutare sau cutare, la locul de muncă, țintă a tuturor atacurilor.

Examenele s-au desfășurat, trenurile circulau, benzina curgea din nou. Puteam merge în vacanță. La începutul lunii iulie, provincialii care traversau Parisul de la o gară la alta cu autobuzul simțeau sub ei pavelele, repuse la locul lor de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Când s-au întors câteva săptămâni mai târziu, au văzut o întindere de asfalt neted care nu le-a mai zgâlțâit mașina și s-au întrebat unde au fost puse tonele de pavele. Părea că se întâmplaseră mai multe lucruri în două luni decât în zece ani, dar nu pentru noi. Ne scăpase ceva la un moment dat, dar nu știam ce — sau lăsaserăm să se întâmple.

Toată lumea a început să creadă într-un viitor violent, era o chestiune de luni, cel mult un an. Toamna se vor încinge lucrurile, apoi primăvara [până nu ne mai gândim la asta și când regăsim mai târziu o pereche de blugi vechi, spunem „era mai ’68“]. „O nouă lună mai“, speranță pentru unii, care au acționat pentru întoarcerea ei și pentru nașterea unei alte societăți, groază pentru alții, care s-au împotrivit din răsputeri acestei întoarceri, au aruncat-o în închisoare pe Gabrielle Russier, au suspectat orice tânăr cu părul lung că este „de stânga“, au aplaudat legea împotriva demonstrațiilor și au condamnat totul. La locurile de muncă, oamenii s-au împărțit în două categorii, greviștii de mai și ne-greviștii, ostracizați în egală măsură. Luna mai devenise modul de clasificare a indivizilor, când întâlneai pe cineva te întrebai de ce parte fusese în timpul evenimentelor. De o parte sau de alta, a fost aceeași violență, nu ne-am iertat nimic.

Noi, cei care rămăseserăm în Partidul Socialist Unificat pentru a schimba societatea, i-am descoperit pe maoiști, pe troțkiști, o cantitate enormă de idei și concepte ieșite la iveală dintr-odată. De pretutindeni au apărut mișcări, cărți și recenzii, filozofi, critici, sociologi: Bourdieu, Foucault, Barthes, Lacan, Chomsky, Baudrillard, Wilhelm Reich, Ivan Illich, *Tel Quel*, analiza structurală, naratologia, ecologia. Într-un fel sau altul, fie că era studiul lui

Bourdieu și Passeron, *Moștenitorii*, sau cărțulia suedeză despre pozițiile sexuale, totul mergea în direcția unei inteligențe noi și a unei transformări a lumii. Ne scăldam în limbaje inedite, neștiind încotro să ne îndreptăm atenția, uimiți că nu am auzit de toate acestea înainte. Într-o lună am recuperat ani de zile. Și am fost liniștiți să-i găsim, îmbătrâniți, dar mai combativi ca niciodată, emoționanți, pe Beauvoir cu turbanul ei și pe Sartre, chiar dacă nu aveau nimic nou să ne învețe. André Breton, din păcate, murise cu doi ani prea devreme.

Nimic din ceea ce până acum fusese considerat normal nu era de la sine înțeles. Familia, educația, închisoarea, munca, vacanțele, nebunia, publicitatea, toată realitatea era supusă examinării, inclusiv cuvântul celui care critica, somat să cerceteze adâncurile originii sale, *de unde ești, amice?* Societatea încetase să mai funcționeze naiv. Cumpărarea unei mașini, notarea unei teme, nașterea, totul avea sens.

Nimic de pe planetă nu trebuia să ne fie străin, oceanele, crima din Bruay-en-Artois, luam parte la toate luptele, Chile al lui Allende și Cuba, Vietnam, Cehoslovacia. Evaluam sistemele, căutam modele. Eram într-o lectură politică generalizată a lumii. Cuvântul principal era „eliberare".

Era acordat oricui, cu condiția să reprezinte un grup, o poziție, o nedreptate, să vorbească și să fie ascultat, intelectual sau nu. Faptul de a fi trecut printr-o experiență, ca femeie, homosexual, dezertor de clasă, deținut, țăran, minor, dădea dreptul de a spune *eu*. Era o exaltare în a te gândi la sine în termeni colectivi. Purtători de cuvânt au apărut spontan, prostituate, muncitori în grevă. Charles Piaget, muncitorul de la Lip, era mai cunoscut decât psihologul cu același nume, cu care ne-au făcut capul calendar la cursuri [neștiind că într-o zi numele Piaget nu va mai evoca altceva decât un bijutier de lux în revistele de la coafor].

Băieții și fetele erau acum peste tot împreună, acordarea premiilor, compunerile și cămașa de școală au fost suprimate, notele, înlocuite cu litere de la A la E. Elevii se sărutau și fumau în curte, apreciau cu voce tare subiectul eseului de redactat drept *idiot* sau *genial*.

Am experimentat gramatica structurală, câmpurile semantice și izotopiile, pedagogia Freinet. I-am abandonat pe Corneille și Boileau pentru Boris Vian, Ionesco, cântecele lui Boby Lapointe și Colette Magny, revista *Pilote* și benzile desenate. Se scriau romane sau jurnale care atrăgeau ostilitatea colegilor care stătuseră în ’68 în cancelaria profesorilor și pe cea a părinților care protestau violent pentru că se preda *De veghe în lanul de secară* și *Les Petits Enfants du siècle*.

Ieșeam din dezbaterile de două ore despre droguri, poluare sau rasism, într-o stare ca de beție, aveam în adâncul sufletelor suspiciunea că nu i-am învățat nimic pe elevi. Oare eram pe cale să *pedalăm pe lângă bicicletă*, totuși era școala bună la ceva? Am sărit la nesfârșit de la întrebare la întrebare.

A gândi, a vorbi, a scrie, a munci, a exista altfel: am simțit că nu avem nimic de pierdut încercând totul.

1968 a fost primul an din lume.

La aflarea veștii morții generalului de Gaulle într-o dimineață de noiembrie, pentru o clipă nu ne-a venit să credem — așadar, era nemuritor în ochii noștri —, apoi ne-am dat seama cât de mult îl uitasem deja într-un an și jumătate. Moartea lui a închis timpul de dinainte de luna mai ’68, ani rămași mult în urma noastră.

Cu toate acestea, de-a lungul zilelor, sunetul clopoțelului de la colegiu, vocea lui Albert Simon și Madame Soleil la Europe n° 1, friptura de vită/cartofii prăjiți de sâmbătă, *Kiri le Clown* și *Un minut pentru femei,* de Annick Beauchamp seara, evoluția a rămas imperceptibilă. Poate că trebuia, ca să ne dăm seama, să ne oprim un moment, de exemplu în fața tabloului format de elevi, toți așezați pe jos în curtea școlii, la soare, după moartea unui muncitor, Pierre Overney, ucis de un agent de securitate de la Renault, moment în care credeam că am înțeles doar farmecul deosebit, acela al unei după-amiezi de martie, și care avea să devină, când timpul din urma lui va deveni istorie, imaginea primului *sit-in*.

Rușinile de ieri nu mai erau valabile. Vina a fost luată în derâdere, *toți suntem iudeo-cretini*, *frustrarea sexuală* denunțată, frigiditatea, insultă capitală.

Revista *Parents* le învăța pe femeile frigide să se stimuleze cu picioarele depărtate în fața unei oglinzi. Într-un pliant distribuit în licee, dr. Carpentier îi invita pe elevi să se masturbeze pentru a depăși plictiseala lecțiilor. Mângâierile dintre adulți și copii erau nevinovate. Tot ceea ce fusese interzis, păcat de nespus, era recomandat. Ne obișnuiserăm să vedem sexe pe ecran, dar ne-am ținut respirația de teamă să nu ne eliberăm emoția când Marlon Brando a sodomizat-o pe Maria Schneider. Ca să ne perfecționăm, am cumpărat cărțulia roșie, suedeză, cu fotografii care arătau toate pozițiile posibile, am fost să vedem *Tehnici de iubire fizică.* Intenționam să facem dragoste în trei. Dar oricât am încercat, nu ne-am putut decide să facem ceea ce ieri era considerat un atentat la pudoare: să ne arătăm goale în fața copiilor noștri.

Discursul plăcerii a câștigat totul. Trebuia să simți plăcere în timp ce citești, scrii, faci baie, îți faci nevoile. Aceasta era finalitatea activităților umane.

Am examinat istoria noastră ca femei. Am observat că nu am avut parte de libertate sexuală, creativă, nici de tot ce există pentru bărbați. Sinuciderea lui Gabrielle Russier ne-a întors pe dos, ca moartea unei surori necunoscute, și am fost indignate de viclenia lui Pompidou, citând un vers din Éluard pe care nimeni nu l-a înțeles pentru a evita să spună ce crede el despre acest caz. Mișcarea de Eliberare a Femeilor ajunsese în provincie. Ziarul lor, *Le torchon brûle*, se găsea la chioșcuri, citeam *Femeia eunucă,* de Germaine Greer, *Sexual Politics,* de Kate Millett, *Creația înăbușită,* de Suzanne Horer și Jeanne Socquet, cu sentimentul de exaltare și neputință pe care ți-l dă descoperirea unui adevăr despre tine într-o carte. Trezite din toropeala conjugală, așezate pe jos sub un afiș cu mesajul *O femeie fără bărbați este un pește fără bicicletă*, ne-am revăzut viețile, ne-am simțit capabile să ne părăsim soții și copiii, să ne eliberăm de toate și să scriem lucruri crude. Întoarse acasă, hotărârea s-a răcit, vinovăția ne-a inundat. Nu mai vedeam cum am putea să ne eliberăm — nici de ce. Ne convingeam singure că propriul bărbat nu era nici falocrat, nici *macho*. Și am ezitat între discursuri — cele care susțineau egalitatea în drepturi între bărbați și femei și atacau „legea taților“, cele care preferau să pună în valoare tot ceea ce era feminin, menstruația, alăptarea și prepararea supei de praz. Dar pentru prima dată, ne reprezentam viața ca pe un marș către

libertate, asta schimba multe. Un sentiment tipic feminin era pe cale să dispară, sentimentul inferiorității naturale.

Nu ne-am putea aminti nici ziua, nici luna — dar era primăvară —, doar că, în *Le Nouvel Observateur*, am citit toate numele celor 343 de femei, de la primul până la ultimul — deci erau atât de multe și noi eram atât de singure cu sonda și sângele împroșcat pe cearșafuri —, care au declarat că au făcut un avort ilegal. Chiar dacă știam că nu vom fi privite cu ochi buni, ne alăturaserăm celor care cereau abrogarea legii din 1920 și accesul liber la avortul medical. Am tipărit pliante cu fotocopiatorul liceului, le-am distribuit în cutii poștale după lăsarea întunericului, ne-am dus să vedem documentarul *Histoires d'A.*, am condus în secret femeile însărcinate într-un apartament privat unde medici militanți le-au aspirat gratuit embrionul pe care nu și-l doreau. Erau suficiente o oală sub presiune pentru dezinfecția instrumentarului și o pompă de bicicletă cu mecanism inversat: doctorul Karman simplificase și securizase gestul fabricantelor de îngeri. Am furnizat adrese în Londra și Amsterdam. Clandestinitatea era exaltantă, era ca și cum reînnodam legătura cu Rezistența sau luam locul purtătorilor de valize[85] în timpul războiului din Algeria. Avocata Gisèle Halimi, atât de frumoasă sub blițurile jurnaliștilor la finalul procesului Bobigny, care o apărase pe Djamila Boupacha, a reprezentat această continuitate — la fel cum susținătorii *Lăsați-i să trăiască* și profesorul Lejeune, care a expus fetuși la televizor pentru a îngrozi oamenii, au reprezentat continuitatea Vichy-ului. Într-o sâmbătă după-amiază, mii de oameni tropăind sub soare, în spatele bannerelor, ridicând ochii spre cerul perfect albastru din Dauphiné, ne-au spus că depinde de noi să oprim, pentru prima dată, moartea roșie a femeilor de milenii. Cine ne-ar putea uita.

După vârstă, profesie și clasă socială, interese și vechi vinovății, am adaptat revoluția la măsura noastră, am urmat în pofida noastră ordinele de a sărbători și de te bucura de plăceri, de a fi inteligent: nu trebuie să mori prost. Unii fumau iarbă, trăiau în comunități, *se rostuiau* ca muncitori la Renault, plecau la Kathmandu, alții petreceau o săptămână în Tunisia, la Tabarka, citeau *Charlie Hebdo*, *Fluide glacial*, *L'Écho des savanes*, *Tankonalasanté*, *Métal hurlant*, *La*

Gueule ouverte, își lipeau flori pe ușile mașinii, își puneau în cameră afișe roșii cu Che și fetița arsă cu napalm, purtau un costum Mao sau un poncho și se apucau să trăiască pe podea, pe perne, aprindeau bețișoare de tămâie, cumpărau produse Maurice Mességué, se duceau să vadă Grand Magic Circus, *Ultimul tango la Paris*, *Emmanuelle*, renovau o fermă veche din Ardèche, se abonau la revista *50 millions de consommateurs* din cauza pesticidelor din unt, nu mai purtau sutien, lăsau revista *Lui* să zacă pe masă, la îndemâna copiilor, cărora le cereau să le spună pe nume, ca unor prieteni.

Căutam modele în spațiu și timp, India și Cévennes, exotismul sau țărănimea. Aspiram spre puritate.

Nereușind să părăsească totul, munca și apartamentul, ca să se stabilească la țară, proiect mereu amânat, dar care sigur va fi realizat într-o zi, cei mai însetați de reînviere căutau pentru vacanță sate izolate pe pământuri sterpe, disprețuind plajele, unde te bronzezi ca idiotul, și provincia natală, plată și „desfigurată“ de progresul industrial. În schimb, arătau mare stimă țăranilor săraci din regiunile aride, aparent neschimbate de secole, pentru *autenticitatea* lor. Cei care voiau să facă istorie nu admirau nimic atât de mult ca dispariția ei prin întoarcerea anotimpurilor și imuabilitatea gesturilor — și cumpărau o cocioabă veche de la acești țărani pe nimica toată.

Sau își petreceau vacanțele în țările din Est. Pe străzile cenușii cu trotuare desfundate, în fața magazinelor de stat cu produse meschine și fără marcă ambalate în hârtie groasă, privind becurile goale, atârnate de tavanele apartamentelor, aprinse noaptea, aveau impresia că se plimbă în universul greoi, neîndurător, de o sărăcie lucie din anii de după război. Era un sentiment dulce, de nespus. Cu toate acestea, nu și-ar fi dorit niciodată să trăiască acolo. Aduceau acasă bluze brodate și rachiu. Își doreau să rămână mereu în lume țări fără progres pentru a-i putea transporta astfel în trecut.

În serile de vară, la începutul anilor 1970, în mirosul de pământ uscat și de cimbru, oaspeții se adunau în jurul mesei mari de la fermă, cumpărată cu doar o mie de franci de la un misit, cu frigărui și un ghiveci de legume — trebuie să

ne gândim și la vegetarieni —, comesenii nu se cunoșteau între ei, parizieni care renovează casa de alături, autostopiști în trecere, adepți ai plimbărilor lungi și ai picturilor pe mătase, cupluri cu și fără copii, bărbați bărboși, adolescente sălbăticite, femei mature în rochii indiene, după un început reticent în ciuda tutuirii stabilite de la început, se legau conversații despre coloranții și hormonii din alimente, sexologie și expresie corporală, anti-gimnastică, metoda Mézières, metoda Rogers, yoga, nașterea fără violență de Frédérick Leboyer, homeopatie și soia, autogestiune și fabrica Lip, ecologistul René Dumont. Ne întrebam dacă ar fi mai bine să ne trimitem copiii la școală sau să-i educăm singuri, dacă este toxic să folosim Ajax pentru a curăța, util să facem yoga, terapie de grup, utopic să se muncească doar două ore pe zi, dacă femeile ar trebui să pretindă egalitatea cu bărbații sau egalitate în diferență. Treceam în revistă cele mai bune modalități de a ne hrăni, de a naște, de a ne crește copiii, de a ne trata, de a preda, de a fi în armonie cu noi înșine, cu ceilalți, cu natura și de a evada din societate. De a ne *exprima*: olărit, țesut, chitară, bijuterii, teatru, scris. Plutea o imensă și vagă dorință de *a crea*. Toată lumea pretindea că are o activitate artistică sau că plănuiește să aibă una. S-a convenit că, într-un fel sau altul, toate activitățile erau egale și, în loc să pictezi sau să cânți la flaut, rămânea posibilitatea de a te crea pe tine, prin psihanaliză.

În timp ce copiii trimiși la culcare împreună în aceeași cameră se distrau făcând o mulțime de năzbâtii, în ciuda ordinului oficial de a nu „face tămbălău", iar noi beam alcoolul tare de la țăranul de alături — invitat doar la aperitiv —, discursurile evoluau spre întrebări sexuale visătoare, oare eram hetero- sau homosexuali, mărturisiri, primul orgasm. Fata sălbatică a afirmat: „Îmi place să mă cac". Întâlnirea în această seară de vară între indivizi fără legătură, departe de mesele de familie și de ritualuri pe care le uram, dădea senzația exaltantă de deschidere către diversitatea lumii. Simțeam că am devenit din nou adolescenți.

Nimănui nu-i venea ideea să evoce războiul, Auschwitz și lagărele de concentrare, nici evenimentele din Algeria, caz închis, doar Hiroshima, viitorul nuclear. Între secolele de viață la țară, pe care parfumul de garigă al nopții

părea să le aducă înapoi, și acest moment din august 1973, nu mai fusese nimic.

Cineva începea să cânte la chitară, să cânte *Comme un arbre dans la ville,* de Maxime Le Forestier, și *Duerme negrito* al celor de la Quilapayún — ascultam cu ochii plecați. Dormeam la întâmplare pe paturi de campanie în vechea crescătorie de viermi-de-mătase, neștiind dacă era mai bine să facem dragoste cu vecinul din dreapta sau cu cel din stânga, sau nimic. Somnul ne cuprindea înainte de a ne hotărî, euforici și convinși de valoarea unui stil de viață al cărui spectacol ni-l oferiserăm întreaga seară — departe de „mărginiții“ înghesuiți în campingurile de la Merlin-Plage.

Societatea avea acum un nume, se numea „societatea de consum“. Era un fapt fără discuție, o certitudine pentru care, fie că ne felicitam, fie că o dezaprobam, nu mai exista cale de întoarcere. Creșterea prețului petrolului a încremenit-o pentru scurt timp. Ideea era de a cheltui și a-ți însuși hotărât lucruri și bunuri de plăcere. Se cumpăra un frigider cu două uși, un Renault 5 din impuls, o săptămână într-un Club Hôtel din Flaine, o garsonieră în La Grande-Motte. Se schimba televizorul. Pe ecranul color, lumea era mai frumoasă, interioarele, mai de invidiat. Distanța față de universul cotidian instaurată de alb-negru, în care acesta era negativul sever, aproape tragic, dispăruse.

Publicitatea îți arăta cum trebuie să trăiești și să te comporți, cum să îți mobilezi casa, era monitorul cultural al societății. Iar copiii cereau Évian fructat, „e fortifiant“, biscuiți Cadbury, Kiri, un *mange-disques*[86] pentru a asculta cântecul din *Pisicile aristocrate* și *La Bonne du curé*, o mașină teleghidată și o păpușă Barbie. Părinții sperau că dacă le ofereau toate aceste lucruri, nu vor fuma hașiș când vor crește. Iar noi, care nu fuseserăm păcăliți, care analizam cu seriozitate pericolele publicității cu elevii și dădeam teme de eseu ca „Fericirea constă în posesia de bunuri materiale?“, cumpăram un sistem hi-fi, un radiocasetofon Grundig, o cameră Bell and Howell Super-8 de la Fnac, având impresia că folosim modernitatea în scopuri inteligente. Pentru noi și prin noi consumul se purifica.

Idealurile din mai ’68 se transformaseră în obiecte și în divertisment.

În bâzâitul proiectorului, rămâneai perplex când te vedeai pentru prima dată mergând, mișcându-ți buzele, râzând tăcut pe ecranul desfășurat din sufragerie. Eram surprinși de noi înșine, de gesturile noastre. Era o senzație nouă, fără îndoială, apropiată de cea a oamenilor din secolul al XVII-lea, când se văzuseră într-o oglindă, sau a străbunicilor, în fața primului lor portret fotografic. Nu îndrăzneam să spunem nimic despre tulburarea noastră, preferând să-i privim pe ceilalți, părinți, prieteni, pe ecran, mai asemănători cu ceea ce erau deja pentru noi. Să îți auzi vocea la magnetofon era și mai înfricoșător. Nu am mai putea uita niciodată acea voce pe care o auziseră alții. Am câștigat în cunoaștere de sine, ne-am pierdut nepăsarea.

În felul de a ne îmbrăca, purtând maiou și saboți, pantaloni evazați, de a citi (*Le Nouvel Obs*), de a ne indigna (împotriva energiei nucleare, a detergenților în mare), de a accepta (pe hipioți), ne simțeam *adaptați* timpurilor — de aici certitudinea că avem dreptate în toate împrejurările. Părinții și cei peste cincizeci de ani erau din alte vremuri, inclusiv în perseverența lor de a dori să-i înțeleagă pe tineri. Consideram părerile și sfaturile lor pură informație. Iar noi nu vom îmbătrâni.

Prima imagine a filmului arată o ușă de la intrare care se întredeschide — e întuneric —, se închide și se redeschide. Un băiețel, cu jachetă portocalie și șapcă cu clapete peste urechi, intră în grabă, se oprește nehotărât, clipind din ochi. Apoi altul, mai mic, îmbrăcat într-un hanorac albastru cu blană albă. Cel mai mare se agită, cel mic rămâne împietrit, cu ochii ficși, de parcă filmul s-a oprit. La rândul ei, intră o femeie, într-un palton pe corp, maro, lung, a cărui glugă îi ascunde capul. Duce în brațe două pungi de hârtie, puse una peste alta, din care ies produse alimentare. Împinge ușa cu umărul. Dispare din cadru, reapare fără pungi, scoțându-și haina pe care o atârnă de un umeraș numit „papagal“, se întoarce spre cameră cu un zâmbet rapid, își pleacă ochii, orbită de lumina strălucitoare a lămpii de magneziu. Este aproape slabă, puțin fardată, în pantaloni maro Karting, mulați, fără șliț, pulover cu dungi maro și galbene. Părul castaniu de lungime medie este prins cu o clamă. Ceva ascetic și

trist — sau dezamăgit — în expresie, zâmbetul apare prea târziu pentru a fi spontan. Gesturile transmit bruschețe sau/și nervozitate. Copiii sunt din nou acolo, în fața ei. Toți trei nu știu ce să facă, mișcând brațele și picioarele, grupați în fața camerei pe care o privesc, obișnuiți de acum cu lumina violentă. Este evident că nu spun nimic. Poți zice că pozează pentru o fotografie care nu a fost încă făcută. Băiatul cel mare ridică brațul și face un salut militar grotesc, strâmbând din gură și cu pleoapele închise. Camera trece brusc pe elemente ale decorului care au o valoare estetică și comercială, definind un gust burghez, un cufăr, o lustră din sticlă opalină.

Soțul ei filmase aceste imagini când ea se întorsese acasă de la cumpărături, cu copiii luați de la școală. Eticheta de pe bobina de film se intitulează *Viață de familie '72-'73*. Întotdeauna, el este cel care filmează.

Conform criteriilor revistelor pentru femei, ea aparține, în mod vizibil, categoriei în creștere a femeilor active de treizeci de ani, care împacă munca și maternitatea, având grijă să rămână feminină și la modă. Enumerarea locurilor pe care le frecventează într-o zi (colegiu, Carrefour, măcelar, curățătorie etc.), drumurile ei într-un Mini Austin între pediatru, lecția de judo a băiatului mare și ceramica celui mic, Oficiul Poștal, calcularea timpului alocat fiecărei ocupații, lecții și corectarea lucrărilor, pregătirea micului-dejun, a hainelor pentru copii, spălarea lenjeriei, prânzul, cumpărăturile, cu excepția pâinii — pe care o aduce el la întoarcerea de la serviciu —, ar dezvălui:

o împărțire aparent inegală între munca din interiorul căminului și cea din afara casei, retribuită (două treimi) și casnică, inclusiv educația (o treime)

o mare varietate de sarcini

o frecventare ridicată a locurilor comerciale

o absență aproape totală a timpilor morți

Acest calcul — pe care ea nu îl face, încercând un soi de mândrie fiindcă îndeplinește rapid ceea ce nu necesită nici invenție, nici transformare — este insuficient pentru a explica noua ei stare de spirit.

Ea își simte profesia ca pe o continuă imperfecțiune și o impostură, scrisese în jurnalul ei „a fi profesoară mă sfâșie". Debordează de energie, de dorința de a învăța și de a face lucruri noi, își amintește ce a scris când avea douăzeci și doi de ani, „dacă la douăzeci și cinci de ani nu mi-am îndeplinit promisiunea de a

scrie un roman, mă sinucid". În ce măsură Mai '68 — pe care ea are impresia că l-a ratat, așezată deja la casa ei — se află la originea întrebării care o obsedează: „Aș fi mai fericită cu o altă viață?"

A început să se imagineze în afara cuplului și a familiei.

Anii de studenție nu mai sunt un obiect al dorinței nostalgice pentru ea. Ea îi vede ca pe o perioadă a îmburghezirii ei intelectuale, a rupturii cu lumea ei de origine. Din romantică, memoria ei devine critică. Adesea îi revin scene din copilărie, mama ei strigându-i *mai târziu o să ne scuipi în față*, băieții dând ture cu Vespa după liturghie și ea cu părul permanent ca în poza din grădina internatului, temele ei pe masa acoperită cu mușama unsuroasă unde tatăl ei „ia o gustare" — revin și cuvintele, ca o limbă uitată —, lecturile ei, *Confidences* și romanele sentimentale scrise de Delly, cântecele lui Mariano, amintiri ale excelenței ei școlare și ale inferiorității ei sociale — invizibilă în fotografii —, tot ceea ce ea a îngropat ca fiind rușinos și care devine demn de a fi regăsit, desfășurat în lumina inteligenței. Pe măsură ce memoria ei se scutură de umilință, viitorul este din nou un câmp de acțiune. Lupta pentru dreptul femeilor de a avorta, împotriva nedreptății sociale și înțelegerea modului în care a devenit femeia de acum înseamnă pentru ea același lucru.

În amintirile anilor care tocmai s-au scurs, nu se află nimic din ceea ce ea consideră a fi imagini ale fericirii:

iarna anului 1969-1970 în alb-negru din cauza cerului livid și a zăpezii abundente, care a rămas până în aprilie lipită pe trotuare, sub formă de plăci cenușii, pe care ea le căuta intenționat în timp ce mergea pentru a le zdrobi cu bocancii și a contribui astfel la distrugerea acestei ierni interminabile, pe care o asociază cu incendiul de la sala de dans Saint- Laurent-du-Pont din Isère, care însă a izbucnit abia în iarna următoare

în piața Saint-Paul-de-Vence, Yves Montand jucând petanque într-o cămașă roz, cu un pic de burtă, după fiecare lovitură plimbându-se, vesel și fudul, cu privirea ațintită asupra turiștilor adunați în spatele barierelor la ceva distanță, în aceeași vară când Gabrielle Russier se afla în închisoare și avea să se sinucidă la întoarcerea în apartamentul ei

parcul termal din Saint-Honoré-les-Bains, bazinul în care copiii pun să plutească bărci mecanice, Hôtel du Parc unde a stat cu ei trei săptămâni, confundată mai târziu cu pensiunea din cartea lui Robert Pinget, *Cineva*.

În memoria de nesuportat, se află imaginea tatălui ei în agonie, a cadavrului îmbrăcat în costumul pe care îl purtase doar o singură dată, la căsătoria ei, coborât într-un sac de plastic din cameră, la parter, pe scara prea îngustă pentru trecerea unui sicriu.

Evenimentele politice nu supraviețuiesc decât sub formă de detalii: la televizor, în timpul campaniei prezidențiale, apariția consternantă a perechii Mendès France-Defferre, gândul ei de atunci „dar de ce nu s-a prezentat Mendès France singur" și momentul în care Alain Poher, în ultimul său discurs dinaintea turului doi, se scarpină la nas, impresia ei că, din cauza acestui gest în fața tuturor spectatorilor, urmează să fie învins de Pompidou.

Nu se simte bătrână. Dar simte cu siguranță aroganța tinerei femei față de cea mai în vârstă, un aer de superioritate față de cele aflate la menopauză. Că ea va deveni una este foarte puțin probabil. O predicție că va muri la cincizeci și doi de ani nu o impresiona, i se părea o vârstă acceptabilă pentru a muri.

Umblau zvonuri că lucrurile se vor încinge la primăvară, apoi toamna. Nu a fost deloc așa.

Comisii de acțiune ale liceenilor, autonomiști, ecologiști, antinucleari, obiectori de conștiință, feministe, homosexuali, toate cauzele ardeau, dar nu s-au conectat. Poate că au fost prea multe convulsii în restul lumii, de la Cehoslovacia până la nesfârșitul război din Vietnam, atentatul de la Jocurile Olimpice de la München, o juntă după alta în Grecia. Puterea și Marcellin au suprimat în liniște „acțiunile de stânga". Și Pompidou, despre care se credea că suferă doar de hemoroizi, a murit brusc. În cancelarie, afișele sindicale anunțau din nou că greva cutare privind „degradarea condițiilor noastre de muncă" va face „puterea să bată în retragere". Modul în care ne imaginam viitorul s-a limitat la marcarea în agendă a zilelor de vacanță până la începutul anului școlar în septembrie.

Dacă citeam *Charlie Hebdo* și *Libération,* ne mențineam convingerea că aparținem unei comunități a plăcerii revoluționare și că lucrăm, în ciuda tuturor, pentru sosirea unui nou mai ’68.

„Gulagul“ adus de Soljenițîn, primit ca o revelație, a semănat confuzie și a pătat orizontul Revoluției. Un tip cu un zâmbet abominabil, pe afișe, le spunea trecătorilor, drept în față, *Banii voștri mă interesează*[87]. Am ajuns să ne bazăm pe Uniunea Stângii și pe programul ei comun, până la urmă ceva ce nu mai văzuserăm până acum. Între 11 septembrie 1973 — cu demonstrațiile în plin soare împotriva lui Pinochet după asasinarea lui Allende, în timp ce dreapta jubila să vadă sfârșitul „tristei experiențe chiliene“ — și primăvara lui 1974 — instalați în fața televizorul ca să ne uităm la ceea ce era prezentat ca marele eveniment, Mitterrand și Giscard față în față — am încetat să mai credem că va fi o nouă lună mai. Primăvara următoare, din cauza ploii călduțe din martie sau aprilie, într-o seară, ieșind dintr-o ședință la clasă, aveam senzația că se poate întâmpla ceva și în același timp că era o iluzie. Nu s-a mai întâmplat nimic în primăvară, la Paris sau Praga.

Cu Giscard d‘Estaing trăiam acum în „societatea liberală avansată“. Nimic nu era politic sau social, doar modern sau nu. Era vorba doar despre modernitate. Oamenii confundau liber și liberal, credeau că societatea astfel numită era cea care permitea să avem maximum de drepturi și lucruri.

Nu ne-am plictisit în mod special. Chiar și noi — care am închis televizorul în noaptea alegerilor, imediat după ce l-am auzit pe Giscard scoțând un „îl salut pe concurentul meu“ ca o succesiune de vânturi din gura sa ca un fund-de-găină, — am fost zguduiți de votul la optsprezece ani, divorțul de comun acord, punerea în dezbatere a legii avortului, fusese cât pe ce să plângem de furie când am văzut-o pe Simone Veil apărându-se singură în Adunarea Națională împotriva bărbaților dezlănțuiți din propria ei tabără și am așezat-o în panteonul nostru lângă cealaltă Simone, de Beauvoir — a cărei apariție pentru prima dată la televizor într-un interviu, cu turban și unghii roșii, ca un fel de ghicitoare, ne-a dezolat, era prea târziu, n-ar fi trebuit — și nu ne-am mai enervat când elevii au confundat-o cu filozoafa pe care s-a întâmplat să o

citām în clasă. Dar ne-am rupt definitiv de acest președinte elegant când a refuzat grațierea lui Ranucci, condamnat la moarte, în mijlocul unei veri fierbinți, fără un strop de ploaie, primul după atâta vreme.

La modă era frivolitatea, „să ne facem cu ochiul". Indignarea morală nu mai exista. Ne-am distrat citind pe afișele cinematografelor titluri de filme XXX, *Les Suceuses* și *La Petite Culotte Mouilllée*, nu am ratat nicio apariție a lui Jean-Louis Bory în postura de „nebună" de serviciu[88]. Interzicerea nu demult a filmului *Călugărița* părea de neconceput. Cu toate acestea, era greu de recunoscut cât de mult ne-a întors pe dos scena din *Les Valseuses* în care Patrick Dewaere suge la sânul unei femei în locul copilului ei.

Ne dezobișnuiserăm de cuvintele moralității curente, pentru altele care măsoară acțiunile, comportamentele și sentimentele în termenii plăcerii, „frustrare" și „satisfacție". Noul mod de a fi în lume era „relaxat", confortabil în bascheți, un amestec de încredere în sine și indiferență față de ceilalți.

Mai mult ca oricând, oamenii visau la viața la țară, departe de „poluare", de „metrou birou depou"[89], de suburbiile „concentraționare" și „golanii" lor. Totuși, au continuat să se înghesuie în orașele mari, în cartierele noi de blocuri sau în zone rezidențiale după posibilitățile de alegere.

Iar noi, care aveam sub treizeci și cinci de ani și pe care gândul „de a ne croi un drum în viață", a îmbătrâni și a muri în același orășel de provincie ne făcea melancolici, oare vom pătrunde vreodată în ceea ce ne imaginam ca fiind o bulboană bubuitoare și clocotitoare, care simțeam cum ne aspiră încă de la Dijon când trenul se punea brusc în mișcare și alerga ca un nebun fără să se oprească până la zidurile cenușii din Gare de Lyon — regiunea pariziană? Era evoluția inevitabilă pentru a reuși în viață, accesul deplin la modernitate.

Sainte-Geneviève-des-Bois, Ville-d'Avray, Chilly-Mazarin, Le Petit-Clamart, Villiers-le-Bel, pe aceste nume — care sunau frumos și istoric, te duceau cu gândul la un film, la atentatul împotriva lui de Gaulle, sau la nimic — nu am reușit să le localizăm pe hartă, știam doar că se află în interiorul cercului fermecat unde, din orice punct, se ajungea în Cartierul Latin și se putea bea un *café crème* în Saint-Germain, ca în cântecul lui Reggiani. Trebuia doar să

evităm Sarcelles, La Courneuve și Saint-Denis, marele lor contingent de „populație străină" din „marile complexe de locuințe" al căror „pericol" era denunțat chiar și în manualele școlare.

Plecam. Ne stabileam într-un oraș nou la patruzeci de kilometri de șoseaua de centură. O casă ușoară pe un lot pe cale de finalizare, colorat ca un sat de vacanță, cu străzi cu nume de flori. Trântitul ușii suna ca într-un bungalou. Era un loc liniștit, întins sub cerul din Île-de-France, la marginea unui câmp străbătut de un șir de stâlpi.

Mai departe se aflau spații acoperite cu iarbă, clădiri din sticlă și turnuri administrative, o alee pietonală, alte loturi conectate prin pasarele deasupra benzilor de circulație. Era imposibil să ne imaginăm limitele orașului. Aveam impresia că plutim într-un spațiu prea vast, existența se dilua. Să te plimbi pe acolo nu avea sens, poate doar să alergi într-un trening fără să te uiți la nimic în jurul tău. Păstram în corp amprenta vechiului oraș, a străzilor cu mașini și a trecătorilor de pe trotuare.

Migrând din provincie în regiunea Parisului, timpul se accelerase. Durata nu se mai experimenta la fel. Când venea seara, ni se părea că nu făcuserăm nimic, în afară de vagi lecții cu elevi iritați.

A trăi în regiunea pariziană însemna:

să fii aruncat într-un teritoriu a cărui geografie dispăruse, răvășită de rețeaua de drumuri care se parcurgeau doar cu mașina

să nu poți scăpa de spectacolul mărfurilor care s-au impus pe piață, adunate la un loc pe pârloage sau întinse de-a lungul drumurilor într-un cordon eterogen de depozite ale căror firme anunțau excesul, Tousalon, Mondial Moquette, Cuircenter, și dădeau brusc o realitate stranie reclamelor de la radiourile comerciale, *Saint-Maclou evident*

Însemna să nu poți găsi o ordine fericită în ceea ce vedeai.

Eram transplantați într-un alt spațiu-timp, o altă lume, probabil cea a viitorului. De aceea era atât de greu de definit, o puteai proba doar traversând aleea pietonală de la poalele Turnului Albastru, printre oameni pe care nu i-ai cunoaște niciodată și skateboarduri. Se știa că sunt mii de oameni aici, milioane până la Défense, nu ne gândeam niciodată la ceilalți.

Aici Parisul nu avea realitate. Obosiserăm să mai mergem acolo miercurea și duminica cu copiii să le arătăm Turnul Eiffel și Muzeul Grévin, Sena din vaporaș. Siturile istorice la care am visat atât de mult în copilărie, pe care le descopeream atât de aproape pe indicatoarele rutiere, Versailles, Chantilly, nu ne mai inspirau dorință. Duminică după-amiaza, rămâneam să ne uităm la *Le Petit Rapporteur* și să bricolăm câte ceva prin casă.

Locul unde ne duceam inevitabil cel mai mult era marele Centru comercial construit pe trei niveluri, cald, tăcut în ciuda mulțimii, sub un acoperiș de sticlă, cu fântâni și bănci, galerii luminate cu o lumină blândă care contrastează cu iluminarea implacabilă a vitrinelor și cu interiorul magazinelor lipite unul de altul, în care se putea intra și ieși, fără să deschizi vreo ușă, fără să spui bună ziua sau la revedere. Niciodată hainele și produsele alimentare nu păruseră mai frumoase — accesibile, fără distanță sau ritual de negociere. Diminutivele magazinelor, Froquerie, Carterie, Djinnerie, confereau o inconsecvență copilărească actului de scotocire. Și te simțeai fără vârstă.

Nu mai erai propria persoană când mergeai la cumpărături la Prisu sau la Nouvelles Galeries. De la Darty la Pier Import, dorința de a cumpăra creștea în noi, de parcă achiziția unui aparat electric de făcut gofre și a unei lămpi japoneze ne-ar face ființe deosebite, în același mod în care la cincisprezece ani speram să ne transformăm dacă foloseam cuvinte la modă și ascultam rock'n'roll.

Am alunecat într-un prezent pufos fără să putem spune dacă asta se datora mutării într-un oraș fără trecut sau perspectivei infinite a unei „societăți liberale avansate“ sau coincidenței fortuite a celor două. Ne-am dus să vedem *Hair*. În avionul care îl ducea pe eroul filmului în Vietnam, noi și iluziile noastre din '68 eram trimiși la moarte.

La capătul multor săptămâni și trasee repetate, în urma exersării parcărilor, am scăpa de senzația de straniu. Ne-am descoperi cu uimire incluși în cercul acestei populații enorme și vagi al cărei vuiet de nedeslușit, urcând de pe autostrăzi dimineața și seara, părea să ne aducă realitatea invizibilă și puternică. Am descoperi Parisul, am localiza arondismentele și străzile, stațiile de metrou

și cel mai bun loc de pe peron pentru a coborî și a prinde legătura. Am îndrăzni în sfârșit să mergem cu mașina până la Étoile și la Concorde. La intrarea în Pont de Gennevilliers, în fața imensei perspective a Parisului care se deschide brusc, am încerca sentimentul exaltant de a face parte din această viață uriașă și trepidantă, ca pe o promovare individuală. Nu am mai dori să ne întoarcem la ceea ce era acum pentru noi, în mod nediferențiat, provincia. Și într-o seară, în trenul cufundat în noaptea punctată de afișele luminoase roșii și albastre ale regiunii Parisului, orașul din Haute-Savoie pe care l-am părăsit cu trei ani în urmă avea să ne pară capătul lumii.

Războiul din Vietnam se terminase. Trecuserăm prin atâtea de la începutul lui, încât făcea parte din viața noastră. În ziua căderii Saigonului, ne-am dat seama că nu am crezut vreodată în posibilitatea înfrângerii americanilor. În sfârșit plăteau pentru napalm, pentru fetița alergând printr-o orezărie, al cărei poster ne atârna pe pereți. Am simțit bucuria și oboseala lucrurilor îndeplinite în sfârșit. Dar dezamăgirile s-au întors. Televiziunea arăta ciorchini de oameni unul într-altul în bărci, fugind din Vietnamul comunist. În Cambodgia, mutra civilizată a regelui slab Sihanouk, abonat la *Canard enchaîné*, nu a reușit să ascundă ferocitatea khmerilor roșii. Mao era pe moarte și ne-am amintit de o dimineață de iarnă când, în bucătărie, înainte de a pleca la școală, am auzit strigătul *Stalin a murit*. S-a descoperit în spatele zeului fluviului celor o sută de flori o asociație criminală dominată de văduva Jiang Qing. În apropiere, la granițe, Brigăzile Roșii și banda Baader-Meinhof au răpit directori de companii și oameni de stat, găsiți morți în portbagajul mașinilor ca niște mafioți oarecare. Speranța într-o revoluție a devenit rușinoasă și nu îndrăzneam să spunem că sinuciderea lui Ulrike Meinhof în celula sa din închisoare ne-a întristat. În mod obscur, crima lui Althusser, care și-a sugrumat soția într-o duminică dimineața în patul conjugal, ar putea fi imputată atât marxismului pe care îl întruchipa, cât și unei probleme psihice.

„Noii filozofi“ luau cu asalt platourile de televiziune, se duelau cu „ideologiile“, amenințau cu Soljenițîn și gulagul pentru a-i face să se rușineze pe visătorii revoluției. Spre deosebire de Sartre, despre care se spunea că este

ramolit, și care a refuzat întotdeauna să meargă la televiziune, de Beauvoir și turuiala ei de mitralieră, ei erau tineri, „interpelau“ conștințele în cuvinte pe înțelesul tuturor, convingeau oamenii de inteligența lor. Era plăcut de urmărit spectacolul indignării lor morale, dar nu îți dădeai seama unde voiau să ajungă — cu excepția faptului că descurajau votul pentru Uniunea Stângii.

Pentru noi, cărora ni se recomandase toată copilăria să ne salvăm sufletele prin fapte bune, iar la ora de filozofie, să punem în practică imperativul categoric al lui Kant, adică *să acționăm în așa fel încât acțiunea noastră să poată deveni maximă universală*, cu Marx și Sartre alături, pentru a schimba lumea — în care crezusem în ’68 —, nu exista nicio speranță din partea lor.

Vocile autorizate rămâneau mute în problema suburbiilor și a familiilor nou-venite, învecinate în HLM[90] cu locuitorii aflați deja acolo care le reproșau că nu vorbesc și nu mănâncă la fel ca noi. Populații vagi și puțin cunoscute, aflate departe de ideea de fericire la care aspira societatea, colectivități de victime ale sorții, „dezavantajați“ neavând altă alegere decât să trăiască în „cuști de iepuri“, unde oricum nimeni nu și-ar fi imaginat că ar putea fi fericit. Imigrația păstra figura drumarului cu casca pe cap în fundul unei gropi din șosea și a gunoierului agățat de benă — o existență pur economică. Cea pe care, în cursul dezbaterii anuale și morale din clasă, elevii noștri le făceau favoarea să le-o acorde triumfător, convinși că au cel mai bun argument împotriva rasismului: avem nevoie de ei pentru muncile pe care francezii nu mai vor să le facă.

Doar faptele prezentate la televizor căpătau statutul de realitate. Toată lumea avea un televizor color. Bătrânii îl deschideau la prânz la începutul emisiunilor și adormeau seara în fața imaginii fixe a mirei. Iarna, evlavioșii nu trebuiau decât să privească *Ziua Domnului* pentru a avea Liturghie acasă. Acasă, femeile călcau rufele în timp ce urmăreau telenovela pe canalul unu sau *Aujourd’hui Madame*, pe doi. Mamele țineau copiii cuminți cu emisiunea *Vizitatorii de miercuri* și *Lumea minunată a lui Walt Disney*. Pentru toată lumea, televizorul era punerea la dispoziție imediată și ieftină a *distracției*, pentru soții, liniștea de a-și ține bărbații alături în fața emisiunii *Sport Dimanche*. El ne înconjura cu o

solicitudine constantă și impalpabilă, care plutea pe fețele zâmbitoare și unanim înțelegătoare ale realizatorilor (Jacques Martin și Stéphane Collaro), pe chipurile blajine (Bernard Pivot, Alain Decaux). Ne unea din ce în ce mai mult în fața acelorași curiozități, temeri și satisfacții, oare va fi găsit ucigașul odios al micuțului Philippe Bertrand, baronul Empain va fi eliberat de răpitorii săi, va fi prins Mesrine, inamicul public numărul 1, oare ayatollahul Khomeini va reveni la putere în Iran? Ne oferea o putere constant reînnoită de a cita evenimente și știri de fapt divers. Oferea informații medicale, istorice, geografice, din lumea animalelor etc. Cunoașterea comună se lărgea, o cunoaștere fericită și fără însemnătate pentru care, spre deosebire de școală, nu trebuia să dăm socoteală în altă parte decât în conversație, precedând-o de *s-a spus la televizor* sau *am văzut la televizor*, pentru a fi luată după cum vrei, ca un semn de distanță în legătură cu sursa sau o dovadă a adevărului.

Doar profesorii acuzau televizorul că îi îndepărtează pe copii de lectură și le sterilizează imaginația. Ei nu se sinchiseau, cântau în gura mare *À la pêche aux moules moules moules*[91], imitau vocile lui Tweety și Sylvester, erau încântați să repete *Mammouth écrase les prix, Mamie écrase les prouts, les Muppet Show et les durs pètent froid*[92].

Înregistrarea eteroclită, continuă a lumii, pe măsură ce zilele se scurgeau, trecea prin televiziune. Se năștea o nouă memorie. Din magma a mii de lucruri virtuale, văzute, uitate și eliberate de comentariul care le însoțea, supraviețuiau reclamele de lungă durată, figurile cele mai pitorești sau expuse din abundență, scenele insolite sau violente, într-o suprapunere în care Jean Seberg și Aldo Moro păreau să fi fost găsiți morți în aceeași mașină.

Moartea intelectualilor și a cântăreților părea să se adauge la dezolarea epocii. Pentru Barthes, fusese prea devreme. La cea a lui Sartre ne gândiserăm deja, și sosise maiestuos, un milion de oameni defilau în spatele sicriului și turbanul Simonei de Beauvoir a alunecat în timpul înmormântării. Sartre, care trăise dublu față de Camus — așezat de multă vreme alături de Gérard Philipe, în același mormânt, în iarna anilor ’59-’60.

Morțile lui Brel și a lui Brassens, ca aceea a lui Piaf în trecut, ne dezorientaseră de parcă ei ar fi trebuit să ne însoțească toată viața, chiar dacă nu-i mai ascultam atât de mult, unul, prea moral, celălalt, amabil anarhist, iar noi îi preferam pe Renaud și Souchon. Nimic de-a face cu moartea ridicolă a lui Claude François, electrocutat în cadă cu o zi înaintea primului tur al alegerilor legislative — pierdute de stânga când toată lumea se aștepta să le câștige — și nici cu cea a lui Joe Dassin, doborât la vârsta de care noi eram aproape, simțindu-ne atunci, brusc, atât de departe de primăvara lui ’75 și căderea Saigonului, cuprinși de un val de speranță de care era legată *Vara indiană*.

La sfârșitul anilor 1970, la mesele de familie, a căror tradiție s-a menținut în ciuda dispersării geografice a unora sau altora, memoria se scurtase.

În fața scoicilor Saint-Jacques, a fripturii de vită de la măcelărie — nu de la supermarket —, cu garnitură de cartofi *dauphine* — congelați, dar la fel de buni ca unii proaspeți, verificaserăm —, conversația se învârtea în jurul mașinilor și al comparării mărcilor, a proiectului de a construi o casă sau a cumpăra una veche, a ultimelor sărbători, a consumului de timp și lucruri. În evitarea instinctivă a subiectelor care trezesc vechile dorințe sociale, disparitățile culturale, detaliam prezentul comun, bombele cu plastic din Corsica, atentate în Spania și Irlanda, diamantele lui Bokassa, pamfletul *Hasard d'Estaing*[93], candidatura lui Coluche la alegerile prezidențiale, Björn Borg, colorantul E 123, filmele, *Marea crăpelniță*[94], pe care îl văzuse toată lumea, mai puțin bunicii, care nu mergeau niciodată la cinema, *Manhattan*, văzut doar de cei care țineau pasul cu vremea. Femeile își rezervau discuțiile despre treburile casnice — împăturirea huselor de saltea, tocirea blugilor la genunchi, scoaterea petelor de vin de pe fața de masă cu sare — într-o conversație în care bărbații păstrau monopolul subiectelor.

Depănarea amintirilor despre război și Ocupație încetase, abia reînviată la desertul cu șampanie de către cei mai în vârstă, pe care îi ascultam cu același zâmbet ca atunci când aminteau de Maurice Chevalier și Josephine Baker. Legătura cu trecutul se estompa. Vorbeam doar despre prezent.

Copiii ocupau discursurile pline de îngrijorare ale părinților care comparau modul de a-i educa și de a gestiona permisivitatea pe care ei nu o cunoscuseră, de a apăra și autoriza (pilula, chefurile, țigara, motoreta). Discutau despre meritele învățământului privat, despre utilitatea învățării limbii germane, a unui sejur lingvistic. Ei își doreau un colegiu bun, o evoluție bună, un liceu bun, profesori buni — bântuiți de ideea unei excelențe capabile să-i învăluie pe copii și să le asigure fără suferință un succes individual pentru care se simțeau singurii responsabili.

Timpul copiilor luase locul timpului dedicat morților.

Întrebați cu prudență despre distracțiile și muzica lor preferată, adolescenții răspundeau cu docilitate, laconici și suspicioși, convinși că de fapt nu ne interesează gusturile lor, dacă nu cumva ca semn a ceva pe care ei îl percepeau confuz, poate că le era ascuns, și despre care nu țineau să ne informeze. Și derutați de jocurile de rol, jocurile de război și fantezia eroică, ne linișteam când citau *Stăpânul inelelor*, Beatles, nu doar Pink Floyd și Sex Pistols, hard rockul pe care ni-l impuneau ziua întreagă. Privindu-i cât sunt de drăguți cu puloverele cu decolteu în V pe o cămașă în carouri, cu pieptănăturile lor cuminți, ne gândeam că, deocamdată, mai sunt feriți de droguri, schizofrenie și ANPE[95].

După desert, cei mici erau invitați să-și arate tablourile realizate cu cuie și sârmă, priceperea la cubul Rubik, să cânte la pian *Le Petit Nègre*, de Debussy, pe care nimeni, spre iritarea părinților, nu îl asculta cu adevărat. După tergiversări, renunțam să încheiem reuniunea de familie cu un joc de societate, tinerii nu jucau bridge, bătrânii se fereau de Scrabble, Monopoly dura prea mult.

Iar pe noi, în zorii anilor optzeci, în pragul vârstei de patruzeci de ani, în seninătatea ostenită a unei tradiții împlinite, privind chipurile de la masă, care, aflate în contre-jour, par întunecate, pentru o clipă ne-a surprins ciudățenia repetării unui ritual în care ocupam acum locul de mijloc între două generații. Un vertij al imuabilului, de parcă nimic nu s-ar fi mișcat în societate. În larma vocilor, percepute brusc ca desprinse de trupuri, știam că o petrecere în familie

e un loc în care nebunia poate apărea pe neașteptate și am putea răsturna masa țipând.

După dorința noastră și a statului, susținută de bănci și de planurile de economisire a locuințelor, am „atins statutul de proprietari“. Acest vis realizat, această împlinire socială, contracta timpul, apropia cuplurile de bătrânețe: vor locui aici împreună până la moarte. Serviciu, căsătorie, copii, au ajuns până la capătul căii de reproducere săpată acum în piatră de termene de peste douăzeci de ani. S-au apucat de bricolaj, de vopsit lemnăria și de pus tapetul. Dorința de a se întoarce în timp i-a asaltat scurtă vreme. Îi invidiau pe tinerii care, de comun acord, practicau o „coabitare juvenilă“, la care ei nu avuseseră dreptul. În jurul lor se înmulțeau divorțurile. Au încercat filmele erotice, au cumpărat lenjerie. Făcând dragoste cu același bărbat, femeilor li se părea că au redevenit virgine. Intervalul dintre cicluri părea să se fi scurtat. Își comparau viața cu cea a celibatarelor și a celor divorțate, se uitau melancolice la o tânără excursionistă așezată pe jos în fața gării cu rucsacul în spate, bând în liniște lapte dintr-o cutie. Pentru a-și testa capacitatea de a trăi fără soț, mergeau singure la cinema după-amiaza, cu un tremur interior, convinse că toată lumea știe că locul lor nu era acolo.

S-au întors pe marea piață a seducției, descoperindu-se din nou expuse aventurilor lumii de care căsătoria și maternitatea le îndepărtaseră. Voiau să plece în vacanță fără soț sau copii și și-au dat seama că perspectiva de a călători și de a fi singure într-un hotel le umplea de angoasă. În funcție de zi, oscilau între dorința și teama de a părăsi totul, de a redeveni independente. Pentru a ști ce își doresc cu adevărat și pentru a-și da curaj, s-au dus să vadă *O femeie dominată*, *Identificarea unei femei*, citeau *Femeia stângace*, *Femeia fidelă*. Înainte de a se decide în legătură cu despărțirea, a fost nevoie luni la rând de noi scene conjugale și de împăcări obositoare, de conversații între prieteni, de mărturisiri făcute cu precauție părinților despre neînțelegerile din căsnicie, tocmai lor, care le avertizaseră în momentul căsătoriei, *la noi nu există cuvântul divorț*. În procesul despărțirii, inventarul mobilierului și al electrocasnicelor pentru partaj marca punctul probabil în care nu mai exista cale de întoarcere. Era întocmită lista cu obiectele acumulate în cincisprezece ani:

covor 300 de franci
combină stereo 10 000
acvariu 1000
oglindă din Maroc 200
pat 2000
fotolii Emmanuelle 1000
dulăpior medicamente 50 etc.

Se iscau certuri pentru ele, între valoarea de piață, „nu mai valorează nimic“, și valoarea de utilizare, „am nevoie de mașină mai mult decât tine“. Lucrul pe care ni-l doriserăm împreună la început, pe care am fost atât de mulțumiți să-l obținem și care se confundase cu decorul sau era folosit zilnic, își recăpătase statutul inițial, uitat, de obiect cu preț. Așa cum lista lucrurilor de cumpărat, de la cratițe la cearșafuri, stabilise cândva o uniune de durată, lista lucrurilor de împărțit materializa acum ruptura. Ea trăgea o linie peste curiozitățile și dorințele comune, comenzile din catalog seara după cină, ezitările la Darty în fața a două modele de aragaz, călătoria periculoasă cu un fotoliu pe acoperișul mașinii, cumpărat de la o piață de vechituri într-o după-amiază de vară. Inventarul ratifica decesul cuplului. Următorul pas era consultarea unui avocat, transformarea istoriei noastre într-un limbaj juridic, care curăța deodată ruptura de elementele ei pasionale, o făcea să intre în banalitatea și anonimatul unei „desfaceri a căsătoriei“. Am fi vrut să fugim și să lăsăm lucrurile așa cum erau. Dar simțeam că este imposibil să ne întoarcem acum, când eram gata să intrăm în jocul sfâșietor al divorțului, al proferării de amenințări și insulte, al gesturilor meschine, gata să trăim cu jumătate din bani, gata de orice pentru a regăsi dorința de a avea un viitor.

Fotografie color: o femeie, un băiețel de vreo doisprezece ani și un bărbat, toți trei distanțați unul de celălalt, parcă dispuși în triunghi pe o esplanadă de nisip, alb sub soare, cu umbrele lângă ei, în fața unei clădiri care ar putea fi un muzeu. În dreapta, bărbatul, luat din spate, cu brațele ridicate, îmbrăcat tot în negru într-un costum tip Mao, filmează clădirea. În spate, în vârful triunghiului, băiețelul, cu fața, în pantaloni scurți și un tricou cu o inscripție ilizibilă, ține în mână un obiect negru, probabil husa camerei. În stânga, în

prim-plan și în semiprofil, femeia, într-o rochie verde, strânsă ușor pe talie, oscilând între stilul de zi cu zi și hippie. Ea are o carte mare și groasă care trebuie să fie Ghidul de călătorie. Părul îi este strâns bine la spate, dat după urechi, scoțând la iveală o față rotundă și neclară din cauza luminii. Sub rochia vaporoasă, partea inferioară a corpului pare grosolană. Amândoi, femeia și copilul, par să fi fost surprinși mergând, întorcându-se spre obiectiv și zâmbind în ultimul moment la chemarea celui care face poza. Pe spate se află mențiunea: *Spania, iulie ’80*.

Ea este soția și mama acestui mic grup familial al cărui al patrulea membru, fiul cel mai mare, adolescent, a făcut fotografia. Părul strâns, umerii căzuți, rochia informă de pe ea indică, în ciuda zâmbetului larg, o oboseală și o indiferență față de preocuparea de a plăcea.

Aici, în plin soare, în acest loc neidentificabil al unui traseu turistic, niciun gând al ei, fără îndoială, nu se află dincolo de bula familială care îi plimbă din hoteluri confortabile în baruri cu tapas și locuri istorice de trei stele recomandate de ghid, în Peugeotul 305 pe care le e teamă să nu-l găsească cu pneurile găurite de ETA. În acest spațiu intim în aer liber, momentan eliberată de nenumăratele griji însemnate eliptic în agenda ei — să schimbe așternuturile, să comande carne la măcelărie, ședință cu părinții etc. — și ca urmare, sub imperiul unei conștiințe exacerbate, ea nu a reușit, de când au părăsit regiunea pariziană sub o ploaie torențială, să se detașeze de durerea ei conjugală, un ghem de neputință, resentiment și neglijare. O durere care se infiltrează în relația ei cu lumea. Nu acordă peisajelor decât o atenție îndepărtată, mărginindu-se să remarce, în fața zonelor industriale de la intrarea în orașe, silueta hipermarketului Mammouth înălțată pe câmpie, dispariția măgărușilor, și că Spania s-a schimbat de la moartea lui Franco. Pe terasele cafenelelor nu vede decât femeile cărora le dă între treizeci și cinci și cincizeci de ani, căutând pe chipurile lor semnele de fericire sau de nefericire: „ele cum se descurcă?“. Dar uneori, stând la masa unui bar, privindu-și copiii de la distanță la jocuri electronice cu tatăl lor, este sfâșiată de ideea de a introduce, divorțând, suferința într-un univers atât de liniștit.

Din această călătorie în Spania vor rămâne următoarele momente:

în Plaza Mayor din Salamanca, când beau împreună un pahar la umbră, ea nu-și putea lua ochii de la o femeie de vreo patruzeci de ani pe care o puteai lua drept o mamă înțeleaptă de familie cu bluza ei înflorată, fusta până la genunchi și geanta ei mică și care se pregătea să agațe bărbați sub arcade

noaptea, în hotelul Escurial din Toledo, trezită de gemete, a fugit în camera copiilor de alături. Dormeau liniștiți. Întorcându-se în pat, ea și soțul ei și-au dat seama că se aude o femeie care juisează interminabil; strigătele ei erau repercutate de pereții din patio în toate camerele cu ferestre deschise. Nu s-a putut abține și s-a masturbat lângă soțul ei adormit

în Pamplona, unde au petrecut trei zile în timpul sărbătorii Sfântului Fermin, într-o după-amiază când moțăia singură în pat, se simțea ca la optsprezece ani în cămăruța ei de la căminul de fete, același corp și aceeași singurătate, aceeași neputință de a acționa. Din pat, auzea muzica străbătând orașul, fără să se oprească vreo clipă și însoțind parada Giganților și a Capetelor mari[96]. Era vechiul sentiment de a fi în afara petrecerii.

În această vară a lui 1980, timpul tinereții ei îi apare ca un spațiu nelimitat, luminos, în care ea ocupă toate colțurile și pe care îl cuprinde cu privirea actuală fără a distinge nimic precis. Că această lume este în spatele ei o uimește. Pentru prima dată în acest an, a înțeles sensul cumplit al expresiei „nu am decât o viață“. Poate că se anticipează în bătrâna din *Cría cuervos* — filmul care a tulburat-o în altă vară, deja atât de îndepărtată, cea a „secetei“, ireal de fierbinte —, paralizată, mută, contemplând neobosit fotografii fixate pe perete, cu fața plină de lacrimi, în timp ce aceleași cântece se auzeau iar și iar. Filmele pe care vrea să le vadă, pe care le-a văzut de curând, creionează pentru ea contururi de poveste în care își caută propria viață, *Wanda, o poveste simplă*. Ea le cere să-i schițeze un viitor.

I se pare că o carte se scrie singură în spatele ei, iar ea trebuie doar să trăiască; dar nu există nimic.

Fără să ne dăm seama, ieșiserăm din letargie.

Oamenii priveau societatea și politica cu deriziunea veselă a lui Coluche. Copiii îi cunoșteau „interzisele“[97] și toată lumea repeta „e nou, tocmai a ieșit“.

Viziunea lui despre Franța „îndoită de râs“ se potrivea cu a noastră și faptul că voia să candideze la alegerile prezidențiale ne încântase, chiar dacă nu credeam că vom merge până la capătul unei forme de sacrilegiu față de votul universal votându-l. Ne-am bucurat să aflăm că disprețuitorul Giscard d'Estaing primise diamante de la un potentat african suspectat că ținea cadavrele inamicilor săi în congelator. Printr-o răsturnare al cărei început se pierduse, nu mai era el cel care întruchipa adevărul, progresul și tinerețea, ci Mitterrand, care era pentru: posturi de radio libere, rambursarea costurilor avortului, pensionarea la șaizeci de ani, 39 de ore de lucru pe săptămână, abolirea pedepsei cu moartea etc. În jurul lui plutea acum aura unei suveranități căreia portretul său, cu un sat și o clopotniță pe fundal, îi conferea forța unei certitudini înrădăcinate în vechi amintiri.

Tăceam, din superstiție. Să mărturisești că poți crede cu fermitate în sosirea stângii risca să aducă ghinion. Alegerile sunt capcană pentru idioți era sloganul altui timp.

Chiar și când am văzut fața ciudată, desenată din puncte, a lui François Mitterrand apărând pe ecranul televizorului, cu textul „Mitterrand a fost ales“, tot nu ne-a venit să credem. Apoi ne-am dat seama că întreaga noastră existență adultă se desfășurase sub guverne care nu ne priveau, douăzeci și trei de ani care apăreau, cu excepția unei luni mai, ca un flux fără speranță, din care nicio bucurie nu venise din partea politicii. Ne încerca ranchiuna de parcă ni s-ar fi furat ceva din tinerețe. După tot acest timp, într-o seară de duminică cețoasă din mai, care a șters eșecul celuilalt, ne-am întors în istorie împreună cu o cohortă de oameni, tineri, femei, muncitori, profesori, artiști și homosexuali, infirmiere, poștași, și am dorit să o facem din nou. Erau acolo anul 1936, Frontul Popular al Părinților, Eliberarea, un '68 care ar fi reușit. Aveam nevoie de lirism și de emoție, de trandafiri și de Panteon, de Jean Jaurès și Jean Moulin, de *Le Temps des Cerises* și de *Les Corons,* de Pierre Bachelet. Cuvinte vibrante care ni se păreau sincere pentru că nu le mai auziserăm de mult timp. Trebuia să reocupăm trecutul, să luăm cu asalt din nou Bastilia, să ne îmbătăm de simboluri și nostalgie înainte de a înfrunta viitorul. Lacrimile de fericire ale lui Mendès France când Mitterrand îl îmbrățișează erau ale noastre. Am râs de

bogații care de frică au fugit în Elveția ca să-și ascundă banii la loc sigur, le-am liniștit cu un aer de superioritate pe secretarele convinse că le va fi naționalizat apartamentul. Atentatul împotriva lui Ioan Paul al II-lea, împușcat de un turc, a picat într-un moment prost, a fost uitat.

Totul părea posibil. Totul era nou. Ne-am uitat la cei patru miniștri comuniști plini de curiozitate, ca la o specie exotică, surprinși că nu arată sovietic și că vorbesc fără accentul lui Marchais sau Lajoinie. Ne-am emoționat când am văzut deputați cu pipă și bărbițe ca studenții anilor șaizeci. Aerul părea mai ușor, viața, mai tinerească. S-au întors cuvintele „burghezie", „clasă socială". Limbajul s-a eliberat de constrângeri. Pe autostrăzi în vacanță, ascultam cu volumul dat la maximum casete cu Iron Maiden și aventurile lui David Grosexe la postul de radio Carbone 14 și aveam impresia că se deschidea un nou timp în fața noastră.

Din câte ne aminteam, nu fuseseră niciodată acordate atât de multe lucruri în atât de puține luni (pe care le vom uita imediat, fiind de neconceput o revenire la situația anterioară). Pedeapsa cu moartea — desființată, costul întreruperii sarcinii — rambursat, situația imigranților clandestini — rezolvată, homosexualitatea — autorizată, concediile — prelungite cu o săptămână, săptămâna de lucru — redusă cu o oră etc. Dar liniștea a fost tulburată. Guvernul cerea bani, s-a împrumutat de la noi, i-a devalorizat, a împiedicat francii să părăsească țara prin controale valutare. Atmosfera a devenit severă, discursul — „rigoare" și „austeritate" — punitiv, de parcă a avea mai mult timp, bani și drepturi ar fi ilegitim, și trebuie să revenim la o ordine firească dictată de economiști. Mitterrand nu mai vorbea de „oameni de stânga". Încă nu ne supăraserăm prea mult pe el, doar nu era Thatcher, care îl lăsase să moară pe Bobby Sands și trimisese soldați să fie uciși în Malvine. Dar 10 mai devenise o amintire jenantă, aproape derizorie. Naționalizările, creșterile salariale, reducerea orelor de muncă, tot ceea ce credeam noi a fi realizarea dreptății și apariția unei alte societăți ni se părea că s-au înscris într-o vastă ceremonie de comemorare a Frontului popular, de omagiu adus unor idealuri dispărute în care oficianții, poate, nu mai credeau. Evenimentul nu avusese loc. Statul se îndepărta din nou de noi.

S-a apropiat de mass-media. Politicienii au apărut la televizor, în puneri în scenă încărcate de solemnitate și tragism cu ajutorul fondului sonor, și s-au prefăcut că se supun interogatoriilor și că spun adevărul. Auzindu-i citând fără ezitare atâtea cifre, văzându-i că nimic nu îi ia prin surprindere, bănuiai că știau întrebările dinainte. Ca și în disertații, era vorba să „convingi". Săptămână după săptămână treceau unul după altul, bună seara, doamna Georgina Dufoix, bună seara, domnule Pasqua, bună seara, domnule Brice Lalonde. Nu rețineam nimic, cu excepția vreunei „propoziții" căreia, de altfel, nu i-am fi dat atenție dacă jurnaliștii, care erau cu ochii-n patru, nu ar fi pus-o triumfător în circulație.

Faptele, realitatea materială și imaterială, ajungeau la noi în cifre și procente, șomerii, vânzările de mașini și de cărți, rata îmbolnăvirilor de cancer și a deceselor, opiniile „favorabile" și „nefavorabile". *Cincizeci și cinci la sută dintre francezi cred că sunt prea mulți arabi*, *treizeci la sută dețin un aparat video*. *Două milioane de șomeri*. Cifrele nu spuneau nimic altceva decât fatalitate și determinism.

Nu se poate preciza momentul în care Criza, apariție obscură și informă, devenise pentru toată lumea originea și explicația lumii, certitudine a răului absolut. Dar a fost atunci când Yves Montand, în costum din trei piese, susținut de *Libération* — care cu siguranță nu mai era ziarul lui Sartre —, ne-a explicat că remediul miraculos pentru criză e Libera Întreprindere, în care întreaga frumusețe escatologică se va întruchipa mai târziu în imaginea și vocea lui Catherine Deneuve în slujba Banque de Suez pentru a-i lăuda deschiderea față de capitalul privat, în timp ce înaltele uși somptuoase ale banilor se îndepărtau încet, spre deosebire de cele din *Procesul* lui Kafka, la care ne-ar face să ne gândim.

Libera Întreprindere era legea naturală, modernitatea, inteligența, va salva lumea. (Nu înțelegeam, atunci, de ce uzinele își concediau oamenii și închideau.) Nu era nimic de așteptat de la „ideologii" și „limbajul lor de lemn". „Lupta de clasă", „angajamentul", opoziția „capital și muncă" au stârnit zâmbete de compasiune. Din cauza faptului că nu mai erau folosite, cuvintele păreau lipsite de sens. Altele au apărut și s-au impus pentru a evalua indivizii și

acțiunile, „performanța“, „provocarea“, „profitul“. „Succesul“, ridicat la rangul de valoare transcendentă, definea „Franța învingătorilor“, de la Paul-Loup Sulitzer la Philippe de Villiers, și glorifica un tip de om „care a pornit de la nimic“, Bernard Tapie. Era timpul limbuților.

Nu i-am crezut. În fața peronului stației RER Nanterre, lângă universitate, ne-au înghețat literele mari ANPE de pe o clădire din beton gri. Erau atât de mulți bărbați și, acum, femei care cerșeau, încât ajungeai să crezi că este o nouă meserie. Cu cardul de debit/credit, banii deveneau invizibili.

În lipsa speranței, s-a prescris „dezlănțuirea inimii“ cu insigne, marșuri, concerte și discuri împotriva foametei, a rasismului, a sărăciei, pentru pace în lume, Solidarnosc, Restos du Coeur, eliberarea lui Mandela și a lui Jean-Paul Kaufmann.

Suburbiile se conturau în imaginația populară sub forma confuză a blocurilor de beton și a terenurilor noroioase la capătul liniilor de autobuz și RER spre nord, casa scării mirosind a urină, geamuri sparte și lifturi defecte, seringi în subsol. „Tinerii din suburbii“ constituiau o categorie aparte față de alți tineri. Erau necivilizați, ușor înfricoșători, foarte puțin francezi chiar dacă se născuseră acolo, iar profesori admirabili, polițiști și pompieri mergeau să „îi confrunte“ curajoși pe teritoriul lor. „Dialogul culturilor“ se rezuma la însușirea modului lor de a vorbi și la maimuțărirea accentului, la inversarea literelor și a silabelor ca ei, spunând pentru *femme*, *meuf* și pentru *pétard*[98], *tarpé*. Li se dăduse un nume colectiv care semnifica în același timp originea, culoarea pielii și modul lor de a vorbi: *les Beurs*. În bătaie de joc, li s-a atribuit expresia *eu vorbesc Franța*[99]. Erau mulți, nu îi cunoșteam.

A reapărut un tip de extremă dreaptă, Jean-Marie Le Pen, despre care ne aminteam că l-am văzut în trecut cu o bandă neagră pe ochi, ca Moshe Dayan.

La periferia orașelor, depozite gigantice deschise duminica, hale, ofereau mii de perechi de încălțăminte, unelte și mobilier. Hipermarketurile se extindeau, cărucioarele de cumpărături erau înlocuite cu altele mai mari, cărora abia le atingeai fundul când te aplecai. Am schimbat televizorul pentru a avea mufa Scart și un video. Apariția noutății îi ținea pe oameni liniștiți, iar certitudinea

progresului continuu le înlătura dorința de a și-l imagina. Au primit obiectele fără mirare sau neliniște, ca pe o sporire a libertății și a plăcerii individuale. Cu discurile compacte nu mai era nevoie să te ridici la fiecare sfert de oră pentru a întoarce discul, telecomanda făcea posibil să nu te miști de pe canapea toată seara. Casetele video realizau marele vis: cinema la tine acasă. Pe ecranul Minitel[100] consultam Cartea de telefon și Mersul trenurilor, horoscopul și serviciile erotice. În sfârșit, era permis să faci totul acasă, fără să întrebi pe nimeni, să privești fără rușine de aproape organe genitale și spermă. Mirarea s-a estompat. Am uitat că nu am fi crezut în ruptul capului că vom vedea așa ceva vreodată. Am văzut. Și apoi, nimic. Doar satisfacția de a avea acces la plăceri cândva interzise fără să fim pedepsiți.

Cu Walkmanul, muzica pătrundea pentru prima oară în corp, puteam trăi în ea, feriți de lume.

Tinerii erau raționali, în esență gândeau ca noi. Nu făceau scandal la liceu, nu contestau nici programele, nici regulile, nici autoritatea și acceptau să se plictisească la ore. Afară începeau să trăiască. Se jucau pe Playstation, pe consola Atari jocuri de rol, erau entuziasmați de microcalculatoarele pentru care ceruseră prima versiune, Oric 1, vizionau *Les Enfants du rock*, *Les Nuls*, *Bonsoir les clips*, citeau Stephen King și, pentru a ne face pe plac, revista *Phosphore*. Ascultau funk sau hard rock sau rockabilly. Între discuri și Walkman, trăiau în muzică. „Se distrau“ cu mașini rablagite, fumau cu siguranță iarbă. Învățau. Vorbeau puțin despre viitorul lor. Deschideau frigiderul și dulapurile după bunul plac să mănânce Danette, tăiței instant Bolino și Nutella, la orice oră, se culcau cu iubitele lor la noi acasă. Nu aveau timp să facă totul, sport, pictură, club de film și excursii școlare. Nu ne învinuiau pentru nimic. Jurnaliștii i-au numit „generația mdea“[101].

Amestecați încă de la grădiniță, fetele și băieții au evoluat în liniște împreună într-un fel de inocență și egalitate în ochii noștri. Toți foloseau același limbaj dur și vulgar, își spuneau unii altora muiști sau se băgau în pizda mă-sii. Îi consideram „ei înșiși“, „naturali“ față de tot ce ne chinuise la vârsta lor, sexul, profesorii și părinții. Le puneam întrebări cu circumspecție de teamă să nu fim

acuzați că suntem grosolani și să nu îi scoatem din sărite. I-am lăsat într-o libertate pe care ne-am fi dorit să o avem pentru noi, continuând să exercităm asupra comportamentului și a tăcerilor lor supravegherea discretă transmisă urmașilor de la mamă la fiică. Priveam autonomia și independența lor cu uimire și satisfacție: ca pe ceva câștigat în istoria generațiilor.

Ne-au dat lecții despre toleranță, antirasism, pacifism și ecologie. Nu erau interesați de politică, dar au adoptat toate lozincile generoase, sloganul făcut pentru ei, *Nu te atinge de tovarășul meu*[102], au cumpărat discul împotriva foametei din Etiopia, au însoțit marșul celor numiți *Beurs*. S-au arătat exigenți cu privire la „dreptul de a fi diferit“. Aveau o viziune morală asupra lumii. Ne plăcea de ei.

La mesele de sărbătoare, referirile la trecut se răriseră. Nu era interesant să dezgropăm pentru tinerii comeseni mărețele istorii ale intrării noastre în lume, iar noi eram la fel de îngroziți ca și ei de războaiele și de ura dintre popoare. În plus, nu evocam nici Algeria, Chile sau Vietnam, nici Mai ’68 și nici lupta pentru avortul liber. Nu eram contemporani decât cu copiii noștri.

Vremurile trecute au părăsit mesele în familie, au evadat din trupurile și vocile martorilor. Erau la televizor, în documente de arhivă comentate de o voce de nicăieri. „Datoria memoriei“ era o obligație civică, semnul unei conștiințe drepte, un nou patriotism. După patruzeci de ani de consimțământ acordat prin indiferență față de genocidul evreilor —, nu se putea spune că filmul *Noapte și ceață* atrăsese mulțimea, nici cărțile lui Primo Levi și Robert Antelme —, credeam că simțim rușine, dar era o rușine întârziată. Doar uitându-ne la *Shoah*, conștiința contempla cu uimire posibila amploare a propriei sale inumanități.

Genealogia a pus stăpânire pe oameni. S-au dus la primăriile din regiunea natală, au strâns certificate de naștere și de deces, fascinați și dezamăgiți în fața arhivelor tăcute, unde apăreau doar nume, date și profesii: Jacques-Napoléon Thuillier, născut la 3 iulie 1807, zilier, Florestine-Pélagie Chevalier, țesătoare. Ne-am atașat de obiecte și de fotografii de familie, surprinși că le-am pierdut fără durere în anii șaptezeci, când acum ne lipseau atât de mult. Aveam nevoie

să ne „întoarcem la izvoare“. Din toate părțile creștea cererea de descoperire a „rădăcinilor“.

Identitatea, care până atunci avea sens doar pe cartea de identitate cu fotografie din portofel, a devenit o preocupare primordială. Nimeni nu știa exact în ce constă. În orice caz, era ceva ce trebuia avut, redescoperit, cucerit, afirmat, exprimat. Un bun prețios și suprem.

În lume, existau femei acoperite cu voaluri din cap până în picioare.

Corpul, căruia joggingul, gimnastica tonică și aerobică îi asigurau „forma“, iar apa Evian, iaurturile, puritatea interioară, își continua asumarea. El era cel care gândea în noi. Sexualitatea trebuia „împlinită“. Citeam *Tratatul de mângâieri,* de Dr. Leleu, pentru a ne perfecționa. Femeile purtau ciorapi și corsete, declarând că este în primul rând „pentru ele însele“. Îndemnul de „a te răsfăța pe tine însăți“ venea de peste tot.

Cupluri de patruzeci de ani vizionau filme pentru adulți pe Canal+. În fața penisurilor neobosite și a vulvelor rase în prim-plan, erau cuprinse de o dorință tehnică, de o scânteie îndepărtată fără legătură cu focul care i-a împins unul spre celălalt în urmă cu zece-douăzeci de ani, când nu aveau nici timp să-și scoată pantofii. În momentul orgasmului spuneau „vine“, ca actorii. Adormeau cu satisfacția de a se simți normali.

Speranța, așteptarea se deplasaseră de la lucruri către conservarea trupului, către o tinerețe veșnică. Sănătatea era un drept, boala, o nedreptate de reparat cât mai repede posibil.

Copiii nu mai aveau viermi și aproape nu mai mureau deloc. Bebeluși în eprubetă se nășteau în mod firesc, inimile și rinichii obosiți ale ființei vii se înlocuiau cu cele ale morților.

Trebuia ca rahatul și moartea să fie invizibile.

Preferam să nu vorbim despre bolile nou apărute care nu aveau leac. Despre cea cu nume germanic, Alzheimer, care îi slăbea pe bătrâni și îi făcea să uite numele, chipurile. Cealaltă, provocată de sodomie și seringi, o pedeapsă pentru homosexuali și dependenți de droguri, sau poate ghinion pentru unii pacienți care făcuseră transfuzie de sânge.

Religia catolică dispăruse în tăcere din cadrul vieții. Familiile nu mai transmiteau nici învățăturile, nici ritualurile ei. În afară de câteva ceremonii, nu mai era nevoie de ea ca semn de respectabilitate. De parcă ar fi fost folosită prea mult, uzată de miliarde de rugăciuni, slujbe și procesiuni, timp de două milenii. Păcatul venial și de moarte, poruncile lui Dumnezeu și ale Bisericii, harul și virtuțile teologice aparțineau unui vocabular de neînțeles și unui model de gândire revolut. Libertatea sexuală transformase desfrâul într-o noțiune perimată, alături de poveștile libertine ale călugărițelor și ale preotului din Camaret. Biserica nu mai teroriza imaginația adolescenților, nu mai reglementa relațiile sexuale și pântecele femeilor ieșise de sub stăpânirea ei. Pierzând sexul, câmpul principal de acțiune, pierduse totul. În afara cursului de filozofie, ideea de Dumnezeu nu era nici cu adevărat valabilă, nici subiect serios de dezbatere. În lemnul unei mese, la colegiu, un elev scrijelise: *Dumnezeu există, am călcat în el*[103].

Celebritatea noului papă polonez nu a schimbat nimic. El a fost eroul politic al libertății occidentale, un Lech Wałęsa la scară mondială. Accentul de Est, roba albă, „nu vă fie teamă" și felul de a săruta pământul la coborârea din avion făceau parte din spectacol, precum aruncarea chiloților la concertele Madonnei.

(Dacă părinții cu copii la școli private catolice au defilat în masă într-o caldă duminică din martie, toată lumea știa că Dumnezeu nu are nimic de-a face cu asta. Nu era vorba despre credință religioasă, ci laică, despre certitudinea că doreau pentru copiii lor cel mai bun produs care le garanta reușita în viață.)

O casetă video de treizeci de minute filmată într-o clasă de-a zecea a unui liceu din Vitry-sur-Seine, în februarie 1985. Ea este femeia așezată la o masă de tipul celor folosite în toate instituțiile de învățământ în anii șaizeci. În fața ei, elevii grupați în dezordine pe scaune, majoritatea fete, multe din Africa sau Antile și din Magreb. Unele sunt machiate, poartă pulovere decoltate, cercei rotunzi gitani. Ea vorbește despre scris și viață, despre condiția femeii, cu o voce ușor ridicată, cu ezitări, întreruperi și reluări, mai ales când i se pune o întrebare. Pare copleșită de nevoia de a nu uita nimic, parcă asaltată de o

totalitate pe care singură o percepe, apoi rostește o propoziție fără o originalitate deosebită. Își mișcă mâinile mari, de multe ori le trece prin părul roșcat, dar nu are nimic din nervozitatea sau gesturile sacadate din filmul făcut acasă acum treisprezece ani. În comparație cu fotografia din Spania, pomeții i s-au mai atenuat și apare un contur mai clar al ovalului și al maxilarului. Râde, un chicotit ușor — semn de timiditate sau reziduu necontrolat al adolescentei din popor care ricanează, atitudine de midinetă care își recunoaște insignifianța —, care contrastează cu calmul și seriozitatea feței ei în repaus. Este puțin fardată, fără pudră (pielea îi strălucește), are o eșarfă roșie strecurată în răscroiala unei cămăși verde-crud. Partea de jos a corpului este invizibilă din cauza mesei. Nicio bijuterie. Printre întrebări:

Când aveați vârsta noastră, cum vă imaginați că va fi viața dumneavoastră? Ce sperați?

Răspunsul (lent): Ar trebui să te gândești… să te întorci la șaisprezece ani, ca să fii sigur… ar fi nevoie de cel puțin o oră. (Vocea brusc stridentă, iritată.) Voi, voi trăiți în 1985, femeile pot alege să aibă copii dacă vor, când vor, în afara căsătoriei, acum douăzeci de ani era imposibil!

Fără îndoială, în această „situație de comunicare“ se simte descurajată măsurându-și neputința de a transmite altfel decât prin cuvinte aflate în circulație și stereotipuri amploarea experienței unei femei, între șaisprezece și patruzeci și patru de ani. (Ar trebui să plonjăm din nou în trecut, să zăbovim mult timp asupra imaginilor cu ea în clasa a zecea, să regăsim cântece și caiete, să recitim jurnalul intim.)

În acest moment al vieții ei, este divorțată, locuiește singură cu cei doi fii ai săi, are un iubit. Cu o indiferență care o surprinde, a trebuit să vândă casa cumpărată acum nouă ani, mobilă. Se află într-o stare de deposedare materială și de libertate. De parcă căsătoria ar fi fost doar un interludiu, ea simte că își reia adolescența de unde a lăsat-o, redescoperind aceeași așteptare, același mod de a alerga la întâlniri pe tocuri cu respirația tăiată, aceeași sensibilitate la melodiile de dragoste. Are aceleași dorințe, dar fără rușinea de a le satisface la perfecție, capacitatea de a spune „am chef să facem sex“. În acceptarea imperioasă a corpului ei are loc acum „revoluția sexuală“, răsturnarea valorilor de dinainte de ’68 este deja departe, atât este de conștientă și de fragila

splendoare a vârstei ei. Îi este frică să îmbătrânească, de mirosul de sânge care îi va lipsi în curând. Recent, o scrisoare administrativă în care i se comunica faptul că rămâne în post până în anul 2000 a împietrit-o. Până acum, această dată nu avea realitate.

Copiii ei nu sunt de obicei prezenți în gândurile ei, nu mai mult decât erau părinții ei când era copil sau adolescentă, ei fac parte din ea. Pentru că nu mai este soție, nu mai este aceeași mamă, mai degrabă un amestec de soră, prietenă, monitoare, organizatoare a unei vieți cotidiene mai simple de la despărțire: fiecare mănâncă când vrea, cu o tavă pe genunchi în fața televizorului. Adesea se uită la ei uimită. Așa că din așteptarea ca ei să crească, terci de cereale și miere, prima zi de școală, apoi la liceu, au rezultat acești băieți mari despre care, bănuiește ea, nu știe mare lucru. Nu și-ar putea imagina viața fără ei. Când vede copii mici jucându-se în nisip într-un parc, e surprinsă că deja i se întâmplă să-și amintească de copilăria fiilor ei și să o simtă atât de departe.

Momentele importante ale existenței ei actuale sunt întâlnirile cu iubitul ei după-amiaza într-o cameră de hotel de pe Rue Danielle-Casanova și vizitele la mama ei aflată în spital, pentru o lungă perioadă. Cele două momente sunt atât de legate, încât uneori i se pare că se referă la o singură ființă. De parcă atingerea pielii și a părului mamei ei, acum cu mințile rătăcite, ar fi de aceeași natură cu gesturile erotice exersate cu iubitul ei. Ea ațipește după ce face dragoste, lipită de trupul lui masiv, cu zgomotul mașinilor în fundal, amintindu-și de alte dăți când stătea așa în pat, în timpul zilei: duminica la Yvetot când era copil, citind sprijinită de spatele mamei, în Anglia, când a lucrat „contra masă și casă", înfășurată într-o pătură lângă un încălzitor electric, la hotelul Maisonnave din Pamplona. De fiecare dată, trebuia să iasă din această stare de blândă toropeală, să se ridice, să-și facă temele, să iasă din casă, să muncească, să existe social. În aceste momente, ea crede că viața ei ar putea fi reprezentată sub forma a două axe încrucișate, una orizontală, pe care se află tot ce i s-a întâmplat, ce a văzut, auzit, în orice moment, iar cealaltă, verticală, cu doar câteva imagini, cufundate în noapte.

Pentru că în singurătatea ei regăsită descoperă gânduri și sentimente pe care viața de cuplu le ascunde, i-a venit ideea de a scrie „un fel de destin de femeie",

între 1940 și 1985, ceva de genul *O viață,* de Maupassant, care să te facă să simți trecerea timpului înăuntrul și în afara ei, în Istorie, un „roman total“ care să se încheie cu deposedarea de ființe și de lucruri, de părinți, soț, copii plecați de acasă, mobilă vândută. Îi este frică să nu se piardă în multitudinea de obiecte ale realității de surprins. Și cum ar putea ea să organizeze această memorie acumulată, de evenimente, fapt divers, mii de zile care o duc până astăzi?

Deja, la această distanță, tot ce rămâne din 8 mai 1981 este imaginea, pe strada pustie, a unei femei între două vârste care își plimbă încet câinele in timp ce în fix două minute va fi proclamat pe toate posturile de televiziune și la radio numele viitorului președinte al republicii — iar Rocard țâșnește ca un scafandru cartezian pe ecran: „Cu toții la Bastilia!“

Și din trecutul recent:

moartea lui Michel Foucault, de septicemie, conform *Le Monde*, la sfârșitul lunii iunie, după sau înainte de spectacolul-monstru al școlilor private, cu nenumărate fuste plisate și bluze albe — imaginea, cu doi ani înainte, a lui Romy Schneider, atât de frumoasă în *Întâmplările vieții*, văzută pentru prima dată cam pe sărite în *Prințesa Sissi*, ecranul fiindu-i ascuns de capul băiatului care o săruta, în ultimul rând al cinematografului, rezervat prin tradiție pentru aceste practici

blocarea drumurilor de către camionagii, în ajunul vacanței din februarie

siderurgiști — pe care îi asocia cu muncitorii de la Lip — arzând cauciucuri pe șine, iar ea citea *Cuvintele și lucrurile* în compartimentul TGV-ului imobilizat

Simțeam că nimic nu poate împiedica revenirea dreptei la alegeri. Că fatalitatea sondajelor trebuia să se împlinească și această situație necunoscută, „coabitarea“, să se producă inexorabil, ca o dorință nemărturisită, pe care mass-mediei îi plăcea să o inflameze. TUC-ul[104] pentru tineri, elegantul Fabius pus la punct de Chirac la televizor, Jaruzelski cu ochelari negri de mafiot primit la Elysée, sabotarea navei-amiral Rainbow Warrior, guvernul de stânga părea să acționeze nepotrivit în toate împrejurările. Chiar și luarea de ostatici în Liban,

într-un conflict din care nu înțelesesem nimic, pica prost. Ne agasa ordinul de fiecare seară de a nu uita că Jean-Paul Kaufmann, Marcel Carton și Marcel Fontaine erau încă ostatici — ce puteam face noi? În funcție de ce parte se aflau, oamenii se enervau agresiv sau erau consternați. Nici iernile mai reci decât de obicei, cu ninsoare la Paris și minus douăzeci și cinci de grade în Nièvre, nu anunțau nimic bun. Morții de SIDA, numiți în șoaptă și supraviețuitorii devastați, erau peste tot în jurul nostru. Eram cuprinși de o tristețe profundă. În fiecare seară, ascultându-l pe Pierre Desproges încheindu-și *Cronique de la haine ordinaire*[105] cu „În ceea ce privește luna martie, spun asta fără gânduri politice ascunse, aș fi surprins dacă va trece iarna", se zvonea că ar fi vorba despre stânga, ea este cea care nu va supraviețui iernii.

Dreapta revenise, a anulat totul cu hotărâre, a deznaționalizat, a suprimat autorizația administrativă de demitere, impozitul pe marile averi. Asta nu făcea destui oameni fericiți. Îl iubeam din nou pe Mitterrand.

Simone de Beauvoir murea, la fel și Jean Genet, cu siguranță nu ne plăcea acest aprilie, în plus încă ningea pe Île-de-France. Nici luna mai, deși centrala nucleară care explodase în URSS nu ne deranjase peste măsură. O catastrofă pe care rușii nu au reușit să o ascundă, care trebuia pusă pe seama incompetenței lor și, chiar dacă Gorbaciov ne era simpatic, pe seama lipsei lor de umanitate dovedite de gulag — dar care nu ne afecta. Ieșind de la examenele de bacalaureat, într-o după-amiază apăsătoare de iunie, liceenii au aflat că tocmai a murit Coluche într-un accident de motocicletă pe un drum liniștit.

Războaiele lumii își urmau cursul. Interesul pe care îl aveam pentru ele era invers proporțional cu durata și distanța lor, depinzând mai ales de prezența sau nu a occidentalilor printre protagoniști. Nu am fi putut spune de câți ani iranienii și irakienii se ucideau între ei, nici de când rușii încercau să-i supună pe afgani. Cu atât mai puțin cunoșteam motivele, intim convinși că nici ei înșiși nu le mai știau și semnând fără convingere petiții legate de conflicte ale căror cauze le uitaserăm. Eram confuzi în legătură cu facțiunile aflate în luptă în Liban, șiiți și suniți, în plus creștinii. Să provoci masacre în numele religiei era peste înțelegerea noastră, dovadă că aceste populații au rămas într-un stadiu inferior de evoluție. Noi terminaserăm cu ideea de război. Nu mai întâlneam

băieți în uniformă și serviciul militar era o corvoadă de care toată lumea încerca să scape. Antimilitarismul își pierduse justificarea, cântecul *Dezertorul,* a lui Boris Vian, se referea la un timp dispărut. Ne-am fi bucurat să vedem peste tot Căști albastre pentru a face să domnească pacea veșnică. Eram civilizați, din ce în ce mai preocupați de igiena și îngrijirea corpului, utilizatori de produse pentru a ne scăpa de mirosuri pe noi înșine și casele noastre. Râdeam: „Dumnezeu a murit, Marx a murit și nici eu nu mă simt prea bine". Eram ludici.

Actele izolate de terorism, ai căror autori s-au evaporat și au cutreierat lumea, precum Carlos, abia dacă ne-au emoționat. Despre primul atentat din septembrie, imediat după începerea anului școlar, probabil că nu ne-am fi amintit dacă alte bombe nu ar fi explodat la câteva zile distanță, mereu în locuri publice, fără să ne lase timp să ne revenim din stupoare și nici televiziunii să epuizeze atentatul precedent. Mai târziu, când ne vom întreba în ce moment am crezut că un inamic invizibil ne-a declarat război, ne vom aminti de Rue de Rennes, de acea după-amiază atât de fierbinte de miercuri, de telefoanele date imediat la familie și prieteni pentru a ne asigura că nu erau acolo în momentul în care bomba aruncată dintr-un Mercedes în fața magazinului Tati a ucis trecătorii. Oamenii au continuat să ia metroul și RER-ul, dar în vagoane tăcerea era apăsătoare. În timp ce ne așezam, ne uitam la genții de sport „suspecte" de la picioarele pasagerilor, mai ales la cei care puteau fi asimilați grupului desemnat implicit vinovat de atentate, adică arabii. Brusc, în conștiința unei morți iminente, ne simțeam trupul și prezentul cu violență.

Ne așteptam și la alte carnagii, siguri că guvernul nu le putea împiedica. Nu se întâmpla nimic. De-a lungul zilelor, am încetat să ne mai temem și să verificăm dosul scaunelor. Valul de explozii încetase brusc fără să știm de ce, la fel cum nu știam de ce începuse, oricum eram atât de ușurați încât nu ne păsa. Atentatele din ceea ce devenise „săptămâna sângeroasă" nu constituiau un eveniment, nu schimbaseră existența majorității oamenilor, doar un mod de a trăi afară cu un sentiment de îngrijorare și fatalitate care a dispărut imediat ce pericolul s-a îndepărtat. Nu știam numele morților și al răniților, care formau o

categorie anonimă, „victimele atentatelor din septembrie“, cu o subcategorie, „victimele de pe Rue de Rennes“, pentru că erau cele mai numeroase și pentru că este și mai îngrozitor să mori pe o stradă pe unde doar treceai. (Evident, am ști mai bine numele directorului general al Renault, Georges Besse, și al generalului Audran, asasinați de un mic grup numit *Action directe*, despre care credeam că greșiseră epoca, călcând pe urmele Brigăzilor Roșii și ale bandei Baader.)

Pentru că avusese loc deja și știam despre asta, ne-am gândit că era un adevărat eveniment când studenții și liceenii au ieșit în stradă două luni mai târziu împotriva legii Devaquet[106]. Nu îndrăzneam să sperăm, ne minunam, mai ’68 în plină iarnă, primeam o gură de aer proaspăt, tineresc. Dar ne-au trimis la locul nostru — pe bannere scriau *’68 c’est vieux ’86 c’est mieux*[107]. Nu ne-am supărat pe ei, erau drăguți, nu aruncau cu pavele și vorbeau calm la televizor, cântau la manifestații cuplete care ne cucereau pe melodiile *Petit navire* și *Pirouette cacahouète* — trebuia să fii Pauwels și *Le Figaro* ca să îi declari atinși de „SIDA mintal“. Pentru prima dată, vedeam în realitatea sa masivă, impresionantă, generația de după a noastră, fetele în prima linie cu băieții, *Beurs*, toți în blugi. Numărul lor mare i-a făcut adulți — eram deja atât de bătrâni? Un băiat de douăzeci și doi de ani care arăta ca un copil în fotografii a murit sub loviturile bastoanelor polițiștilor în rue Monsieur-le-Prince. Am defilat sumbri alături de mii de oameni în spatele bannerelor cu numele lui, Malik Oussekine. Guvernul a retras legea, protestatarii s-au întors la facultate și liceu. Erau pragmatici. Nu voiau să schimbe societatea, doar să nu li se mai pună bețe-n roate pe drumul spre o poziție bună în ea.

Iar noi, care știam foarte bine că o „profesie sigură“ sau banii nu te fac neapărat fericit, nu ne puteam abține să nu ne dorim pentru ei, în primul rând, acea fericire.

Orașele se întindeau din ce în ce mai mult în zonele rurale, care se acopereau cu sate noi, trandafirii, fără grădini de legume sau cotețe de găini, în care câinilor le era interzis să hoinărească. Autostrăzile străbăteau peisajul,

încâlcindu-se în jurul Parisului într-un soi de opt aerian. Oamenii petreceau din ce în ce mai multe ore în mașini silențioase, confortabile, cu geamuri mari, cu muzică. Era un habitat de tranziție, din ce în ce mai personal și familial, în care străinii nu erau admiși — autostopul dispăruse —, unde cântam, ne certam, făceam confidențe în timp ce ne concentram la drum fără să ne uităm la cel de alături, depănam amintiri. Un loc atât deschis, cât și închis, în care existența altora în mașinile pe lângă care treceam era limitată la un profil rapid, ființe fără trup a căror realitate brutală în accidente, ca niște marionete prăbușite în scaunele lor, ne umplea de oroare.

Când conduceai multă vreme singur cu aceeași viteză, automatismul gesturilor cunoscute de atâta timp te făcea să nu-ți mai simți corpul, de parcă mașina se conducea singură. Văile și câmpiile alunecau într-o mișcare amplă, rotunjită. Nu eram altceva decât o privire într-o cabină transparentă spre linia orizontului în mișcare, o conștiință imensă și fragilă care umple spațiul și, dincolo, întreaga lume din jur. Uneori ne spuneam că ar fi de ajuns o anvelopă care explodează, un obstacol ca în *Întâmplările vieții*, ca ea să dispară pentru totdeauna.

Activitatea presei din ce în ce mai febrilă ne obliga să ne gândim la alegerile prezidențiale, numărând lunile, săptămânile care ne despărțeau de ele. Oamenii preferau să urmărească menajeria de la *Bebête Show*[108] de pe TF1, detestată de cei mai cultivați — adepți ai protagoniștilor emisiunii umoristice *Les Nuls*[109], de pe Canal+, „brutali, dar niciodată vulgari“, după criteriul actual de distincție —, să viseze la următoarea vacanță în timp ce o ascultau pe Desireless cântând *Voyage voyage*. Acum apăruse din nou teama de a face dragoste, acum, când se știa că SIDA nu e doar o boală a homosexualilor și a dependenților de droguri, așa cum crezuserăm noi. Între sfârșitul fricii de a fi însărcinată și cea de a deveni seropozitiv, am constatat că perioada de liniște fusese scurtă.

Oricum, față de 1981, inimile noastre nu mai erau acolo, nu aveam nici așteptare, nici speranță, doar dorința de a-l păstra pe Mitterrand mai degrabă decât de a-l avea pe Chirac. Mitterrand era unchiul preferat, care te liniștea, un

om de centru, înconjurat de miniștri mondeni, de care oamenii de dreapta nu se mai temeau deloc. Partidul Comunist era istovit, perestroika și glasnostul lui Gorbaciov îl îmbătrâniseră, rămăsese la perioada Brejnev. Le Pen era un personaj „de neocolit" în jurul căruia gravitau fascinația și spaima jurnaliștilor. Pentru jumătate dintre oameni el însemna „cel care spune cu voce tare ce gândesc francezii în secret", adică erau prea mulți imigranți.

Realegerea lui Mitterrand ne-a redat liniștea. Era mai bine să trăiești sub stânga, fără să te aștepți la nimic, decât să te enervezi constant sub dreapta. În curgerea ireversibilă a timpului, aceste alegeri prezidențiale nu ar fi un reper tulburător, ci doar fundalul unei primăveri, în care am aflat de moartea lui Pierre Desproges din cauza unui cancer și am râs cum nu o mai făcuserăm de multă vreme cu familiile Groseille și Duquesnoy, într-un film care părea făcut intenționat pentru a te convinge să-l votezi pe Mitterrand. Abia de ne-am aminti evenimentele adiacente care s-au petrecut în acel moment — eliberarea ostaticilor din Liban, o poveste interminabilă, masacrul băștinașilor kanak din peștera Ouvéa —, precum și dezbaterea televizată la care Chirac l-a somat pe Mitterrand să-l privească drept în ochi și să declare adevărată o probabilă minciună; am fost îngrijorați, apoi ușurați să-l vedem pe acesta din urmă că nu clipește ca de obicei.

Nu se întâmpla efectiv nimic, doar o ameliorare a sărăciei prin venitul minim garantat și promisiunea de a revopsi casa scărilor blocurilor din cartiere — îmbunătățirea vieții unei populații suficient de numeroase pentru a primi denumirea de excluși. Caritatea se instituționalizase. Cerșetoria ieșea din marile orașe, ajungea la ușile supermarketurilor de provincie, la plaje vara. Inventa noi tehnici — să îngenunchezi cu brațele încrucișate, cerând o monedă discret, cu voce joasă —, discursuri noi, ponosite mai repede decât punga de plastic devenită emblema abandonului. Oamenii „fără adăpost" făceau parte din decorul orașului, la fel ca reclamele publicitare. Cetățenii erau descurajați — prea mulți săraci —, iritați de neputința lor, cum să le dea la toți?, își găseau ușurarea grăbind pasul prin fața trupurilor culcate pe culoarele metroului, a căror imobilitate le tempera avântul înaintării. La radioul de stat,

companiile din industrie lansau mesaje celeste, *Bine ați venit în lumea Rhône-Poulenc, o lume a provocării*, iar tu te întrebai cui se adresau.

Am privit și în altă parte. Condamnarea la moarte de către imamul Khomeini a unui scriitor de origine indiană, Salman Rushdie, doar pentru vina de a-l fi jignit pe Mahomed în cartea sa, a străbătut întreaga suprafață a pământului și ne-a uluit. (Papa condamna și el la moarte prin interzicerea prezervativului, dar acestea erau morți anonime și amânate.) Ca urmare, trei fete care s-au încăpățânat să vină la facultate cu o eșarfă pe cap au apărut ca vestitoarele fundamentalismului musulman, oferind în sfârșit ocazia de a gândi și a sugera că arabii nu sunt ca toți ceilalți imigranți. Oamenii și-au dat seama că sunt prea buni, Rocard a ușurat deja nenumărate conștiințe declarând că „Franța nu poate găzdui toată mizeria lumii".

Noutatea a venit din Est. Nu ne mai opream din încântare în fața cuvintelor magice: „perestroika" și „glasnost". Imaginea noastră despre URSS se schimbase, gulagul și tancurile din Praga au fost uitate, am identificat semnele asemănării dintre noi și Est, libertatea presei, Freud, rock și blugi, tunsoarea și frumoasele costume la modă pe care le purtau „noii ruși". Așteptam, speram, ce, un fel de fuziune a comunismului și a democrației, a pieței și a planificării lui Lenin, o Revoluție din octombrie care să iasă bine. Am fost entuziasmați de studenții chinezi, cu ochelarii lor rotunzi cu ramă metalică, adunați în Piața Tiananmen. Am crezut în ea, până când tancurile, mereu ele, apar brusc, un tânăr iese în față, singur și micuț — această imagine pe care o vom vedea de zeci de ori, ca ultima, sublimă, dintr-un film —, în aceeași duminică când, pe stadionul Roland-Garros, Michael Chang a câștigat finala, până când jucătorul de tenis, atât de agasant făcându-și semnul crucii, și studentul de la Tiananmen s-au contopit.

În seara zilei de 14 iulie 1989, la capătul unei zile calde și posomorâte, pe canapea, unde urmăream parada cosmopolită a bicentenarului Revoluției, organizată de Jean-Paul Goude, pe comentariul din off al lui Frédéric Mitterrand, am avut impresia că tot ce se întâmplase la revoltele și revoluțiile din lume a fost opera noastră, de la eradicarea sclaviei, la șantierele navale din Gdansk și la Piața Tiananmen. Aveam în fața ochilor popoarele planetei,

luptele trecute, prezente și viitoare, toate și pentru totdeauna izvorâte din Revoluția Franceză. Când Jessye Norman a cântat *La Marseillaise* în rochia ei roșu-alb-albastru fluturată de un vânt artificial, ne-a cuprins un sentiment vechi și școlăresc, un val de glorie și de istorie.

Est-germanii au trecut granițele, au organizat procesiuni în jurul bisericilor cu lumânări în mâini pentru a-l da jos pe Honecker. Zidul Berlinului a căzut. A urmat o perioadă rapidă cu tirani executați după o oră de proces, cu gropi comune din care ieșeau la vedere cadavre murdare de pământ. Ceea ce se întâmpla depășea imaginația — așa că am crezut că comunismul este nemuritor — și emoțiile noastre nu urmau realitatea. Ne-am simțit mai jos de evenimente, invidiindu-i pe oamenii din Est că trăiesc astfel de momente. Apoi i-am văzut înghesuindu-se în magazinele din Berlinul de Vest și ni s-a făcut milă de ei cu hainele lor oribile și saci plini cu banane. Lipsa lor de experiență în domeniul consumului era emoționantă. Apoi spectacolul foamei colective de bunuri materiale, fără reținere sau distincție, ne-a indispus. Ei nu se ridicau la înălțimea libertății, pure și abstracte, care a fost creată pentru ei. Durerea profundă pe care ne obișnuiserăm să o simțim față de popoarele aflate „sub jugul comunist" se transformase într-o observație plină de reproșuri în legătură cu felul în care își foloseau libertatea. Ne plăcuseră mai mult când făceau coadă la cârnați și cărți, când le lipsea totul, pentru că atunci savuram pe deplin fericirea și superioritatea apartenenței noastre la „lumea liberă".

Lipsa clară de diferențiere a lumii „din spatele Cortinei de Fier" făcea loc unor națiuni specifice. Germania despre care Mauriac spusese „o iubesc atât de mult încât mă bucur că sunt două" s-a reunit. Circula un zvon de escatologie politică. A fost anunțată instalarea unei „noi ordini mondiale". Sfârșitul istoriei era aproape, democrația se va răspândi pe tot pământul. Niciodată nu crezuserăm cu atâta convingere în noul mers al lumii. În plină caniculă, am fost smulși din lâncezeala zilelor de vacanță. Titlul uriaș de pe prima pagină, „Saddam Hussein invadează Kuweitul", amintea de un altul la aceeași dată cu cincizeci și unu de ani în urmă, pe care îl văzuserăm adesea reprodus: „Germania invadează Polonia". În câteva zile, o agitație războinică a ridicat puterile occidentale în spatele Statelor Unite, Franța s-a lăudat cu Clemenceau

și avea de gând să recheme soldații ca pe vremea Algeriei. Al Treilea Război Mondial nu mai era pus la îndoială dacă Saddam Hussein nu se retrăgea din Kuweit.

Era nevoie de război, de parcă oamenii suferiseră mult timp de lipsa evenimentelor, râvnind la cele pe care le urmăreau doar ca telespectatori. O dorință de a relua legătura cu vechea tragedie. Prin grația celui mai cenușiu dintre președinții americani, urma să luptăm cu „noul Hitler". Pacifiștii au fost trimiși la München. Sub vraja lucrurilor simplificate de media, oamenii au fost convinși de delicatețea tehnologică a bombelor, credeau în „războiul curat", „armele inteligente" și „loviturile chirurgicale", „un război civilizat", scria *Libération*. În aer s-a răspândit un mare suflu războinic și virtuos. „Să-l rupi în bătaie pe Saddam" era un război corect, „un război de drept" și, fără ca nimeni să o spună, era ocazia legitimă de a pune capăt acestei lumi arabe complicate, ai cărei copii din suburbii și fete cu voal îi iritau ocazional, dar care, din fericire, a tăcut.

Noi, cei care ne rupseserăm de Mitterrand când l-am văzut apărând pe ecran și declarând cu o voce neutră „armele vor vorbi", care nu puteam suporta propaganda entuziastă pentru operațiunea „Furtună în deșert", nu aveam decât *Les Guignols de l'info*[110] ca să ne ridice moralul în fiecare seară și *La Grosse Bertha*[111], în fiecare săptămână. În acest ianuarie cețos și rece, străzile erau pustii, cinematografele și teatrele, goale.

Saddam a promis o misterioasă „mamă a bătăliilor". Ea nu a venit. Scopurile războiului deveneau pe zi ce trece mai obscure. Bombele au provocat mii de morți la Bagdad, invizibili. Ostilitățile s-au încheiat rușinos într-o duminică din februarie, cu soldați irakieni puși pe fugă, pierduți în marea de nisip. Vacarmul a încetat fără să ia sfârșit, „diavolul" Saddam Hussein era încă acolo, Irakul, pus sub embargo. A fost o tortură în a te lăsa pradă, a te umili, dedicându-ți zile în șir gândurile și emoțiile unei ficțiuni create de propaganda CNN. Nu mai doream să auzim despre „noua ordine mondială".

URSS, la care nu ne mai gândeam, s-a trezit vara cu o lovitură de stat ratată a boșorogilor staliniști. Gorbaciov a fost discreditat, iar odată haosul declarat, a

fost demis în câteva ore din cauza unui individ, un soi de brută cu ochi mici, care, apărut ca prin minune pe un tanc, a fost aclamat drept erou al libertății. Afacerea a fost eficient condusă, URSS dispăruse, devenise Federația Rusă, Boris Elțin era președintele ei, Leningradul se numea din nou Sankt Petersburg, mult mai ușor de reperat în romanele lui Dostoievski.

Mai mult ca oricând, femeile constituiau un grup atent urmărit, ale cărui comportamente, gusturi și dorințe făceau obiectul unui discurs asiduu, al unei atenții îngrijorate și triumfătoare. Erau reputate că „au obținut totul“, „se află peste tot“ și „se descurcă mai bine la școală decât băieții“. Ca de obicei, semnele emancipării lor erau căutate în trupurile și în îndrăzneala lor vestimentară și sexuală. Faptul că ele spun „a agăța tipi“, își dezvăluie fanteziile și se întreabă în revista *Elle* dacă sunt „bune la pat“ era dovada libertății lor și a egalității cu bărbații. Exhibarea perpetuă a sânilor și a coapselor lor în reclamele publicitare trebuia apreciată ca un omagiu adus frumuseții. Feminismul era o veche ideologie răzbunătoare și lipsită de umor, de care tinerele nu mai aveau nevoie, pe care o priveau cu dispreț, nemaipunând la îndoială puterea și egalitatea lor. (Dar ele încă citesc mai multe romane decât bărbații, de parcă ar avea nevoie să-și dea vieții o formă imaginară.) „Mulțumiri bărbaților pentru că iubesc femeile“, titra un ziar pentru femei. Uitarea căzuse peste luptele lor, singura amintire care nu a fost reînviată oficial.

Odată cu pilula, deveniseră stăpânele vieții, asta nu se divulga.

Noi, care făcuserăm avorturi în bucătărie, divorțaserăm, care credeam că eforturile noastre de a ne elibera vor sluji și celorlalte, am fost cuprinse de o mare lehamite. Nu mai știam dacă revoluția femeilor a avut loc. Continuam să vedem sângele după cincizeci de ani. Nu mai avea aceeași culoare sau același miros ca înainte, era un fel de sânge iluzoriu. Dar această scandare regulată a timpului, pe care o puteam menține până la moarte, ne liniștea. Purtam blugi și colanți, tricouri, ca niște fete de cincisprezece ani, și la fel ca ele spuneam „prietenul meu“ când ne refeream la iubitul nostru stabil. Pe măsură ce îmbătrâneam, nu mai aveam vârstă. Ascultând *Only You* sau *Capri c'est fini* la Radio Nostalgie, ne invada dulceața tinereții, prezentul creștea și ne transporta

la douăzeci de ani. În comparație cu mamele noastre, prizoniere transpirate ale menopauzei, noi aveam impresia că am învins timpul.

(Tinerele visau să pună mâna pe un bărbat, cele peste cincizeci de ani care aveau unul nu îl mai voiau.)

Copiii, în special băieții, plecau cu greu din casa părintească, frigiderul plin, rufele spălate, zgomotul de fond al lucrurilor din copilărie. Făceau dragoste, total nevinovați, în camera vecină cu a noastră. Se instalaseră într-o lungă tinerețe, lumea nu îi aștepta. Iar noi, hrănindu-i, continuând să avem grijă de ei, aveam impresia că trăim mereu în același timp, fără întrerupere.

Fotografia unei femei văzute din față, până la șolduri, într-o grădină plină de mărăcini. Părul lung și blond-roșcat îi e răsfirat peste gulerul unui palton negru, evazat, scump. Capătul unei eșarfe roz-bombon, ciudat de îngustă în raport cu haina, este aruncată peste umărul stâng. Ține în brațe o pisică alb cu negru din cea mai răspândită rasă și zâmbește privind obiectivul, cu capul puțin înclinat, într-o atitudine blând seducătoare. Buzele par foarte roz, fără îndoială date bine cu ruj asortat cu eșarfa. Cărarea din păr, distinctă, indică creșterea rădăcinilor. Ovalul plin al feței, pomeții înalți contrastează prin aspectul lor tineresc cu pungile de sub ochi și cu rețeaua fină de riduri de pe frunte. Din cauza mantoului amplu nu poți ghici dacă este o femeie corpolentă sau nu, dar mâinile și încheieturile care ies din mâneci pentru a ține pisica sunt subțiri, cu articulații evidențiate. Este o poză făcută iarna, lumina unui soare palid pe pielea feței și a mâinilor, tufe de iarbă uscată, ramurile goale pe un fundal vag de vegetație cu o linie îndepărtată de clădiri. Pe spate, *Cergy, 3 februarie '92*.

Degajă o impresie de abandon controlat, de „împlinire", așa cum spun revistele despre femeile între patruzeci și cincizeci și cinci de ani. Fotografia a fost făcută în grădina din fața casei în care locuiește singură cu această pisică, de fapt o pisicuță de un an și jumătate. Acum zece ani locuiau aici soțul ei, doi adolescenți, mama ei din când în când. Era centrul unei roți care nu s-ar fi putut învârti fără ea, de la decizia de spălare a așternuturilor până la rezervarea

hotelului pentru vacanțe. Soțul ei este departe, recăsătorit, are un copil, mama ei a murit, fiii ei locuiesc în altă parte. Ea constată cu seninătate această deposedare, ca pe o traiectorie inevitabilă. Când își face cumpărăturile la Auchan, nu mai are nevoie să ia un cărucior, îi este suficient un coș. Nu își regăsește rolul de mamă grijulie decât în weekendurile în care fiii ei vin acasă. Pe lângă obligațiile profesionale, predare și corectare a temelor, își dedică timpul gusturilor și dorințelor, lectură, filme, telefon, corespondență și aventuri amoroase. Preocuparea materială și morală neîncetată pentru ceilalți, care i-a caracterizat viața conjugală și familială, s-a îndepărtat de ea. Un interes pentru cauzele umanitare a înlocuit-o foarte ușor. În această dizolvare a constrângerilor și deschidere a posibilităților, ea se simte în pas cu timpul, așa cum este definit în *Elle* sau *Marie Claire* pentru femeile la vreo treizeci de ani din clasa medie și superioară.

I se întâmplă să se privească uneori goală, în oglinda de la baie, trunchiul și sânii mici, talia foarte marcată, stomacul ușor rotunjit, coapsele grele, cu o umflătură deasupra genunchilor, sexul, clar vizibil acum când firele de păr sunt mai rărite, o fantă mică în comparație cu cele expuse în filmele pentru adulți. Două dungi albastre lângă regiunea inghinală, urme de vergeturi de la sarcinile ei. Se miră: este același corp de când a încetat să mai crească, pe la șaisprezece ani.

În acest moment în care se uită cu blândețe la obiectiv — un bărbat, fără îndoială, face fotografia —, ea se gândește la sine ca la o femeie care în urmă cu trei ani a trăit o pasiune arzătoare pentru un rus. Starea ei de dorință și durere a dispărut, încă îi simte forma, dar figura acestui bărbat devine din ce în ce mai îndepărtată și mai dezolată. Ar vrea să-și amintească cum s-a gândit la el când a părăsit Franța, ce potop de imagini a copleșit-o și a închis prezența lui în ea ca într-un tabernacol.

Când se gândește la mama ei, își amintește ochii, mâinile, silueta, dar nu vocea, doar într-un mod abstract, fără nuanțe. Vocea adevărată s-a pierdut, nu i-a rămas nicio urmă materială a ei. Dar deseori îi vin pe buze spontan fraze pe care mama ei le folosea în același context, expresii pe care nu-și amintește să le fi folosit înainte, „gerul s-a muiat“, „dădea din gură ca o moară stricată“,

„fiecare pe rând, ca la spovedanie" etc. E ca și cum mama ar fi vorbit prin gura ei și, odată cu ea, un șir întreg de oameni. Alteori, apar fraze pe care mama le-a spus când i s-a declanșat Alzheimerul și a căror indecență a scos la iveală alterarea ei mintală — „să-mi aduci niște cârpe să mă șterg la fund". Într-o clipă îi sunt redate trupul și prezența mamei sale. Spre deosebire de primele propoziții, întrebuințate repetat, acestea sunt unice, pentru totdeauna, apanajul unei singure ființe din lume, mama sa.

La soțul ei nu se gândește niciodată, dar poartă cu ea amprenta vieții lor împreună și gusturile pe care i le-a dat, Bach și muzica sacră, sucul de portocale de dimineață etc. Când trec prin ea imagini din acea viață — cea din Annecy, unde căuta cu febrilitate în magazinele din vechile cartiere ceva pentru masa de Ajun, avea douăzeci și cinci de ani, era primul lor Crăciun cu copilul — ea se întreabă „aș vrea oare fiu din nou acolo?" Vrea să spună nu, dar știe că întrebarea nu are niciun sens, că nicio întrebare referitoare la lucrurile din trecut nu are vreun sens.

Când așteaptă la casa de marcat din hipermarket, se gândește uneori la toate momentele în care s-a aflat așa la o coadă, cu căruciorul de cumpărături mai mult sau mai puțin plin cu produse. Vede siluete vagi de femei, singure sau însoțite de copii care se rotesc în jurul căruciorului, femei fără chip, care diferă doar prin coafură — un coc jos, păr scurt, de lungime medie, păr tuns bob — și haine — un palton maxi din anii șaptezeci, o scurtă trei sferturi din anii optzeci —, ca niște imagini ale ei, detașate, scoase una din cealaltă ca niște păpuși rusești. Ea se imaginează aici, peste zece sau cincisprezece ani, cu căruciorul de cumpărături plin cu produse de cofetărie și jucării pentru nepoții care nu s-au născut încă. Această femeie i se pare la fel de improbabilă cum i se părea fetei de douăzeci și cinci de ani femeia de patruzeci de ani care nici măcar nu și-ar fi putut imagina că va fi într-o zi și care deja nu mai este.

În insomniile ei, încearcă să-și amintească în detaliu camerele în care a dormit, cea pe care a împărțit-o cu părinții până la vârsta de treisprezece ani, cea din căminul universitar, apartamentul din Annecy, cu vedere la cimitir. Ia ușa ca punct de plecare și reparcurge metodic pereții. Obiectele care apar sunt întotdeauna asociate cu un gest, un fapt anume, în camera din colonie unde

era monitoare, oglinda de deasupra chiuvetei pe care monitorii scriseseră, cu pasta ei de dinți roșie Émail Diamant, „trăiască curvele“, lampa albastră din camera de la Roma care o curenta de fiecare dată când o aprindea. În aceste camere, nu se revede niciodată cu claritatea unei fotografii, ci într-un mod neclar, ca într-un film pe un canal criptat, o siluetă, o coafură, mișcări, aplecându-se pe fereastră, spălându-se pe cap, poziții, stând la un birou sau întinsă pe pat, reușind uneori să se simtă din nou în corpul de odinioară, dar nu așa cum ești într-un vis, mai degrabă într-un fel de trup glorios, cel al religiei catolice, presupus a se resuscita după moarte fără a simți nici durere, nici plăcere, nici frig, nici cald sau nevoia de a urina. Ea nu știe ce caută în aceste inventare, poate, acumulând amintiri de obiecte, să redevină ceea ce a fost într-un moment sau în altul.

Și-ar dori să reunească aceste imagini multiple ale ei, separate, discordante, prin firul unei povești, cea a propriei existențe, de la nașterea ei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și până astăzi. O existență singulară, așadar, dar și topită în mișcarea unei generații. În momentul când începe, se împiedică mereu de aceleași probleme: cum să reprezinte în același timp trecerea timpului istoric, schimbarea lucrurilor, a ideilor, a comportamentului și a vieții private a acestei femei, pentru a face să coincidă fresca de patruzeci și cinci de ani și căutarea unui eu în afara Istoriei, eul momentelor suspendate în care făcea poezii la douăzeci de ani, *Singurătate* etc. Principala sa preocupare este alegerea între „eu“ și „ea“. E prea multă permanență în „eu“, ceva îngust și sufocant, iar în „ea“ prea multă exterioritate, distanțare. Imaginea pe care o are despre cartea ei, cea care nu există încă, impresia pe care ar trebui să o lase, este cea pe care a păstrat-o după lectura romanului *Pe aripile vântului* la doisprezece ani, mai târziu, cea din *În căutarea timpului pierdut*, recent din *Viață și destin*, este imaginea unei curgeri de lumini și umbre pe fețe. Dar nu a descoperit mijloacele pentru a ajunge la ea. Speră, dacă nu într-o revelație, măcar într-un semn, oferit întâmplător, precum madlena scufundată în ceai pentru Marcel Proust.

Mai mult decât această carte, viitorul înseamnă următorul bărbat care o va face să viseze, să-și cumpere haine noi, să aștepte — o scrisoare, un telefon, un mesaj pe robot.

Emoția evenimentelor mondiale se potolise. Neașteptatul era obositor. Ceva impalpabil ne luase cu asalt. Spațiul experienței își pierduse contururile familiare. În acumularea de ani, cei care au servit drept repere, ’68 și ’81, dispăruseră. Noua ruptură era Căderea Zidului Berlinului, fără să fie nevoie să spunem data. Nu marca sfârșitul istoriei, doar sfârșitul istoriei care putea fi povestit.

Țările din centrul și estul Europei — absente până acum din imaginația noastră geografică — păreau să se înmulțească împărțindu-se constant în „grupuri etnice“, termen care le deosebea de noi și de populațiile serioase, semn al unei întoarceri în trecut, având drept dovadă renașterea religiilor și a intoleranței.

Iugoslavia era în flăcări și sânge, gloanțele trăgătorilor invizibili, lunetiștii, se încrucișau pe străzi. Dar obuzele au ucis mult și bine trecătorii, au transformat în praf și pulbere podurile vechi de milenii, iar foștii „noi filozofi“ repetă mustrând și dându-se de ceasul morții că „Sarajevo nu este decât la două ore de la Paris“, ca să ne facă de rușine, oboseala ne oprea, oferiserăm prea multă emoție în timpul războiului din Golf și nu fusese cazul. Conștiința se retrăsese. Eram supărați pe croați, kosovari etc. că s-au ucis unii pe alții ca niște sălbatici în loc să ne copieze. Simțeam că nu aparținem aceleiași Europe ca a lor.

Algeria era o baie de sânge. Sub fețele mascate ale membrilor GIA[112] se vedeau cei din FLN. Nici ei, algerienii, nu-și folosiseră bine libertatea dobândită, dar cu mult timp în urmă, parcă de la Independență, hotărâserăm o dată pentru totdeauna să nu ne mai gândim la asta. Aveam și mai puțină dorință de a fi interesați de ceea ce se întâmpla în Rwanda, fiindcă nu distingeam cine erau cei buni și cine cei răi, hutu sau tutsi. Dintotdeauna, gândul la Africa te toropea. Se admitea în mod tacit că e situată într-un timp aflat în urma timpului nostru, cu obiceiuri barbare, cu potentați, proprietari de castele în Franța, iar problemele ei păreau să nu se mai termine vreodată. Era continentul descurajant.

A vota pentru sau împotriva Maastrichtului era un gest abstract pe care aproape că uitaserăm să-l îndeplinim, în ciuda injoncțiunilor unui grup de presiune numit „personalitățile“ despre care nu înțelegeam de ce ar fi fost mai

competent decât noi în această chestiune. Devenise un obicei pentru oamenii de vază să dicteze ce se cuvine să gândim și să facem. Bineînțeles că dreapta va învinge stânga la alegerile legislative din martie și va coabita iarăși cu Mitterrand. Acesta era un bătrân epuizat, cu ochii prea strălucitori înfundați în orbite, cu o voce lipsită de timbru, epava unui șef de stat ale cărui mărturisiri despre cancerul său și despre fiica sa secretă semnalau abandonarea politicii, obligându-te să nu mai vezi în el, dincolo de compromisurile și șiretlicurile lui, decât reprezentarea dezolantă a „timpului care i-a mai rămas". Găsise puterea de a-i acuza pe jurnaliști că sunt „câini" atunci când fostul său prim-ministru Bérégovoy își trăsese un glonț în cap pe malul Loarei, dar se știa că micul rus nu se sinucisese din cauza unui apartament, ci pentru că-și trădase originile și idealurile sub tavanele aurite ale puterii — și, servil, îndurase toate umilințele pentru a rămâne acolo.

Anomia câștiga teren. Limbajul evada din realitate, se abstractiza ca semn al distincției intelectuale. Competitivitatea, precaritatea, angajabilitatea, flexibilitatea făceau furori. Trăiam în discursuri dezinfectate. Abia de le ascultam, telecomanda scurtase durata plictiselii.

Reprezentarea societății era redusă la „subiecți", în primul rând sexuali, swingeri, transsexuali, incest, pedofilie și sâni goi pe plaje — pro sau contra —, sub ochii oamenilor erau aduse fapte și comportamente în legătură cu care de cele mai multe ori nu aveau experiență personală și care, prin aprobare sau refuz, se presupunea că sunt răspândite peste tot, dacă nu sunt chiar norma. Confidența părăsise poșta anonimă a cititoarelor și vocile nopții de la *Allô Macha*, pentru a se incarna în trupuri și chipuri în gros-plan de la care nu ne mai puteam lua ochii, uimiți că atât de mulți indivizi îndrăznesc să-și spună povestea intimă pentru mii de spectatori, bucuroși să afle atât de multe lucruri despre viața altora. Realitatea socială era un zvon slab acoperit de euforia publicității, de sondaje și de prețul acțiunilor la Bursă, „economia se află din nou pe drumul cel bun".

Din Lumea a Treia și din fostul bloc estic, soseau inevitabil cei care au fost puși laolaltă sub denumirea amenințătoare de „clandestini"; erau plasați în hotelul Arcade din Roissy și întorși acasă pe cât posibil de legile Pasqua.

Uitaserăm de „nu te atinge de tovarășul meu“ și de „imigrația, bogăția Franței“. Trebuia să „luptăm împotriva imigrației necontrolate“, să „păstrăm coeziunea națională“. Cuvintele lui Michel Rocard despre mizeria lumii circulau ca o dovadă orbitoare, din care majoritatea înțelegeau subînțelesul nerostit, aveam și așa destui imigranți.

Printre ideile refuzate, era și aceea că am fi intrat în societatea imigrației. De ani de zile oamenii continuau să creadă că familiile din Africa neagră și Maghreb înghesuite la marginea orașelor erau doar în trecere, că vor pleca într-o zi cu numeroasele lor progenituri de unde veniseră, lăsând o urmă de exotism și regret, precum coloniile pierdute. Știau acum că vor rămâne. „A treia generație“ a apărut ca un nou val de imigrație, o imigrație internă, care s-a umflat, a încercuit orașele, a inundat liceele de la periferie, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, linia RER din nordul Parisului și Champs-Élysées pe 31 decembrie. O populație periculoasă a cărei existență a fost mereu ignorată și supravegheată constant, cu ochii până și pe imaginația ei, care ne enerva când era fixată în altă parte, spre Algeria și Palestina — populație denumită oficial „tinerii proveniți din imigrație“, iar în limbajul cotidian arabii și negrii, într-o versiune mai virtuoasă *les beurs* și *les blacks*. Erau informaticieni, secretare sau paznici, dar faptul că își spuneau francezi ne părea în secret straniu, ca un titlu de glorie uzurpat, la care încă nu aveau dreptul.

Spațiile comerciale din dreptunghiuri de beton, înțesate cu plăci indicatoare lizibile de pe autostradă, se lărgiseră și se înmulțiseră ajungând până în zona rurală. Locuri de consum la greu în care actul de cumpărare se desfășura într-un mediu arid, în blocuri de construcție în stil sovietic, fiecare conținând, în cantități monstruoase, toate obiectele disponibile din aceeași gamă, încălțăminte, haine, materiale de bricolaj și un McDonald’s drept recompensă pentru copii. Alături, hipermarketul își desfășura cele două mii de metri pătrați de alimente și produse disponibile pentru fiecare categorie în zeci de mărci. Cumpărăturile pentru produse alimentare necesitau mai mult timp și complicații, mai ales pentru cei care aveau doar un salariu minim de cheltuit într-o lună. Abundența bogăției occidentale se oferea privirii și se lăsa atinsă pe

culoare paralele de mărfuri unde, din partea de sus a aleii centrale, privirea se pierdea. Dar rar era ridicat capul.

Era un loc de emoții rapide și fără egal, curiozitate, surpriză, nedumerire, invidie, dezgust — lupte rapide între impuls și rațiune. În timpul săptămânii, era destinația unei plimbări de după-amiază, prilej de ieșire pentru cuplurile de pensionari care veneau să-și umple încet cărucioarele de cumpărături. Sâmbăta, familii întregi năvăleau și se bucurau cu nonșalanță de atingerea obiectelor dorinței.

Cu plăcere sau nervozitate, cu inima ușoară sau împovărată în funcție de zi, achiziționarea de lucruri — de care spuneam apoi „nu ne-am putea lipsi de ele“ — magnetiza viața din ce în ce mai mult. Ascultând ultimul cântec al lui Souchon, *Foule sentimentale*[113], era ca și cum ne contemplam peste o sută de ani, așa cum ne vor vedea oamenii de atunci, și aveam sentimentul plin de melancolie de a nu putea schimba nimic din ceea ce pusese stăpânire pe noi.

Totuși, eram reticenți să cumpărăm un aparat nou, „am trăit și fără el până acum“, căruia ar fi trebuit să-i citim fără niciun chef instrucțiunile, să învățăm cum să-l manevrăm, ajungând să ne supunem acestui efort sub presiunea celorlalți care îi lăudaseră meritele, „vei vedea, îți schimbă viața“ — era costul suportat pentru a merge spre o mai mare libertate și fericire. Prima utilizare era intimidantă, apoi soseau senzații necunoscute, care abia născute, obișnuindu-ne, dispăreau și erau uitate: tulburarea de a auzi voci pe robotul telefonic care puteau fi stocate ca niște obiecte și ascultate din nou de zeci de ori, încântarea de a vedea cuvinte de dragoste abia scrise ivindu-se pe foaia albă a faxului, această stranie prezență a ființelor absente, atât de puternică încât trezea un sentiment de vină când nu ridicam receptorul și lăsam robotul să vorbească, împietriți în teama imaginară că vom fi auziți dacă facem vreun zgomot.

Chiar dacă se spunea că într-o bună zi toată lumea „va folosi un computer“, noi nu ne-am propus să avem unul. Era primul obiect în fața căruia te simțeai inferior. Am lăsat altora dominația asupra lui, invidiindu-i.

Dintre toate temerile înregistrate, cea de SIDA era cea mai puternică. Chipurile descărnate și transfigurate ale muribunzilor celebri, de la Hervé

Guibert la Freddie Mercury — în ultimul său clip cu mult mai frumos decât înainte cu dinții lui de iepure —, demonstrau caracterul supranatural al „flagelului“, primul semn al unui blestem aruncat asupra sfârșitului mileniului, o judecată de apoi. Ne țineam la distanță de persoanele seropozitive — trei milioane pe pământ — și statul se străduia prin anunțuri moralizatoare să ne convingă să nu-i considerăm ciumați. Rușinea de a avea SIDA înlocuise rușinea, acum uitată, a fetelor însărcinate necăsătorite. Chiar și să fii suspectat de SIDA te condamna. *Isabelle Adjani are SIDA?* Doar să te testezi și era suspect, constituia o mărturisire a unei greșeli de nerostit. Se făcea în secret la spital sub un număr, fără să te uiți la vecinii din sala de așteptare. Numai cei contaminați prin transfuzie cu zece ani în urmă aveau dreptul la compasiune și oamenii și-au mai temperat teama de sângele altora aplaudând apariția în fața Înaltei Curți de Justiție a unor miniștri și a unui medic sub acuzația de „otrăvire“. Dar, una peste alta, ne-am obișnuit. Am căpătat obiceiul de a avea un prezervativ în geantă. Nu îl scoteam, ideea de a-l folosi părea deodată inutilă, o insultă la adresa partenerului — regretând imediat după aceea, făcând testul, așteptând rezultatul cu certitudinea că vom muri. La anunțul că nu avem SIDA, doar simplul fapt de a trăi, de a merge pe stradă era de o frumusețe și de o bogăție fără nume. Dar între fidelitate și prezervativ trebuia să alegi. Chiar în momentul în care era imperativ să te bucuri de plăceri în toate felurile, libertatea sexuală devenise din nou impracticabilă.

Adolescenții îi ascultau pe Doc și Difool la Fun Radio și făceau sex păstrându-și secretele.

Erau tot atât de mulți șomeri în Franța câți seropozitivi în toată lumea. În biserici, la poalele statuilor, pe biletele cu rugăciuni către Domnul se putea citi „ajută-L pe tatăl meu să-și găsească un loc de muncă“. Toată lumea cerea să se pună capăt șomajului, acel alt „flagel“, dar nimeni nu credea că asta ar fi posibil, devenise o speranță irațională, un ideal care nu avea să se mai realizeze pe lumea asta. Semnele „puternice“ (de pace, redresare economică, scăderea numărului șomerilor) puse în scenă cu strângeri de mână — cea a lui Arafat și Ehud Barak — abundau. Adevărat sau fals, nu interesa pe nimeni. Fiindcă seara, după ce dădeai din coate să urci printre primii în trenul aglomerat RER,

înaintai cât mai aproape de locurile din culoarul din mijloc, așteptai trei stații încă în picioare, nimic nu era mai presus decât bucuria de a te așeza în sfârșit și de a închide ochii — sau de a dezlega cuvinte încrucișate.

Spre marea ușurare a oamenilor, pentru cei fără adăpost s-a găsit o ocupație inutilă, să vândă *Le Réverbère*, *La Rue*, ziare al căror conținut era la fel de uzat ca hainele vânzătorului și care erau aruncate fără să fie citite. Un simulacru de activitate care făcea posibilă distincția între cei buni fără adăpost care voiau să muncească și ceilalți, prăvăliți în beție nesfârșită pe băncile metroului sau afară, lângă câinele lor. Vara migrau spre sud. Primarii le-au interzis să se întindă pe străzile pietonale dedicate bunei funcționări a comerțului. Mulți au murit de frig iarna și de căldură vara.

Se apropiau alegerile prezidențiale, nu ne așteptam ca viața (colectivă, și nimic mai mult) să fie dată peste cap, Mitterrand ne tocise toate speranțele. Singurul care ne-ar fi plăcut ar fi fost Jacques Delors dacă nu și-ar fi retras candidatura după ce ne-a dus cu vorba. Nu a mai fost un eveniment, a fost un interludiu jucăuș, un spectacol de televiziune ai cărui actori principali erau trei tipi destul de obișnuiți, doi dintre ei, triști — înfumuratul Balladur și morocănosul Jospin — și un țicnit agitat, Chirac, de parcă solemnitatea și gravitatea alegerilor plecaseră și ele odată cu Mitterrand. Mai târziu, nu ne vom mai aminti de candidați și discursurile lor, ci mai degrabă de marionetele lor din fiecare seară de pe Canal+: Jospin, ca un Yo-Yo inofensiv într-o mașină micuță pe un drum cu serpentine al unui ținut fermecat, Chirac, ca abatele Pierre, în veșminte de călugăr, Sarkozy, ca un trădător viclean, aplecat servil în fața unui Balladur cu gușă, Robert Hue, însoțit de o geantă de umăr din anii șaptezeci, luat drept bufon de către tineri, și vom asculta cântecul de succes pe care se dezlănțuiau acum marionetele într-un alt scheci Les Guignols, *The Rhythm of the Night*. Nu credeam în nimic, dar când am ghicit pe chipurile vesele ale jurnaliștilor că Chirac fusese ales, când am văzut tineri bine îmbrăcați și doamne din cartiere de lux urlând de bucurie, am înțeles că totul se terminase. Era o vreme ca în plină vară, familiile zăboveau pe terasele cafenelelor, mâine era zi liberă, părea că nu au avut loc alegeri.

Trebuia să faci un efort ascultându-l pe Chirac ca să-ți dai seama că el era președintele, să te dezobișnuiești de Mitterrand. Succesiunea imperceptibilă a anilor cu el pe fundalul epocii se coagulase într-o grămadă compactă. Trecuseră paisprezece ani, nu am fi vrut să îmbătrânim atât de mult. Tinerii nu calculau și nu aveau sentimente. Mitterrand era de Gaulle al lor, crescuseră cu el, paisprezece ani erau de ajuns.

La mijlocul anilor '90, la masa la care reușiserăm să adunăm într-o duminică la prânz copiii, care în curând vor împlini treizeci de ani, și pe prietenii lor — care nu erau aceiași ca anul trecut, pasageri și pasagere ai unui cerc de familie din care, abia intrați, au și ieșit —, în jurul unei pulpe de miel — sau a oricărui alt fel de mâncare despre care, din lipsă de timp, bani sau pricepere îl gătiserăm, știam că nu-l mâncau decât la noi acasă — și a unui vin Saint-Julien sau Chassagne-Montrachet — pentru a educa gustul acestor băutori de Coca-Cola și bere —, nimănui nu îi păsa de trecut. Conversația, dominată de vocile masculine, avea ca subiect principal performanțele computerului lor, se compara PC-ul cu Mac-ul, „memoria" și „programele". Așteptam, cu bunăvoință, să iasă din limbajul lor plictisitor de inițiați pe care nu aveam chef să ni-l decripteze și să revenim la discuții obișnuite. Ei aminteau de ultima copertă de la *Charlie Hebdo*, cea mai recentă emisiune *Arrêt sur images*, serialul *Dosarele X*, citau filme americane și japoneze, ne sfătuiau să mergem să vedem *Man bites dog* și *Reservoir Dogs*, pe a cărui primă scenă o povesteau cu entuziasm, ne luau în râs cu afecțiune gusturile muzicale — mizerabile — și se ofereau să ne împrumute cel mai nou Arthur H[114]. Comentau știrile în bătaie de joc ca Les Guignols pe Canal+, sursa lor zilnică de informații împreună cu *Libération*, refuzau să se lase impresionați de suferințele individuale, spunând categoric „fiecare cu a mă-sii". Țineau cu ironie lumea la distanță. Promptitudinea replicilor, agilitatea lor verbală ne uimeau și ne umileau, ne era teamă să nu părem lenți și greoi. În contact cu ei, ne reînnoiam oferta de cuvinte aflate în circulație în rândul tinerilor, a căror utilizare ne-o transmiteau în cunoștință de cauză, permițându-ne să putem integra în vocabularul nostru „e de comă", „halucinant", să ne exprimăm la fel ca ei.

Îi priveam cum mănâncă și își mai iau o porție din toate, cu satisfacția gospodinei de sărbători. Mai târziu, la șampanie, le-au revenit amintiri despre emisiuni TV, produse și reclame, lucruri la modă din copilărie și adolescență. Au enumerat căciulile-cosmonaut, peticele împotriva uzurii din genunchii pantalonilor, nicio masă fără pește, măcinătorul electric de deșeuri Sanibroyeur SFA, corăbioarele cu gem Trois Chatons, desenele animate *Wacky Races*, emisiunea *Kiri le Clown*, Zégut, vinietele cu Stan și Bran etc. Se întreceau în citate, cuprinși de emulație în rememorarea obiectelor unui trecut comun, nenumărate amintiri inutile care îi făceau să arate din nou ca niște copii.

Lumina după-amiezii se schimbase. Valurile succesive de entuziasm s-au rărit. Propunerea unui Scrabble, motiv de dispute, era în mod rezonabil respinsă. În mirosul cafelei și al țigărilor — în mod tacit, canabisul nu s-a făcut simțit —, trăiam bucuria unui ritual care cântărise atât de greu, până în punctul în care am fi dorit să fugim definitiv de el — ritual căruia, dincolo de desfacerea căsătoriei, moartea bunicilor, înstrăinarea generală, i-am asigurat continuitatea cu o față de masă albă, argintărie și o bucată de carne, în această duminică din primăvara anului 1995. Și privindu-i, ascultându-i pe acești copii deveniți adulți, ne-am întrebat ce ne leagă, și nu erau nici sângele, nici genele, ci doar existența a mii de zile împreună, de cuvinte și gesturi, de mese, de călătorii cu mașina, de nenumărate experiențe comune fără nicio urmă conștientă.

Au plecat sărutându-ne de patru ori pe obraji. Seara, ne-am amintit de plăcerea pe care o avuseseră să mănânce la noi cu prietenii lor — bucuroși că încă le asigurăm una dintre cele mai vechi și fundamentale nevoi, hrana. În nesfârșita noastră grijă pentru ei, întărită de convingerea că eram mai puternici la vârsta lor, îi percepeam ca fiind fragili într-un viitor inform.

În căldura de la sfârșitul lunii iulie, am aflat că o bombă a explodat la gara Saint-Michel, cu siguranță atacurile reveneau odată cu instalarea lui Chirac. Am regăsit reflexul de a-i suna pe cei apropiați, închipuindu-ne, până le-am auzit vocile, că dintre toate locurile posibile unde ar fi putut să fie, soarta îi dusese acolo, în acel tren și acel vagon al RER B, chiar în acel moment. Acolo erau morți și răniți, picioare smulse. Dar soseau marile plecări din august, nu voiam să ne îngrijorăm. Mergeam pe coridoarele metroului urmăriți de o voce

care ne îndemna să semnalăm coletele abandonate — încredințându-ne destinul măsurilor de securitate.

Câteva săptămâni mai târziu, când Saint-Michel dispăruse din memorie, au fost dejucate atentate cu bombe dintr-o combinație ciudată de oale sub presiune, cuie și butelii de gaz, urmăream ca într-un film hăituirea unui tânăr din suburbiile Lyonului, „misteriosul Kelkal“, și moartea lui sub tirul de gloanțe al poliției înainte de a putea scoate vreun cuvânt. Ora de vară a continuat pentru prima dată până la sfârșitul lunii octombrie. Era o toamnă caldă și luminoasă. Cine, în afară de rudele victimelor, de supraviețuitori, își mai amintea de morții din gara Saint-Michel, al căror nume nu era scris nicăieri — fără îndoială pentru a nu speria pasagerii deja atât de stresați de întârzierile „datorate unui incident tehnic“ sau de „accidentele grave ale călătorilor“ —, morți uitate mai repede decât cele de pe Rue de Rennes, în ciuda vechimii de nouă ani, și chiar decât cele de pe Rue des Rosiers, mai îndepărtate. Faptele au dispărut pe nevăzute, înainte de a fi povestite.

Nepăsarea căpăta proporții.

Lumea mărfurilor, a reclamelor și cea a discursurilor politice au coexistat la televizor, dar nu au coincis. Într-una domneau frivolitatea și invitația la plăcere, în cealaltă, sacrificiile și constrângerile, formule din ce în ce mai amenințătoare, „globalizarea comerțului“, „modernizarea necesară“. Ne-a luat ceva timp să transpunem Planul Juppé în imagini ale vieții cotidiene și să înțelegem că suntem trași pe sfoară, dar ne săturaserăm de acest mod disprețuitor și arogant de a ni se reproșa că nu suntem „pragmatici“. Pensionarea și Securitatea Socială erau ultimele gesturi de bunăvoință ale Statului, un fel de punct fix în mijlocul a tot ce ne luase.

Lucrătorii feroviari și poștali au încetat munca, la fel, profesorii și toate serviciile publice. Ambuteiaje inevitabile au blocat Parisul și marile orașe, oamenii și-au cumpărat biciclete pentru a se deplasa, au înaintat în coloane grăbite prin noaptea de decembrie. Era o grevă de iarnă, o grevă a adulților, întunecată și calmă, fără violență sau exaltare. Am redescoperit timpul disjunct al marilor greve, având amânarea drept regulă, alături de ingeniozitate și organizare provizorie. Exista o întreagă mitologie în trupuri și gesturi, mersul

cu obstinație prin Paris fără metrou sau autobuz era un act de memorie. La Gare de Lyon, vocea lui Pierre Bourdieu unea ’68 cu ’95. Credeam din nou. Cuvinte noi însuflețeau, cu calm, „o altă lume“, să facem „Europa socială“. Oamenii repetau că nu se mai vorbise așa de ani de zile, minunându-se de asta. Greva a fost mai degrabă cuvânt decât acțiune. Juppé și-a retras planul. Sosea Crăciunul. Trebuia să ne întoarcem la noi înșine și la cadouri, la răbdare. Zilele acelea de decembrie se încheiaseră și nu creaseră o poveste. Nu a rămas decât imaginea unei mulțimi înaintând prin noapte. Nu știam prea bine dacă aceasta a fost ultima mare grevă a secolului sau începutul unei renașteri. Pentru noi începea ceva, ne aduceam aminte de versurile lui Éluard, *erau doar câțiva / pe întreg pământul / fiecare se credea singur / erau deodată o mulțime*[115].

Între ceea ce nu este încă și ceea ce este, conștiința rămâne goală pentru o scurtă clipă. Am urmărit fără să înțelegem titlul uriaș de pe prima pagină din *Le Monde*, FRANÇOIS MITTERRAND A MURIT. Ca în decembrie, mulțimea s-a adunat în Place de la Bastille, noaptea. Continuam să avem nevoie să fim împreună, dar ne-am simțit singuri. Ne-am amintit că în seara zilei de 10 mai 1981, în primăria din Château-Chinon, Mitterrand, aflând că a fost ales Președinte al Republicii, murmurase „ce chestie“.

Trăiam emoții intense. Valuri de frică, indignare, bucurie interveneau violent în curgerea banală a zilelor. Nu mai mâncam carne din cauza „vacii nebune“ care urma să ucidă mii de oameni în deceniul următor. Imaginea toporului spărgând ușa bisericii unde se refugiaseră imigranții fără acte ne-a revoltat. Sentimentul brusc de nedreptate, răbufnirile emoționale sau mustrările de conștiință au aruncat cohorte de oameni în stradă. O sută de mii de manifestanți au defilat cu bucurie împotriva proiectului de lege Debré, care facilita expulzarea străinilor, purtând pe rucsac o insignă cu o valiză neagră și întrebarea „Cine urmează?“, pe care au pus-o la întoarcere într-un sertar, ca suvenir. Am semnat petiții al căror motiv l-am uitat, ba chiar am uitat că le-am semnat, deci cine era acest Abu-Jamal, foarte greu de spus. Oamenii oboseau de la o zi la alta. Efuziunea alterna cu atonia, protestul, cu consimțământul. Cuvântul „luptă“ se demonetizase, ca o duhoare de marxism, de acum

ridiculizat, „apărarea drepturilor“ desemna mai întâi pe acelea ale consumatorilor.

Sentimentele căzuseră în desuetudine, pe unele nu le mai aveam, de exemplu, patriotismul și onoarea păreau ceva absurd de simțit, erau rezervate vremurilor inferioare și populațiilor abuzate. Rușinea, invocată la fiecare pas, nu mai era ceea ce fusese, doar o ofensă provizorie, o rănire momentană a egoului — respectul, în primul rând o pretenție de recunoaștere de către ceilalți a acestui ego. Cuvintele „bunătate“ și „oameni buni“ nu se mai auzeau. Mândriei pentru ceea ce facem îi luase locul mândria pentru ceea ce suntem, femeie, gay, provincial, evreu, arab etc.

Sentimentul cel mai încurajat desemna un pericol confuz ale cărui figuri indistincte erau „românul“, „sălbaticul“ din suburbii, hoțul care smulgea poșete, violatorul și pedofilul, teroristul cu pielea tuciurie, iar pentru spații, coridoarele metroului, Gare du Nord și Seine-Saint-Denis — intensificat de canalele de televiziune TF1 și M6, de anunțurile de la difuzoare, „atenție, în această stație operează hoți de buzunare“, „raportați orice pachet abandonat“, sentimentul că nu trăiam în siguranță.

Nu exista un nume precis pentru această senzație de a te afla în același timp atât în stagnare, cât și în schimbare. În această neputință de a înțelege ce se întâmplă, un cuvânt a început să treacă din gură în gură, „valorile“ — fără a se preciza care dintre ele —, de exemplu dezaprobarea unanimă a tinerilor, a educației, a pornografiei, a proiectului de lege PAC, a canabisului și a distrugerii ortografiei. Alte voci își băteau joc de această „nouă ordine morală“, această „corectitudine politică“, „gândire de-a gata“, susțineau transgresiunea și aplaudau cinismul lui Houellebecq. În platourile de televiziune, limbile se ciocneau fără zgomot.

Ne învârteam printre explicațiile despre sine oferite neobosit de Mireille Dumas, Delarue, ziarele pentru femei și revista *Psychologies*, din care nu învățai mare lucru, dar permiteau tuturor să le ceară socoteală părinților și aduceau consolare dându-ți ocazia să-ți topești experiența de viață în cea care aparținea altora.

Datorită capriciului amuzant al lui Chirac de a dizolva Adunarea Națională, stânga a câștigat alegerile și Jospin a devenit prim-ministru. Asta a compensat seara dezamăgitoare din mai 1995, a dus la restabilirea răului cel mai mic și la măsurile care aveau un aer de libertate și egalitate, de generozitate, care se potriveau cu dorința noastră de a avea dreptul, toți, la lucrurile bune din viață, asigurare de sănătate, timp pentru sine cu treizeci și cinci de ore de muncă, chiar dacă restul nu se schimbase. Și în plus nu am petrece anul 2000 sub dreapta.

Organizarea comerțului se consolidase, își impunea ritmul alert. Produsele cu cod de bare alunecau cu viteză crescută de pe banda rulantă în cărucior cu un bip discret, care escamota costul tranzacției într-o secundă. Rechizitele pentru prima zi de școală apăreau pe rafturi înainte ca elevii să fi intrat în vacanța de vară, jucăriile de Crăciun, a doua zi după Ziua Tuturor Sfinților[116] și costumele de baie, în februarie. Timpul lucrurilor ne absorbea și ne forța să trăim fără oprire cu două luni mai devreme. Oamenii se înghesuiau la „deschiderile excepționale", duminicile sau seara până la ora unsprezece, prima zi a reducerilor fiind un eveniment intens mediatizat. „A face o afacere", „a profita de promoții" țineau de un principiu incontestabil, erau o obligație. Centrul comercial, cu hipermarketul și salba de magazine, a devenit principalul loc de existență, acela al contemplării inepuizabile a obiectelor, al desfătării calme, fără violență, protejat de paznici cu mușchi puternici. Bunicii își duceau nepoții acolo să vadă capre și găini expuse în așternutul lor de paie inodor sub luminile artificiale care aveau să fie înlocuite a doua zi cu specialități bretone sau coliere și statuete de serie, botezate drept artă africană, tot ce a mai rămas din istoria colonială. Pentru adolescenți — în special cei care nu se puteau baza pe niciun alt mijloc de distincție socială —, valoarea personală era conferită de mărcile de îmbrăcăminte, *L'Oréal, pentru că meriți*. Iar noi, critici severi ai societății de consum, am cedat în fața dorinței de a avea o pereche de cizme care, la fel ca prima pereche de ochelari de soare din trecut, mai târziu o fustă mini sau pantaloni evazați, dădeau toate scurta iluzie a unei ființe noi. Mai mult decât posesie, era acel sentiment pe care oamenii îl căutau pe rafturile

Zara și H&M și pe care li-l dădea imediat și fără efort achiziționarea lucrurilor: bucuria de a fi.

Și nu îmbătrâneam. Niciun lucru din jurul nostru nu dura suficient pentru a îmbătrâni, era înlocuit, reabilitat la viteză maximă. Memoria nu avea timp să îl asocieze cu momentele existenței.

Dintre toate obiectele noi, „telefonul mobil" era de-a dreptul miraculos, cel mai tulburător. Niciodată nu ne-am fi imaginat că într-o zi vom putea să ne plimbăm cu un telefon în buzunar, să sunăm de oriunde și oricând. Ni se părea ciudat că oamenii vorbesc singuri pe stradă, cu telefonul la ureche. Prima dată când ne-a sunat telefonul în geantă în metrou sau la casa de la supermarket am tresărit, am căutat febril butonul OK cu un fel de rușine, neliniște, persoana noastră a atras brusc atenția celorlalți răspunzând „alo, da" și obligându-i să asculte cuvinte care nu le erau destinate lor. Dimpotrivă, atunci când vocea unui străin se ridica lângă noi răspunzând la un apel, eram iritați să fim captivi ai unei existențe care ne considera inexistenți, impunându-ne insignifianța unei vieți de zi cu zi, banalitatea grijilor și a dorințelor altcuiva, închise până acum într-o cabină telefonică sau într-un apartament.

Adevăratul curaj tehnologic era folosirea computerului, a cărui manipulare însemna un grad mai mare de acces la modernitate, o altfel de inteligență, nouă. Un obiect imperios ce necesita reflexe rapide, gesturi ale mâinii neobișnuit de precise, oferind neîncetat într-o engleză de neînțeles *options* care trebuiau respectate fără întârziere — un obiect implacabil și malefic, care ascundea în adâncul pântecului lui scrisoarea care tocmai fusese scrisă, care ne punea continuu în primejdie. Care ne umilea. Împotriva căruia ne-am răzvrătit, „ce îmi mai face iarăși!". Emoția a fost uitată. Ne-am cumpărat un modem pentru a avea internet și o adresă electronică, uimiți „să navigăm" în toată lumea pe AltaVista.

Exista în noile obiecte o violență pentru corp și spirit pe care folosirea a șters-o rapid. Au devenit ușor de utilizat. (Ca de obicei, copiii și adolescenții aveau acces la ele fără efort și fără întrebări.)

Ni se părea că mașina de scris, bătăile sonore și accesoriile ei, radiera, șablonul și hârtia-carbon aparțineau unei epoci îndepărtate, de neconceput. Totuși, când ne-am revăzut, cu câțiva ani mai devreme, sunând la X de la telefonul public de lângă toaleta unei cafenele, bătând la mașina de scris Olivetti o scrisoare către P. într-o seară, a trebuit să recunoaștem că absența unui telefon mobil și a e-mailului nu ocupa niciun loc între bucuriile și suferințele vieții.

Pe fundalul unui cer albastru-deschis și al unei plaje aproape pustii, brăzdată ca un câmp arat, se profilează un mic grup format din două femei și doi bărbați, cele patru fețe apropiate fiind împărțite fiecare într-o zonă întunecată și o zonă luminată de soarele venit din stânga. Cei doi bărbați din centru seamănă, au cam treizeci de ani, aceeași înălțime și carură, chelie incipientă la unul, avansată la celălalt, aceeași barbă nerasă de câteva zile. Bărbatul din dreapta ține de umeri o fată tânără, micuță, cu părul negru încadrându-i ochii și obrajii plini. Cealaltă femeie, din stânga, de vârstă mijlocie incertă — riduri pe frunte în lumină, pete de fard de obraz roz pe pomeți, conturul feței flasc —, cu păr tuns bob, pulover bej cu o eșarfă înnodată lejer, o perlă la ureche, o geantă pe umăr, evocă orășeanca înstărită aflată în weekend pe coasta Normandiei.

Are zâmbetul blând și distant al celor care, părinți sau profesori, sunt fotografiați singuri cu tineri (un mod de a arăta că își dau seama de diferența de generație).

Toți patru stau cu fața spre obiectiv, cu trupurile și fețele imobilizate în poziția stabilită încă de la începuturile fotografiei, pentru a dovedi că au fost acolo împreună, în același loc și în aceeași zi, având un singur gând în minte: „să se simtă bine“. Pe spate, *Trouville, martie 1999*.

Ea este femeia cu fardul de obraz, cei doi bărbați de treizeci și ceva de ani sunt fiii ei, tânăra este iubita celui mai mare, iubita celui mic face fotografia. Înzestrată de-a lungul anilor cu venitul confortabil al unei profesoare „emerite“, a plătit toate costurile în acest weekend la mare din dorința de a fi în continuare donatoarea fericirii materiale a copiilor săi, ca să compenseze

eventualele lor dureri suferite în viață pentru care se simte responsabilă prin faptul că i-a adus pe lume. Se resemnase în fața faptului că ei, în ciuda studiilor avansate, trăiesc din ajutor de șomaj sau colaborări în presă, de la o lună la alta, într-un pur prezent de muzică, seriale americane și jocuri video, de parcă ar continua la nesfârșit viața de studenți sau de artiști săraci, într-o boemă de altădată generalizată, atât de departe de „viața așezată“ pe care ea și-o dorise la vârsta lor. (Nu știe dacă indiferența lor socială este reală sau simulată.)

S-au dus până la Roches Noires, la scara numită după Marguerite Duras, apoi s-au întors. În încetineala, în contemplarea vagă a acestei plimbări în grup, în potrivirea pașilor în dezordine, privind spatele și picioarele fiilor ei care sunt în față cu iubitele lor, auzindu-le vocile grave, poate a simțit un fel de neîncredere. Cum se face că acești bărbați erau copiii ei? (Că i-a purtat în pântece nu i se părea un motiv suficient.) Nu a căutat ea în mod obscur să recreeze dubla existență a părinților ei, să aibă în fața ei ceea ce avea în urmă, pentru a se bucura de aceeași ancorare în lume? Și, pe această plajă, poate că i-a revenit în memorie exclamația mamei sale care, când o vedea înaintând între cei doi băieți ai ei, adolescenți, intona mereu „ce băieți mari!“, cu uimire admirativă, de parcă era nemaipomenit ca fiica ei să fie mama a doi voinici care erau deja cu un cap mai înalți decât ea și aproape nepotrivit că în trupul celei care a fost mereu fetița ei pentru ea, să fi crescut doi bărbați, în loc de două fete.

Bineînțeles că în rarele ocazii când se află alături de ei, reasumându-și rolul matern pe care nu-l mai exercită decât episodic, își dă seama că legătura maternă este insuficientă și simte necesitatea de a avea un iubit, o intimitate cu cineva, ceea ce numai actul sexual îi poate oferi și care să-i servească drept consolare în conflictele trecătoare cu ei. Tânărul cu care se întâlnește în alte weekenduri o plictisește deseori, o enervează când se uită la *Téléfoot* duminică dimineața, dar a renunța la el ar însemna să nu mai comunice cuiva faptele și incidentele nesemnificative prin care a trecut, să nu mai vorbească despre viața de zi cu zi. Ar însemna, de asemenea, să nu mai aștepte, să privească chiloții de dantelă și ciorapii din sertarul scrinului spunându-și că nu mai servesc la nimic, să asculte *Sea Sex and Sun* și să se simtă exclusă dintr-o lume a

gesturilor, a dorinței și a oboselii, să fie lipsită de viitor. În acest moment, dacă își imaginează, sentimentul de privare o leagă violent de acest băiat, ca de o „ultimă iubire“.

Când se gândește, știe că elementul principal al relației lor, în ceea ce o privește, nu este sexual: acest băiat o ajută să retrăiască ceea ce nu credea că va retrăi într-o zi. Când o duce să mănânce la Jumbo, când o întâmpină cu The Doors și când fac dragoste pe o saltea pe podea în garsoniera lui înghețată, are impresia că reia scene din viața ei de studentă, că reproduce momente care deja au avut loc. Nu le trăiește în mod real acum, dar, în același timp, repetarea este cea care dă realitate tinereții sale, primelor experiențe, „primelor dăți“ care, din cauza uimirii în fața iruperii lor, nu aveau sens atunci. Nu au nici acum vreunul, repetiția umple golul și dă iluzia împlinirii. În jurnalul său: „M-a smuls din generația mea. Dar eu nu sunt în a lui. Nu sunt nicăieri în timp. El este îngerul care reînvie trecutul, îl face etern“.

Adesea, lipită de el, în moțăiala care urmează dragostei, duminică după-amiaza, ea cade într-o stare aparte. Nu mai știe de unde, din ce loc, din ce oraș vin zgomotele mașinilor, pașii și cuvintele de afară. În mod vag, se află în cămăruța ei de la căminul de fete, într-o cameră de hotel — în Spania, în vara lui 1980, la Lille cu P., iarna —, în pat, în copilărie, ghemuită lângă mama ei adormită. Se simte în numeroase momente din viața ei, plutind unele deasupra celorlalte. Este un timp de o natură necunoscută care îi domină conștiința și totodată trupul, un timp în care prezentul și trecutul se suprapun fără a se confunda, unde i se pare că reintegrează fugitiv toate formele ființei care a fost. Este o senzație pe care a trăit-o deja, episodic — probabil drogurile o pot provoca, dar nu le-a folosit niciodată, punând mai presus de toate plăcerea lucidității —, care acum o cuprinde într-un fel de mărire și încetinire. Îi dăduse și un nume, senzația-palimpsest, deși dacă are încredere în definiția din dicționar, „pergament sau papirus de pe care s-a șters sau s-a ras scrierea inițială pentru a se putea utiliza din nou“, acest cuvânt nu prea se potrivește. Ea vede acolo un posibil instrument de cunoaștere, nu numai pentru ea însăși, ci într-un mod general, aproape științific — cunoaștere a ce, nu știe. În proiectul ei de a scrie despre o femeie care a trăit din 1940 până astăzi, care o deprimă din ce în ce mai mult și chiar se simte vinovată că nu l-a realizat, și-ar dori, din nevoia

de a-și baza opera pe o experiență reală fără îndoială și influențată de Proust, ca această senzație să constituie expozițiunea.

Este o senzație care o absoarbe treptat departe de cuvinte și de orice limbaj către primii ani fără amintiri, către căldura trandafirie a leagănului, printr-o serie de abisuri — cele din *Aniversare*, tabloul de Dorothea Tanning —, o senzație care i-a desființat faptele și evenimentele, tot ceea ce a învățat, a gândit, a dorit, și a adus-o peste ani aici, în acest pat cu acest tânăr, o senzație care îi suprimă povestea. Iar ea, dimpotrivă, ar vrea să salveze totul în cartea ei, ceea ce a fost în jurul ei, continuu, să-și salveze „circumstanța". Oare această senzație în sine nu provine din istorie, din schimbările din viața femeilor și a bărbaților, din această posibilitate de a o trăi la vârsta de cincizeci și opt de ani alături de un bărbat de douăzeci și nouă de ani, fără vreun sentiment că face ceva greșit sau, pe de altă parte, de mândrie. Nu este sigură că această „senzație-palimpsest" are o putere mai euristică decât o alta, de asemenea frecventă, că existența ei, „eurile" ei, se află în personajele cărților și ale filmelor, că ea este femeia din *Sue pierdută în Manhattan* și din *Claire Dolan*, văzute recent, sau Jane Eyre, sau Molly Bloom — sau Dalida.

Anul viitor va ieși la pensie. Deja aruncă cursuri, notițe despre cărți și lucrări care o ajutau să le pregătească, dezbrăcându-se de ceea ce era ambalajul vieții ei, de parcă ar face loc proiectului ei de a scrie, nemaiavând acum niciun motiv de invocat pentru a-l îndeplini. În timp ce făcea ordine, a dat peste o propoziție de la începutul cărții *Viața lui Henry Brulard*: „Voi împlini cincizeci de ani, ar fi timpul să mă cunosc". Când a copiat-o, avea treizeci și șapte de ani — acum a ajuns din urmă și a depășit vârsta lui Stendhal.

Se apropia anul 2000. Nu ne venea să credem că ne-a fost dat să trăim asta. Păcat de oamenii care muriseră de curând. Nu ne-am fi imaginat vreodată că se poate întâmpla firesc, se anunțaseră o eroare de computer, „Y2K bug", o perturbare planetară, un soi de gaură neagră prevestind sfârșitul lumii, o întoarcere la sălbăticia instinctelor. Secolul XX se închidea în urma noastră cu bilanțuri, totul era catalogat, clasificat, evaluat, descoperirile, operele literare și artistice, războaiele, ideologiile, de parcă ar fi trebuit să intrăm în secolul XXI

cu memoria goală. Un fel de timp solemn și acuzator — eram datori pentru toate — atârna deasupra noastră și ne deposedase de propriile amintiri, de ceea ce nu fusese niciodată pentru noi această totalitate, „secolul“, ci doar un derapaj de ani, mai mult sau mai puțin proeminenți în funcție de schimbările din viața noastră. În secolul care urma, oamenii pe care îi cunoscuserăm în copilărie și care dispăruseră, părinți și bunici, vor fi morți definitiv.

Anii ’90, prin care tocmai trecuserăm, nu aveau o semnificație anume, erau ani de dezamăgire. Văzând ce se întâmplă în Irak — unde în mod regulat Statele Unite înfometau și amenințau cu „lovituri aeriene“, unde copiii mureau din lipsă de medicamente —, în Gaza și Cisiordania, în Cecenia, în Kosovo, în Algeria etc., era mai bine să nu ne amintim de strângerea de mână dintre Arafat și Clinton de la Camp David, de „noua ordine mondială“ anunțată, nici de Elțîn pe tancul său, de fapt, de mai nimic, cu excepția serilor cețoase din decembrie 1995, îndepărtate, fără îndoială, ultima mare grevă a secolului. Și poate, de frumoasa și nefericita prințesă Diana ucisă într-o mașină la Pont de l’Alma, de rochia albastră a Monicăi Lewinsky pătată cu sperma lui Bill Clinton. Mai presus de toate, de Campionatul Mondial de Fotbal. Oamenii ar fi vrut să retrăiască săptămânile de așteptare, adunările în fața televizorului din orașele tăcute, străbătute doar de vânzătorii de pizza, toate clipele care duceau, cu fiecare meci, la acea duminică și la acel moment în care, în zgomot și extaz, am fi putut muri de fericire că am câștigat — doar că era exact reversul morții —, am redescoperit atunci marele abandon în fața unei singure dorințe, a unei singure imagini, a unei singure povești. Au fost zilele orbitoare din care, pe zidurile metroului, rămăseseră reclamele la Évian și Leader Price cu chipul lui Zidane, ca niște vestigii derizorii.

În fața noastră nu era nimic.

Sosea ultima vară — acum, totul era „ultimul“. Oamenii se adunau din nou. Plecau în grabă cu mașina spre falezele Canalului Mânecii, se adunau în grădinile publice din Paris pentru a vedea cum luna întunecă soarele în plină zi. Se lăsase răcoarea, un asfințit. Ne doream și ca soarele să reapară, dar și să rămânem în această noapte stranie, să trăim accelerat senzația dispariției umanității. Milioane de ani cosmici treceau prin fața ochilor noștri ascunși de

ochelari fumurii. Fețele oarbe ridicate spre cer păreau să aștepte venirea unui zeu sau a călărețului alb al Apocalipsei. Soarele a reapărut și lumea a aplaudat. Următoarea eclipsă de soare va avea loc în 2081, nu o vom mai vedea.

Am intrat în anul 2000. În afară de artificii și de euforia urbană obișnuită, nu fusese nimic de remarcat. Eram dezamăgiți, mult anunțatul „Y2K bug“ fusese o înșelătorie. Adevăratul eveniment avusese loc cu șase zile înainte, izbucnise ca din neant ceea ce se numea deja „furtuna secolului“. În câteva ore din noapte, dărâmase mii de stâlpi, culcase pădurile la pământ, smulsese acoperișuri, continuându-și goana de la nord la sud și de la vest la est, ucigând delicat doar câteva zeci de persoane aflate în locul nepotrivit. Dimineața soarele răsărise calm peste un peisaj mutilat, având frumusețea deosebită a dezastrelor. Aici a început mileniul trei. (Ne-a trecut prin minte ideea unei răzbunări misterioase a naturii.)

Nimic nu s-a schimbat, cu excepția numărului neobișnuit 2 în loc de 1, care făcea stiloul să se împleticească la scrierea datei în partea de jos a cecurilor. Cu o altă iarnă blândă și ploioasă precum cele anterioare, reamintirea „directivelor europene“ de la Bruxelles, explozia „start-up-urilor“, în loc de entuziasmul așteptat s-a instalat un fel de melancolie. Socialiștii au guvernat fără să se evidențieze prin ceva. Manifestațiile publice erau în scădere. Nu ne mai duceam la cele ale imigranților fără acte.

La câteva luni după sosirea noului secol, Concorde, avionul bogaților, pe care nimeni din jurul nostru nu îl lua, s-a prăbușit în Gonesse și a dispărut rapid din memorie, alăturându-se epocii de Gaulle. Un omuleț de gheață, cu o ambiție de nepătruns, cu un nume în sfârșit ușor de pronunțat, Putin, îl înlocuise pe bețivul Elțîn și promisese „că-i va ucide pe ceceni chiar și când sunt la closet“. Rusia nu a mai adus nici speranță, nici frică, nimic altceva decât dezolare perpetuă. Se retrăsese din imaginația tuturor — pe care americanii o ocupau împotriva voinței noastre, ca un copac gigantic care își întinde ramurile pe suprafața pământului. Ne iritau din ce în ce mai mult cu discursul lor moral, cu acționarii și cu fondurile lor de pensii, cu poluarea planetei și cu dezgustul față de brânzeturile noastre. Pentru a semnifica sărăcia fundamentală a superiorității lor, bazată pe arme și economie, cuvântul care îi definea în mod

obișnuit era: „aroganță“. Cuceritori fără niciun ideal în afară de petrol și dolari. Valorile și principiile lor — nu te baza decât pe tine însuți — nu dădeau speranță nimănui în afară de ei, în timp ce noi visam la „o altă lume“.

La prima vedere, nu-ți puteai crede ochilor — așa cum va arăta mai târziu un film în care îl vedem pe George W. Bush fără nicio reacție, ca un copil rătăcit, atunci când vestea i se șoptește la ureche —, nici un gând, nici un sentiment, doar ochii ațintiți pe ecranul televizorului, iar și iar, turnurile gemene ale Manhattanului prăbușindu-se unul după altul în acea după-amiază de septembrie — care era dimineață după ora New Yorkului, dar avea să rămână mereu pentru noi după-amiază —, ca și cum privite imaginile ar fi devenit reale. Nu puteam ieși din starea de șoc, ne-am tot uitat pe telefoanele mobile, alături de un număr imens de oameni.

Discursurile și analizele abundau. Puritatea evenimentului se risipise. Oamenii au protestat la proclamația din *Le Monde*: „Toți suntem americani“. Dintr-odată, reprezentarea lumii se răsturnase cu susul în jos, câțiva indivizi fanatici din țări obscurantiste, înarmați doar cu *cuttere*, dăduseră jos simbolurile puterii americane în mai puțin de două ore. Ingeniozitatea acțiunii a uimit. Ne uram fiindcă am crezut că Statele Unite sunt invincibile, ne răzbunaserăm pe o iluzie. Ne-am amintit de un alt 11 septembrie și de asasinarea lui Allende. Se plătise ceva. Mai târziu va veni timpul să ne exprimăm compasiunea și să ne gândim la consecințe. Ceea ce conta acum era să spunem unde, cum, de la cine sau ce aflaserăm despre atacul asupra Turnurilor Gemene. Cei foarte puțini care nu aflaseră în aceeași zi rămăseseră cu impresia că au ratat o întâlnire cu restul lumii.

Și toată lumea încerca să-și amintească ce făcea în clipa în care primul avion atinsese turnul World Trade Center, iar perechi de oameni se aruncaseră în gol, ținându-se de mână. Nu exista nicio legătură, cu excepția faptului că erau în viață în același timp cu cele trei mii de ființe umane care urmau să moară, dar nu erau conștienți de asta cu un sfert de oră înainte. Amintindu-ne, eram la dentist, pe șosea, acasă citind, uluiți de această contemporaneitate, am înțeles separarea dintre oameni pe pământ și legătura noastră într-o incertitudine

identică. Privind un tablou de Van Gogh la Musée d'Orsay, ignoranța în legătură cu ce se întâmpla în acea secundă în Manhattan era identică cu cea a momentului propriei noastre morți. Cu toate acestea, în curgerea nesemnificativă a zilelor, a fost salvată această oră care conținea atât turnurile aruncate în aer ale World Trade Center, cât și o programare la stomatolog sau o revizie auto.

11 septembrie a alungat toate datele care ne însoțiseră până acum. Așa cum spuneam „după Auschwitz", acum spuneam „după 11 septembrie", o zi unică. Aici începea nu știam ce. Timpul se globaliza și el.

Mai târziu, când ne vom gândi la fapte pe care, după unele ezitări, le plasăm în 2001 — o furtună la Paris în weekendul din 15 august, un masacru la Casa de economii din Cergy-Pontoise, emisiunea TV *Loft Story*, apariția cărții *Viața sexuală a Catherinei M.* —, vom fi surprinși să fim nevoiți să le plasăm înainte de 11 septembrie, surprinși să constatăm că nimic nu le deosebea de cele care au avut loc după, în octombrie sau noiembrie. Își reluaseră plutirea în trecut și libertatea în raport cu un eveniment pe care trebuia să recunoaștem acum că nu îl trăiserăm cu adevărat.

Fără să avem timp să reflectăm, frica ne-a luat în stăpânire, o forță întunecată se infiltrase în lume, pregătită să comită cele mai atroce acte în toate colțurile lumii: plicuri pline cu un praf alb își ucideau destinatarii, *Le Monde* titra „Războiul care vine". Președintele Statelor Unite, George W. Bush, fiul șters al precedentului, ales într-un mod ridicol după nesfârșite renumărări ale voturilor, a proclamat războiul civilizațiilor, al Binelui împotriva Răului. Terorismul avea un nume, Al-Qaeda, o religie, islamul, o țară, Afganistanul. Nu mai aveai voie să dormi, trebuia să fii în alertă până la sfârșitul timpurilor. Obligația de a ne asuma frica americanilor a înghețat solidaritatea și compasiunea. S-a râs de neputința lor de a-i prinde pe Bin Laden și pe molahul Omar, care dispăruseră pe o motocicletă.

Lumea musulmană intra din nou în scenă. Această nebuloasă compusă din bărbați în robe și femei în văluri ca niște sfinte fecioare, conducători de cămile, dansuri din buric, minarete și muezini, a trecut din starea de obiect îndepărtat, pitoresc și înapoiat, la cea de forță modernă. Oamenilor le-a venit greu să

îmbine modernitatea și pelerinajul la Mecca, o fată înfășurată într-un *chador* și pregătirea unei teze de doctorat la Universitatea din Teheran. Musulmanii nu mai puteau fi neglijați. Erau un miliard două sute de milioane.

(Cei un miliard trei sute de milioane de chinezi, fără altă credință în afară de economie, care făceau lucruri ieftine pentru Occident, nu însemnau decât o tăcere îndepărtată.)

Religia revenea, dar nu era a noastră, cea în care nu mai credeam, pe care nu am vrut să o transmitem, care practic rămânea singura legitimă, cea mai bună dacă ar trebui să o clasificăm. Zecile ei de mătănii, imnuri și peștele de vineri făceau parte din muzeul copilăriei: *Eu sunt creștin, asta este gloria mea*.

Distincția dintre „francezii de origine“ — asta spunea totul, arborele genealogic, pământul — și cei „proveniți din imigrație“ nu se modificase. Atunci când Președintele Republicii evoca într-un discurs „poporul francez“ era de la sine înțeles că este o entitate — generoasă, mai presus de orice suspiciune xenofobă —, ducând cu sine pe Victor Hugo, căderea Bastiliei, țăranii, profesorii și preoții, pe Abatele Pierre și de Gaulle, Bernard Pivot, Astérix, mama Denis și Coluche, Marie și Patrick. Nu îi includea pe Fatima, Ali și Boubacar, pe cei care cumpărau de la raionul *halal* al supermarketurilor și sărbătoreau Ramadanul. Cu atât mai puțin pe „băieții de cartier“ al căror obicei de a-și trage gluga pe cap și mersul nonșalant păreau semnele sigure ale vicleniei și lenei lor, probe incontestabile ale unei fapte rele. Într-un fel obscur, erau nativii unei colonii interioare asupra căreia nimeni nu mai avea autoritate.

Limbajul a consolidat constant despărțirea dintre noi și ei, i-a circumscris în „comunități“ în „cartiere“, pe „teritoriile fărădelegii“ dedate traficului de droguri și „violurilor în grup“, i-a sălbăticit. *Francezii sunt îngrijorați*, spuneau jurnaliștii. Potrivit sondajelor — care provocau emoțiile — insecuritatea era grija principală a cetățenilor. Ea avea chipul nemărturisit al unei populații tuciurii aflate în umbră și al hoardelor gata să-i ușureze pe oamenii cinstiți de telefoanele mobile.

Trecerea la euro ne-a distras în mod trecător atenția. Curiozitatea de a vedea de unde provin monedele s-a stins într-o săptămână. Era o monedă rece, cu bancnote curate, fără imagini sau metafore, un euro era un euro, nimic

altceva — o monedă aproape ireală, fără greutate și înșelătoare, care micșora prețurile și dădea impresia unor cumpărături ieftine în magazine și aceea că ai sărăcit când priveai statul de plată. Ni se părea atât de ciudat să ne imaginăm Spania fără *pesetas* lângă *tapas* și *sangrias*, Italia fără suta de mii de lire pe o noapte la hotel. Nu aveam timp să fim melancolici pentru lucruri. Pierre Bourdieu, intelectualul critic despre care oamenii cunoșteau puține, murise și nici măcar nu știam că era bolnav. Nu ne dăduse timp să ne emoționăm, să prevedem absența lui. O durere stranie, tăcută circula printre cei care se simțiseră eliberați citindu-l. Ne temeam ca vorbele lui să nu se șteargă din noi ca acelea, atât de îndepărtate acum, ale lui Sartre. Și să lăsăm lumea opiniilor să triumfe asupra noastră.

Alegerile prezidențiale din mai ne păreau cu atât mai descurajante. O repetare a precedentelor din 1995, cu aceiași oameni, Chirac și Jospin (acestuia, care virase spre Blair, îi repugna să folosească cuvântul „socialist“, dar probabil ar fi fost ales). Ne-am amintit cu uimire de tensiunea și asprimea primelor luni din 1981. În amintire, atunci, mergeam undeva. Chiar și 1995 părea de preferat. Nu știam dacă mass-media cu sondajele lor, în cine aveți încredere, sau comentariile lor superioare, politicienii și promisiunile lor de a reduce șomajul, de a astupa gaura din asigurările sociale, care ne oboseau, sau scara rulantă de la stația RER, tot timpul defectă, coada de la casele Carrefour și de la Poștă, cerșetorii români, toate acele lucruri pentru care a pune un buletin de vot în urne era la fel de lipsit de valoare ca atunci când arunci un buletin de participare la o tombolă într-o cutie de la un centru comercial. Și Les Guignols de la Canal+ încetaseră să mai fie nostime. Din moment ce nimeni nu ne reprezenta, era bine să ne distrăm mai întâi. Votul era o chestiune privată, afectivă. Așteptam ultimul impuls, Arlette Laguiller, Christiane Taubira sau Verzii. Era nevoie să apelăm la obișnuință, la amintirea unei foarte vechi „datorii electorale“ ca să ne deranjăm într-o duminică de aprilie, în plină vacanță de primăvară.

Cu excepția faptului că soarele strălucea și vremea era blândă, în mod ciudat nu vom păstra nicio amintire a ocupațiilor din această duminică de aprilie, a orelor care precedaseră anunțarea rezultatelor, cu excepția așteptării unei seri

distractive. Chiar așa se întâmplase. Cel care proferase orori antisemite și rasiste timp de douăzeci de ani, demagogul cu rânjetul veninos care înveselea asistența, s-a înălțat brusc în liniște și l-a anihilat pe Jospin. Gata cu stânga. Lejeritatea politică a vieții dispărea. A cui era vina? Ce făcuserăm noi? Oare n-ar fi trebuit să votăm pentru Jospin în loc de Laguiller? Conștiința se învârtea, prinsă în decalajul dintre gestul inocent al buletinului de vot pus în urnă și rezultatul colectiv. Merseserăm până la capătul dorinței și eram pedepsiți. Era un eveniment vinovat și discursul rușinii atinsese punctul culminant, înlocuindu-l pe cel al insecurității de cu o zi înainte. Vânătoarea de vinovați se întețise: jurnalele TV dădeau în buclă capul înduioșător al bunicuțului Voise molestat de niște delincvenți care pe deasupra i-au ars și cocioaba, îi prezenta pe absenteiști, pe cei care votaseră cu ecologiștii, cu troțkiștii sau comuniștii. Mass-media „a dat cuvântul" vocilor mute care l-au votat pe Le Pen. Muncitorii și casierele ieșiți din umbră au fost chestionați cu băgare de seamă, pentru o înțelegere imediată și fără urmări.

Dar nu am avut timp să ne dăm seama că eram luați pe sus de frenezia unei mobilizări generale pentru salvarea democrației, somația de a-l vota pe Chirac (alături de sfaturi despre cum să-ți păstrezi sufletul curat strecurând buletinul de vot în urnă: ține-te de nas și pune-ți mănuși, *mai bine un vot urât mirositor, decât unul ucigător*). O unanimitate virtuoasă și tunătoare ne-a aruncat de bunăvoie în mulțime, iar sloganurile de 1 Mai, *Halt Führer-ului Le Pen*, *Nu vă fie teamă, intrați în Rezistență*, *Am coaie J'ai les boules I've got the balls Tengo las bolas*, *17,3%*[117] *pe scara lui Hitler*. Tinerii, întorși din vacanța de primăvară, spuneau că le amitește de Campionatul Mondial de fotbal. În Place de la République, plină până la refuz, sub cerul cenușiu, în spatele unui cortegiu monstruos și compact care nu avea să se miște vreodată, îndoiala a pus stăpânire pe noi. Ne simțeam ca figuranții implicați în turnarea unui film despre anii 1930. În aer plutea o falsitate consensuală. Ne resemnaserăm să-l votăm pe Chirac în loc să rămânem acasă. La ieșirea din secția de votare, aveam impresia că făcuserăm un gest nebunesc. Seara, la televizor, văzând marea de chipuri ridicate către Chirac și urlând *Chichi, te iubim*, în timp ce mânuța zveltă a SOS Racisme se legăna deasupra capetelor, ne-am dat seama ce idioți am fost.

Mai târziu, în memorie, nu mai rămăseseră din alegerile prezidențiale decât ziua și luna primului tur, 21 aprilie, de parcă alegerea forțată din cel de-al doilea cu optzeci la sută din voturi nu ar fi contat. Votul era încă posibil?

Priveam cum dreapta ocupa din nou toate locurile. Aceleași discursuri care cereau adaptarea la piață, la globalizare, aceeași presiune de a munci din ce în ce mai mult ieșeau din gura unui prim-ministru al cărui nume, Raffarin, ținuta înclinată și amabilitatea obosită evocau un notar din anii '50 călcând cu pas greoi pe parchetul din biroul său, care scârțâie. Aproape că nici nu ne-am mai indignat când l-am auzit vorbind despre „Franța de sus“ și „Franța de jos“ ca în secolul al XIX-lea. Am întors capul. Până și albaștrii au fost învinși în Coreea la Cupa Mondială. Am revenit la noi înșine.

Soarele de august ne încălzea pielea. Cu pleoapele închise, pe nisip, eram aceeași femeie, același bărbat. Ne scăldam trupul în soare, același din copilărie, de pe plaja cu pietre din Normandia, din vacanțele de demult din Costa Brava, din nou înviate într-un giulgiu de lumină.

Am deschis ochii și am văzut o femeie intrând în mare, îmbrăcată complet cu jacheta și fusta ei lungă, cu un voal musulman acoperindu-i părul. Un bărbat fără cămașă, în pantaloni scurți, o ținea de mână. Era o viziune biblică a cărei frumusețe te întrista îngrozitor.

Locurile în care erau expuse mărfurile erau din ce în ce mai mari, frumoase, colorate, minuțios curățate, în contrast cu imaginea dezolantă a stațiilor de metrou, a oficiilor poștale și a liceelor publice, renășteau în fiecare dimineață în splendoarea și abundența primei zile în Eden.

La ritmul unui borcănel pe zi, un an nu ar fi fost suficient pentru a încerca toate varietățile de iaurturi și deserturi lactate. Existau depilatoare diferite pentru axile masculine și feminine, absorbante pentru tanga, șervețele umede, „rețete creative“ și hrană umedă —„bucățele fragede de carne în sos“ — pentru pisici, împărțite în pisici adulte, pui, senioare, de apartament. Nimic din corpul omenesc, din funcțiile sale, nu scăpa previziunii industriașilor. Alimentele erau fie „light“, fie „îmbogățite“ cu substanțe invizibile, vitamine, omega 3, fibre. Tot ceea ce există, aerul, căldura și frigul, iarba și furnicile, transpirația și sforăitul, era capabil să genereze mărfuri la infinit și produse

pentru a le menține într-o subdiviziune continuă a realității și într-o proliferare continuă de obiecte. Imaginația comercială nu avea limite. Ea își însușea pentru propriul profit toate limbajele de specialitate, ecologic, psihologic, făcea paradă de umanism și dreptate socială, ne îndemna să „luptăm împreună împotriva scumpirii vieții“, ne impunea: „răsfățați-vă“, „faceți o bună afacere“. Ea a decis să nu fie ignorate sărbătorile tradiționale, Crăciunul și Ziua Îndrăgostiților, a însoțit Ramadanul. Ea era o morală, o filozofie, forma incontestabilă a existențelor noastre. *Viața. Adevărata viață. Auchan.*[118]

Era o dictatură blândă și fericită împotriva căreia nu ne răzvrăteam, trebuia doar să ne ferim de excesele ei, să educăm consumatorul, definiția primară a individului. Pentru toată lumea, inclusiv pentru imigranții ilegali înghesuiți într-o barcă spre coasta spaniolă, libertatea avea drept chip un centru comercial, hipermarketuri prăbușindu-se sub cornul abundenței. Era normal ca produsele să sosească din lumea întreagă, să circule liber, iar oamenii să fie întorși la granițe. Pentru a trece peste ele, unii s-au închis în camioane, au devenit mărfuri — inerți —, au murit asfixiați, uitați de șofer într-o parcare sub soarele de iunie din Dover.

Bunăvoința marilor comercianți a mers atât de departe, încât aceștia au pus la dispoziția oamenilor săraci produse vrac și „cel mai ieftin din gamă“, fără marcă, *corned beef*, pateu de ficat, care reaminteau bogaților de penuria și austeritatea fostelor țări din Est.

Ceea ce fusese prevestit în anii 1970, Debord, Dumont — ba chiar exista și un roman de Le Clézio —, se întâmplase, așadar. Cum am putut permite să se întâmple asta? Dar previziunile nu se adeveriseră toate, nu eram acoperiți de coșuri, pielea nu ne căzuse ca la Hiroshima, nu aveam nevoie de mască de gaze pe stradă. Dimpotrivă, eram mai frumoși, mai sănătoși, moartea din cauza bolii era din ce în ce mai puțin de conceput. Aveam de ce să lăsăm anii 2000 să se scurgă mai departe fără să ne complicăm existența cu griji.

Ne aminteam de reproșul părinților: „nu ești mulțumit cu tot ceea ce ai?“. Acum știam că tot ce aveam nu era suficient pentru a fi fericiți, dar nu era un motiv să renunțăm la lucruri. Și faptul că unii sunt dați deoparte, „excluși“,

părea prețul de plătit, o cotă indispensabilă de vieți sacrificate, pentru ca majoritatea să continue să se bucure de lucruri.

O reclamă spunea: *Bani, sex, droguri, alege banii.*

Am trecut la DVD player, la camera digitală, la MP3 player, la ADSL, la ecran plat, nu ne mai opream, continuam. A nu mai face asta însemna să accepți că îmbătrânești. Pe măsură ce trecerea anilor lăsa urme pe piele și afecta imperceptibil corpul, lumea ne copleșea cu lucruri noi. Deteriorarea noastră și mersul înainte al lumii înaintau în direcții opuse.

Întrebările la care ducea apariția noilor tehnologii au fost suprimate una după alta într-o utilizare devenită naturală și lipsită de gândire. Oamenii care nu știau să folosească un computer și un music player portabil vor dispărea, așa cum dispăruseră cei care nu știau să folosească telefonul sau mașina de spălat.

În căminele de bătrâni, prin fața ochilor spălăciți ai bătrânelor, defila spectacolul continuu al reclamelor pentru produse și aparate cărora ele nu le bănuiseră niciodată necesitatea și pe care nu aveau nicio șansă să le aibă într-o bună zi.

Eram copleșiți de ritmul rapid de producere a lucrurilor. Se rupsese un echilibru existent de mult timp între așteptarea și apariția lor, între privare și dobândire. Noutatea nu mai stârnea diatribe sau entuziasm, nu mai bântuia imaginația. Era cadrul normal al vieții. Însuși conceptul de nou va dispărea poate, cum aproape a dispărut cel de progres, suntem înrobiți lor. Se întrezăreau posibilități nelimitate în toate domeniile. Inimile, ficatul, rinichii, ochii, pielea treceau de la morți la vii, ovulele de la un uter la altul, iar femeile de șaizeci de ani aduceau copii pe lume. Liftingul oprea timpul pe chipuri. Mylène Demongeot, la televizor, era aceeași păpușă fermecătoare pe care o văzuserăm în *Sois belle et tais-toi*[119], păstrată intactă din 1958.

Te lua cu amețeală la gândul clonării, al gestației copiilor într-un uter artificial, al implanturilor cerebrale, al celor vestimentare, *wearables* — engleza adăuga un efect de stranietate și dominare —, la gândul unei sexualități complet nediferențiate, uitaserăm că aceste lucruri și comportamente vor coexista cu cele vechi o vreme.

Dar dezinvoltura cu care erau prezentate stupefia încă fugitiv, făcându-i pe oameni să spună, despre un obiect nou apărut pe piață: „este genial".

Se prevedea că de-a lungul unei vieți vor apărea lucruri inimaginabile cu care oamenii se vor obișnui așa cum făcuseră într-un timp atât de scurt cu telefoanele mobile, computerele, iPod-urile și GPS-ul. Era îngrijorător că nu ne puteam imagina modul de viață peste zece ani și cu atât mai puțin pe noi, adaptați la tehnologii încă necunoscute. (Oare vom vedea într-o zi în creierul omului toată istoria lui înregistrată, ceea ce a făcut, a spus, a văzut și a auzit?)

Aveam totul din abundență, informații și „expertize". Găseam comentarii asupra evenimentului care tocmai avusese loc, sfaturi despre modul de a ne comporta, despre corp, orgasm și eutanasie. Totul se discuta și se analiza. De la „dependență" și „reziliență", la „travaliul doliului", abundau mijloacele de a-ți exprima viața și emoțiile în cuvinte. Depresie, alcoolism, frigiditate, anorexie, copilărie nefericită, nimic nu se mai trăia degeaba. Comunicarea experiențelor și a fantasmelor mulțumea conștiința. Introspecția colectivă oferea modele de verbalizare de sine. Fondul de cunoștințe comune se mărea. Agilitatea minții creștea, deprinderile se căpătau precoce și lentoarea școlii îi dispera pe tinerii care tastau SMS-uri cu viteza luminii pe mobil.

În amestecul de concepte era din ce în ce mai greu să găsești o frază numai a ta, fraza care, când o spui în tăcere, să te ajute să trăiești.

Pe Internet, era suficient să introduci un cuvânt-cheie pentru a vedea apărând pe ecran mii de „site-uri" care oferă în dezordine frânturi de fraze și fragmente de text care te trimit la altele, într-o incitantă căutare de comori, relansată la infinit, care duce la descoperirea fericită a ceea ce nu căutai. Părea că se poate pune stăpânire pe totalitatea cunoștințelor, că se poate intra în multitudinea de puncte de vedere aruncate pe bloguri într-un limbaj nou și brutal. Puteai afla care sunt simptomele cancerului de gât, o rețetă de musaca, vârsta lui Catherine Deneuve, vremea la Osaka, cum se cultivă hortensiile și canabisul, despre influența japonezilor asupra dezvoltării Chinei — puteai să joci poker, să înregistrezi filme și discuri, să cumperi orice, șoareci albi și

pistoale, Viagra și vibratoare, să vinzi și să revinzi orice. Să discuți cu necunoscuți, să insulți, să agăți, să-ți inventezi un sine. Ceilalți erau fără trup, fără voce sau miros sau gesturi, nu se atingeau de noi. Ceea ce conta era ce se putea face cu ei, legea schimbului, plăcerea. Marea dorință de putere și de impunitate se împlinise. Evoluam în realitatea unei lumi de obiecte fără subiecte. Internetul a operat transformarea orbitoare a lumii în discurs.

Clicul săltăreț și rapid al mouse-ului pe ecran era măsura timpului.

În mai puțin de două minute se puteau găsi: colege de la liceul Camille-Jullian, Bordeaux, clasa a X-a, 1980-1981, o melodie de Marie-Josée Neuville, un articol din 1988 în *L'Humanité*. Căutarea timpului pierdut trecea prin web. Arhivele și toate lucrurile de demult pe care nici măcar nu ne imaginaserăm că le vom putea regăsi într-o zi au sosit fără întârziere la noi. Memoria devenise inepuizabilă, dar profunzimea timpului — pe care mirosul și îngălbenirea hârtiei, fâșâitul paginilor, sublinierea unui paragraf de către o mână necunoscută îl încărcau de emoție — dispăruse. Ne aflam într-un prezent infinit.

Nu încetam să dorim să-l „salvăm“ într-o frenezie de fotografii și filme vizionabile pe loc. Sute de imagini împrăștiate în cele patru colțuri ale prieteniilor, într-o nouă utilizare socială, transferate și arhivate în foldere — care erau rar deschise — pe computer. Ceea ce conta era captarea, existența surprinsă și duplicată, înregistrată așa cum am trăit-o, cireși în floare, o cameră de hotel în Strasbourg, un bebeluș abia născut. Locuri, întâlniri, scene, obiecte — conservarea completă a vieții. Cu digitalul, realitatea se epuiza.

Pe fotografiile și filmele clasificate după dată care defilau pe ecran, dincolo de diversitatea de scene și peisaje, de oameni, se revărsa lumina unui timp unic. O altă formă de trecut apărea, fluidă, având un conținut firav de amintiri reale. Erau prea multe imagini pentru a te opri asupra fiecăreia și a readuce la viață circumstanțele în care au fost făcute. În interiorul lor duceam o existență ușoară și transfigurată. Înmulțirea urmelor noastre suprima senzația de trecere a timpului.

Era ciudat să ne gândim că, odată cu DVD-uri și alte suporturi de memorare, generațiile următoare vor ști totul despre viața noastră cotidiană cea mai intimă, despre gesturile noastre, despre felul în care mâncăm, vorbim și facem dragoste, despre mobilier și lenjerie intimă. Obscuritatea secolelor precedente, alungată treptat de camera de pe un trepied, la fotograf, acum camera digitală din dormitor, urma să dispară pentru totdeauna. Eram înviați cu anticipație.

Iar în interiorul nostru păstram o memorie vastă și vagă a lumii. Din aproape tot, nu țineam minte decât cuvinte, detalii, nume, tot ceea ce ne-ar face mai târziu să spunem ca Georges Perec „Îmi amintesc“: de răpirea baronului Empain, de bomboanele Picorette, de șosetele lui Bérégovoy, de Devaquet, războiul din Falkland, de laptele cu fulgi de ciocolată Benco de la micul-dejun. Dar nu erau amintiri adevărate, continuam să numim astfel altceva: particularitățile epocii.

Mass-media își asumase răspunderea în procesul amintirii și al uitării. Comemora tot ce se putea: Apelul abatelui Pierre, moartea lui Mitterrand și a lui Marguerite Duras, începutul și sfârșitul războaielor, primul pas pe Lună, Cernobîl, 11 septembrie. Fiecare zi avea propria aniversare, putea fi o lege, intentarea unui proces, producerea unei crime. Au împărțit timpul în anii yéyé, hippy, SIDA, au împărțit oamenii în generații — de Gaulle, Mitterrand, ’68, *baby-boom*, generația digitală. Aparțineam tuturor și niciuneia. Anii noștri nu se aflau acolo.

Ne schimbam. Nu ne cunoșteam noua formă.

Când ridicam privirea noaptea, luna strălucea fix deasupra unei lumi căreia îi simțeam imensitatea, colcăiala, deasupra miliardelor de indivizi. Conștiința se dilata cât întreg spațiul planetei, spre alte galaxii. Infinitul încetase să mai fie imaginar. De aceea era de neconceput să-ți spui că într-o zi vei muri.

Când încercam să inventariem lucrurile care se întâmplaseră în afara noastră, observam, începând cu 11 septembrie, apariția bruscă a unor evenimente

rapide, o succesiune de așteptări și de temeri, de durate interminabile și de explozii care stupefiau și loveau violent — „nimic nu va mai fi ca înainte“ era laitmotivul —, apoi dispăreau, erau uitate, nerezolvate, comemorate în anul următor, dacă nu în luna de după, ca istorii îndepărtate. Fusese 21 aprilie, războiul din Irak — fără noi din fericire —, agonia lui Ioan Paul al II-lea, un alt papă al cărui nume nu l-am reținut și cu atât mai puțin al câtelea era, atentatele din gara Atocha, marea seară festivă în cinstea votului „nu“ la referendumul privind Constituția europeană, nopțile roșii de flăcări în suburbii, jurnalista Florence Aubenas, ținută ostatică în Irak, atacurile de la Londra, războiul din Liban între Israel și Hezbollah, tsunami în Oceanul Indian, Saddam Hussein scos dintr-o groapă, spânzurat nimeni nu știa când, epidemii tenebroase, SARS, gripa aviară, virusul chikungunya. În vara nesfârșită devenită marea caniculă, se amestecau soldații americani din Irak, trimiși înapoi morți în saci de plastic, cu bătrânii amărâți, loviți de căldură, îngrămădiți în camerele frigorifice din halele Rungis.

Totul părea copleșitor. Statele Unite erau stăpânul timpului și al spațiului pe care le ocupaseră după bunul plac în funcție de nevoile și interesele lor. Peste tot, bogații și mai bogați, săracii și mai săraci. Oameni dormeau în corturi de-a lungul șoselei de centură. Tinerii ricanau „bine ai venit într-o lume de rahat“ și se răzvrătiseră pentru scurt timp. Doar pensionarii erau mulțumiți și se preocupau să-și umple timpul și să-și cheltuiască banii, călătoreau în Thailanda, făceau cumpărături pe eBay și-și dădeau întâlniri pe Meetic. De unde ar putea veni revolta?

Dintre toate știrile cotidiene, cea mai interesantă, cea care conta cel mai mult pentru noi, era vremea de mâine, monitoarele meteo din stațiile RER, aceste previziuni de almanah, care ne permiteau în fiecare zi să ne bucurăm sau să ne întristăm, acest caracter în același timp imprevizibil și invariabil al vremii, a cărei modificare din cauza activităților ființei umane ne indigna.

Un discurs urât care lovea fără menajamente a fost în asentimentul majorității telespectatorilor care nu au fost deloc impresionați să-l audă pe ministrul de Interne că vrea să „curețe cu aspiratorul Kärcher“ „putregaiul“

suburbiilor. Vechile valori erau fluturate în aer: ordinea, munca, identitatea națională, încărcate de amenințări la adresa inamicilor pe care „oamenii cinstiți“ fuseseră lăsați să-i identifice, șomerii, tinerii din suburbii, imigranții ilegali, cei fără acte, hoții și violatorii etc. Niciodată un număr atât de mic de cuvinte nu răspândise atât de multă încredere — cuvinte în fața cărora oamenii au cedat, parcă amețiți din cauza tuturor analizelor și informațiilor, dezgustați de cei șapte milioane de săraci, de cei fără adăpost, de statisticile șomajului, s-au încrezut în ele. *77% dintre respondenți consideră că justiția este prea îngăduitoare cu infractorii.* Foștii noi filozofi stăruiau cu vechile lor discursuri la televizor, abatele Pierre murise, Les Guignols nu ne mai făceau să râdem și *Charlie Hebdo* își gestiona vechile indignări. Presimțeam că nimic nu va împiedica alegerea lui Sarkozy, dorința oamenilor de a duce treaba până la capăt. Exista din nou o nevoie de aservire și supunere față de un conducător.

Timpul comercial încălca și mai mult legile timpului calendaristic. E deja Crăciunul, oftau oamenii în fața invaziei jucăriilor și a ciocolatelor în supermarketuri, a doua zi după Ziua Tuturor Sfinților, neputincioși în fața imposibilității de a scăpa săptămâni întregi din strânsoarea sărbătorii majore care ne obligă să ne gândim la ființa noastră, la singurătatea noastră și la puterea noastră de cumpărare în comparație cu restul societății — de parcă întreaga noastră viață s-ar fi terminat în Ajunul Crăciunului. Era o viziune care te făcea să dorești să adormi la sfârșitul lunii noiembrie și să te trezești la începutul anului următor. Se intra în cea mai rea perioadă a dorinței și a aversiunii față de lucruri, apogeul actului de a cumpăra — pe care totuși l-am îndeplinit, cu repulsie, în magazinele supraîncălzite, stând la coadă la case, o datorie de a cheltui, ca pe un sacrificiu, oferit cine știe cărui zeu, pentru cine știe ce mântuire, resemnându-ne să „facem ceva de Crăciun“, să planificăm împodobirea bradului și meniul de prânz.

La mijlocul acestui prim deceniu al secolului XXI, pe care nu-l numim niciodată anii zero, la masa la care adunaserăm copiii, în curând de patruzeci de ani — chiar dacă, în blugi și Converse, încă arătau ca niște adolescenți — , pe partenerii lor — aceiași de mulți ani — și nepoții — lor adăugându-li-se

bărbatul care trecuse de la statutul tranzitoriu de amant ascuns, la cel de partener stabil, acceptat la reuniunile de familie —, conversația abunda la început de întrebări reciproce: despre muncă, nesigură sau amenințată de un plan social din cauza preluării companiei, despre modalități de transport, program de lucru și concediu, numărul de țigări pe zi și renunțarea la fumat, despre hobbyuri, fotografii și muzică, descărcări de filme, despre ultimele achiziții de obiecte noi, ultima versiune de Windows, ultimul model de telefon, 3G, raportat la consumul și folosirea minutelor. Toate acestea făceau posibilă reactualizarea cunoștințelor unora despre ceilalți, evaluarea stilurilor de viață, ducând la consolidarea în secret a credinței în propria excelență.

Își confruntau punctele de vedere asupra filmelor, apelând la opiniile critice din *Télérama*, *Libération* și *Les Inrocks*, *Technikart*, își exprimau entuziasmul pentru serialele americane, *Sub pământ SRL* și *24*, ne îndemnau să urmărim măcar un episod, convinși că nu vom face asta — dorind să ne învețe, dar fără să accepte că vom învăța, lăsând să transpară certitudinea că cunoștințele noastre despre lucruri nu mai erau în ton cu lumea la fel de mult ca ale lor.

Vorbeam despre viitoarele alegeri prezidențiale. Se întreceau unii pe alții să ridiculizeze inutilitatea campaniei, își arătau iritarea fiindcă li se tot băga pe gât refrenul Ségo-Sarko, batjocoreau „ordinea justă“ și strategia *win/win* a candidatei socialiste, felul ei moale și bine educat de a înșira fraze găunoase, se îngrozeau de talentul populist al lui Sarko și de ascensiunea lui de neoprit. Cu toții eram de acord asupra imposibilității de a alege între Bové, Voynet sau Besancenot. Până la urmă, nu aveam chef să votăm pe nimeni, convinși că aceste alegeri nu ne vor schimba viața, măcar puteam spera că nu va fi mai rău cu socialista. Se ajunsese la marea temă de conversație, mass-media, cum manipulează ele opinia publică, modul în care pot fi evitate. Au acordat credibilitate doar YouTube, Wikipedia, Rezo-net, Acrimed pe web. Reproșurile făcute mass-mediei contau mai mult decât știrile în sine.

Totul era deriziune și fatalism vesel de sărbătoare. Suburbiile aveau să explodeze din nou, conflictul israeliano-palestinian era incurabil. Și lumea se îndrepta spre catastrofă cu încălzirea globală, topirea ghețarilor și moartea albinelor. Cineva a exclamat „în fond, ce ziceți de gripa aviară și Ariel Sharon,

încă în comă?“, declanșând enumerarea altor lucruri uitate — și SARS, și afacerea Clearstream, și mișcările revendicative ale șomerilor — mai puțin pentru a recunoaște amnezia colectivă decât pentru a blama dominația mass-media asupra imaginarului. Dispariția trecutului celui mai recent era uluitoare.

Nu erau evocate nici amintiri, nu se spuneau nici povești, doar o întoarcere în anii șaptezeci, care ni se păreau de dorit, nouă, celor care i-am trăit, și lor, celor care fuseseră prea tineri atunci și păstraseră doar amintirea obiectelor, a emisiunilor, a muzicii, a peticelor în genunchi, a lui *Kiri le Clown*, *mange-disque*, Travolta și *Febra de sâmbătă seara*.

În vivacitatea replicilor, nu aveam destulă răbdare pentru povești.

Ascultam, interveneam discret, preocupate să jucăm rolul de moderatoare, să împiedicăm excluderea rudelor prin alianță, plasându-ne deasupra complicităților de cuplu și a filiației, atente să deturnăm premisele unei discordii, tolerând glumele pe seama ignoranței noastre tehnologice. Ne simțeam ca șefa indulgentă și fără vârstă a unui grup de cercetași, a unui trib format în totalitate din adolescenți — nereușind să realizăm că eram bunici, de parcă această calitate le-ar fi fost destinată pentru totdeauna doar bunicilor tăi, iar dispariția lor nu a modificat-o.

Încă o dată, prin apropierea dintre trupurile noastre, prin trecerea de la unul la altul a pâinii prăjite și a platoului cu *foie gras*, prin mestecat și glume, prin evitarea subiectelor grave, între aceste ființe înrudite se construia realitatea imaterială a mesei festive. O realitate căreia — când ieșeai din ea pentru câteva minute pentru a fuma o țigară sau pentru a supraveghea rumenirea curcanului și apoi te alăturai din nou la masa zumzăitoare, deja străin de noul subiect de conversație — îi simțeai forța și unitatea. Și aici se repeta ceva din copilărie. O scenă de demult, de sărbătoare, cu oameni așezați în jurul mesei, cu figuri neclare, într-un murmur indistinct de voci.

După cafea, era instalată cu entuziasm noua consolă de jocuri Nintendo, Wii, iar pe televizor, se desfășurau partide virtuale de tenis și box, toți se agitau cu strigăte și insulte în fața ecranului, în timp ce micuții se jucau neobosit de-a v-ați ascunselea prin toate camerele, abandonându-și cadourile de Ajun, care zăceau împrăștiate pe jos. Ne întorceam la masă să ne răcorim cu un Perrier sau

o Coca-Cola. Tăcerile anunțau că se apropie plecarea. Ne uitam la ceas. Ieșeam din perioada fără ore și minute a mesei festive. Erau strânse jucăriile, plușurile și accesoriile pentru îngrijirea copiilor care însoțeau orice deplasare. După efuziunile și mulțumirile de la plecare, comanda dată copiilor să dea un pupic și întrebarea repetată „oare n-am uitat nimic?“, cuplurile își reformau universurile private și se îndreptau spre mașini. Tăcerea cobora deasupra noastră. Se scotea extensia mesei, era pornită mașina de spălat vase. Luam de pe jos rochița unei păpuși, abandonată sub un scaun. Simțeam oboseala, dar și împlinirea că fuseserăm din nou „gazde bune“, că trecuserăm cu bine prin etapele ritualului în care noi eram acum cel mai vechi stâlp.

În această fotografie, aleasă dintre sutele aflate în plicurile Photo-service sau stocate într-un folder din calculator, o femeie în vârstă, cu părul blond-roșcat, într-un pulover negru decoltat, stă așezată, aproape întinsă pe spate, pe un fotoliu mare, somptuos și înconjoară cu ambele brațe o fetiță, în blugi și un pulover verde-pal cu fermoar, care stă într-o parte pe genunchii ei încrucișați, dintre care doar unul este vizibil, acoperit cu fustă neagră. Cele două fețe sunt apropiate, aflate la niveluri ușor diferite, cea a femeii, palidă, puțin îmbujorată după masă, puțin suptă, fruntea striată de riduri fine, zâmbitoare, fetița are tenul mat, ochii mari și căprui, serioși, este pe cale să spună ceva. Singura asemănare, părul în dezordine, la fel de lung, cu șuvițe aduse în partea din față a gâtului la ambele. Mâinile femeii, cu articulațiile marcate, aproape noduroase, în prim-planul fotografiei, par disproporționate. Zâmbetul ei, felul de a fixa obiectivul, gestul de a îmbrățișa copilul — mai puțin pentru a-l lua în posesie, cât mai degrabă pentru a-l primi ca pe o ofrandă — evocă o imagine de continuitate familială, instaurarea unei filiații: bunica prezentându-și nepoata. Pe fundal, rafturile unei biblioteci cu reflexele luminii captate de spatele plastifiat al colecției Pléiades. Două nume ies în evidență: Pavese, Elfriede Jelinek. Decorul obișnuit al unei intelectuale, în care alte suporturi culturale, DVD-uri, casete video, CD-uri, sunt separate de cărți ca și cum nu ar aparține aceleiași sfere sau nu s-ar bucura de aceeași demnitate. Pe spate, *Cergy, 25 decembrie 2006.*

Ea e această femeie din fotografie și, atunci când se uită la ea, poate să spună cu un grad ridicat de certitudine — în măsura în care acest chip și cel din prezent nu sunt diferite în mod vizibil, fiindcă nimic nu se pierduse și mai mult din ceea ce va fi inevitabil să se piardă (dar când, cum, preferă să nu se gândească la asta) — eu sunt = nu am semne suplimentare de îmbătrânire. Semne la care nu se gândește, fiindcă trăiește de obicei în negare generală, nu a vârstei ei, șaizeci și șase de ani, ci a ceea ce reprezintă asta pentru cei mai tineri, și nu se simte diferită de femeile de patruzeci și cinci, cincizeci de ani — o iluzie pe care acestea o spulberă, fără răutate, în cursul unei conversații, amintindu-i că nu aparține generației lor și că o consideră așa cum le vede ea însăși pe femeile de optzeci de ani: bătrână. Spre deosebire de adolescență, când era sigură că nu va mai fi la fel peste un an, nici măcar de la o lună la alta, în timp ce lumea din jurul ei rămânea neschimbată, acum ea este cea care se simte imobilă într-o lume care aleargă. Deși, între fotografia anterioară, de pe plaja de la Trouville, și aceasta, realizată de Crăciunul anului 2006, avuseseră loc numeroase evenimente, iar dacă omitem gradul și durata tulburărilor care le însoțiseră și posibilele înlănțuiri de cauze și efecte ale unora în raport cu altele, lista lor arată așa:

despărțirea de cel pe care îl numea tânărul, despărțire pe care ea o urmărise încet și în secret, cu tenacitate, se produsese irevocabil într-o sâmbătă a lunii septembrie 1999, când ea văzuse zbătându-se pe iarbă minute întregi înainte de a muri zvâcnind un lin pe care el tocmai îl pescuise și pe care îl mâncase cu el seara, dezgustată

pensionarea, care însemnase atât de multă vreme limita extremă a imaginației ei în legătură cu viitorul, precum, mai devreme, menopauza. De la o zi la alta, cursurile scrise, fișele de lectură pentru pregătirea lor nu mai serveau la nimic. Din lipsă de utilizare, limbajul savant dobândit pentru a explica textele i s-a șters din minte — iar atunci când căuta fără să găsească denumirea unei figuri de stil, era nevoită să spună, așa cum făcea mama ei în legătură cu o floare, al cărei nume îi scăpa „Dar știam cum îi spune“

gelozia față de noua însoțitoare matură a tânărului, de parcă ar fi fost necesar să-și ocupe timpul eliberat prin pensionare — sau să redevină „tânără“ din

cauza unei suferințe din dragoste pe care el nu i-o provocase niciodată când erau împreună, gelozie pe care și-a întreținut-o săptămâni întregi, de parcă își făcea datoria, până și-a dorit un singur lucru, să scape de ea

cancerul, care părea să se trezească în sânii tuturor femeilor de vârsta ei și i se păruse aproape normal să-l facă, pentru că lucrurile care ne sperie cel mai mult până la urmă se întâmplă. Chiar atunci, au anunțat-o că în pântecele partenerei fiului ei cel mare crește un copil — o fată, a dezvăluit ecografia mai târziu, atunci când își pierduse tot părul din cauza chimioterapiei. Această înlocuire a ei în lume, rapidă, fără întârziere, o tulburase extrem de puternic

în acest interval dintre o naștere certă și posibila ei moarte, întâlnirea cu un bărbat mai tânăr care o atrage prin blândețea și gustul pentru tot ceea ce te face să visezi, cărți, muzică, cinema — șansa miraculoasă care îi oferă posibilitatea de a triumfa asupra morții prin iubire și erotism —, apoi povestea lor a continuat într-o relație de prezență alternând cu perioade de absență, în diferite locuri, singura schemă potrivită dificultății lor de a fi — și de nu a fi — împreună

moartea la vârsta de șaisprezece ani a pisicii alb cu negru, dintr-o rasă comună, care redevenise, după ani de zile în care și-a unduit pliurile de grăsime, la fel de fragilă ca în fotografia din iarna lui 1992, și pe care a îngropat-o în grădină în plină caniculă, în timp ce vecinii săreau țipând în piscina lor. Cu acest gest, pe care îl făcea pentru prima dată, i s-a părut că îi îngroapă pe toți defuncții din viața ei, părinții, ultima ei mătușă maternă, bărbatul mai în vârstă care fusese primul ei iubit după divorț, rămas prieten, care a murit în urma unui infarct cu două veri înainte — și că anticipează propria înmormântare.

Când compară aceste evenimente, fericite sau nefericite, cu altele mai îndepărtate din viață, nu i se pare că au modificat în vreun fel modul ei de a gândi, gusturile și preocupările ei, care se constituiseră într-un fel de solidificare interioară în jurul vârstei de cincizeci ani. Succesiunea spațiilor care separă toate înfățișările ei din trecut se oprește acolo. Ceea ce s-a schimbat cel mai mult la ea este percepția timpului, a propriei situări în timp. Astfel observă cu

uimire că, atunci când i s-a dat o dictare după Colette, scriitoarea era încă în viață — și că bunica ei, care avea doisprezece ani când a murit Victor Hugo, ar fi trebuit să se bucure de ziua liberă acordată pentru funeralii (dar ea trebuia deja să lucreze la câmp). Și pe măsură ce crește distanța care o desparte de pierderea părinților, acum douăzeci, respectiv patruzeci de ani, iar nimic din felul ei de a trăi și de a gândi nu seamănă cu al lor — asta i-ar face să se „răsucească în mormânt" —, are impresia că se apropie de ei. Pe măsură ce timpul se micșorează în mod obiectiv în fața ei, se întinde din ce în ce mai mult, cu mult înainte de nașterea ei și dincolo de moartea ei, când își imaginează că, peste treizeci sau patruzeci de ani, oamenii vor spune despre ea, care a fost contemporană cu războiul din Algeria, așa cum spuneau despre străbunicii ei că „au trăit războiul din 1870".

Și-a pierdut capacitatea de percepție a viitorului, acel gen de fundal nelimitat pe care i se proiectau gesturile, acțiunile, o așteptare a lucrurilor necunoscute și bune care se aflau în ea când mergea toamna pe Boulevard de la Marne spre facultate, termina de citit *Mandarinii*, apoi, peste ani, la sfârșitul orelor, se suia în Mini Austin, își lua copiii de la școală, iar mai târziu, din nou, după divorț și moartea mamei sale, se vedea plecând pentru prima dată în Statele Unite, cu *L'Amérique* a lui Joe Dassin cântându-i în cap, și acum trei ani, aruncând o monedă în Fontana di Trevi cu dorința de a se întoarce la Roma.

Gândul la viitor este înlocuit de un sentiment de urgență care o devastează. Îi este teamă că, pe măsură ce îmbătrânește, memoria ei va redeveni la fel de tulbure și mută, așa cum o avea în primii ani de copilărie — de care nu își va mai aminti. Deja, atunci când încearcă să-și amintească de colegii de la liceul orașului de munte unde a predat timp de doi ani, revede siluete, figuri, uneori cu o precizie extremă, dar îi este imposibil să „le dea un nume". Se înverșunează să regăsească numele lipsă, să facă o persoană și un nume să coincidă, să unească două jumătăți separate. Poate că într-o zi toate lucrurile și denumirea lor vor fi dezbinate și nu vor mai putea numi realitatea, va exista doar realul inexprimabil. Chiar acum trebuie să dea *formă* viitoarei ei absențe prin scris, să construiască această carte, aflată încă în stadiul de schiță și cu mii

de note, care și-a dublat existența de mai bine de douăzeci de ani și care ar trebui să acopere în felul acesta și o perioadă din ce în ce mai lungă.

A renunțat să deducă această formă, capabilă singură să-și conțină viața, din senzația pe care o trăiește, cu ochii închiși la soare pe plajă, într-o cameră de hotel, a renunțat și să se multiplice, să existe fizic în mai multe locuri din viața ei, pentru a ajunge la un timp-palimpsest. Până acum această senzație nu a dus-o nicăieri, nici în scris, nici în domeniul cunoașterii. Asemenea minutelor care urmează orgasmului, îți creează dorința de a scrie, nu mai mult. Și, într-un fel, ștergând cuvintele, imaginile, obiectele, oamenii, prefigurează deja, dacă nu moartea, măcar starea în care se va afla într-o zi, așa cum fac cei foarte bătrâni, cufundată în contemplarea — mai mult sau mai puțin clară din cauza „degenerescenței maculare legate de vârstă" — a copacilor, a fiilor și a nepoților ei, lipsiți de orice cultură și de orice istorie, a ei și a lumii, sau afectată de Alzheimer, fără să știe în ce zi sau lună sau anotimp suntem.

Ceea ce contează pentru ea este, dimpotrivă, să surprindă această durată care constituie trecerea ei pe pământ într-o anumită perioadă, acest timp care a traversat-o, această lume pe care a înregistrat-o doar trăind. Și-a extras intuiția asupra formei cărții ei dintr-o altă senzație, cea care o copleșește atunci când, plecând de la imaginea precisă a unei amintiri — pe un pat de spital cu alți copii operați de amigdale după război, sau într-un autobuz care traversează Parisul în iulie 1968 — i se pare că se topește într-un tot indistinct, din care reușește să rupă, printr-un efort de conștiință critică, unul câte unul, elementele care îl alcătuiesc, obiceiuri, gesturi, cuvinte etc. Momentul minuscul al trecutului crește și se deschide spre un orizont, în același timp schimbător și de o tonalitate uniformă, care cuprinde unul sau mai mulți ani. Cu o satisfacție profundă, aproape orbitoare — pe care doar imaginea amintirii personale nu i-o dă —, descoperă atunci un fel de vastă senzație colectivă, în care este *prinsă* conștiința ei, întreaga ei ființă. La fel cum, în mașină pe autostradă, singură, se simte înglobată în totalitatea indefinibilă a lumii prezente, de la cea mai apropiată la cea mai îndepărtată.

Forma cărții ei nu se poate ivi, așadar, decât dintr-o cufundare în imaginile propriei memorii pentru a detalia semnele specifice ale perioadei, anul, mai mult sau mai puțin sigur, în care sunt situate — pentru a le lega treptat de altele, străduindu-se să reasculte cuvintele oamenilor, comentariile despre evenimente și obiecte, extrase din masa discursurilor plutitoare, acea *rumoare* care transmite neobosit formulările continue a ceea ce suntem și trebuie să fim, gândim, credem, ne temem, sperăm. Va folosi ceea ce această lume a imprimat în ea și în contemporanii ei pentru a reconstitui un timp comun, cel care a curs de atâta timp în urmă până astăzi — prin regăsirea memoriei colective într-o memorie individuală, va putea fi redată dimensiunea trăită a Istoriei.

Nu va fi o lucrare de rememorare, așa cum este înțeleasă în general, care are drept scop istorisirea unei vieți, a unei clarificări de sine. Ea va privi în sine însăși doar pentru a regăsi acolo lumea, memoria și imaginarul zilelor trecute ale lumii, pentru a înțelege schimbarea ideilor, a credințelor și a sensibilității, transformarea oamenilor și a individului, lucruri pe care le-a cunoscut și care nu vor înseamnă, poate, în comparație cu cele pe care le vor cunoaște nepoata ei și toți cei vii în 2070. Va vâna senzații aflate deja acolo, încă fără nume, precum cea care o face să scrie.

Va fi o povestire alunecoasă, la timpul imperfect, bineînțeles, devorând treptat prezentul până la ultima imagine a unei vieți. O curgere întreruptă însă la intervale regulate, de fotografii și secvențe de filme care vor surprinde formele corporale și pozițiile sociale succesive ale ființei sale — constituind opriri asupra memoriei în același timp cu relatări despre evoluția existenței sale, ceea ce a făcut-o unică, nu prin natura elementelor vieții ei, externe (traiectorie socială, profesie) sau interne (gânduri și aspirații, dorință de a scrie), ci prin combinarea lor, unică în fiecare. Acestei „mereu alta" din fotografii îi va corespunde, în oglindă, acel „ea" din scriitură.

Nu există niciun „eu" în ceea ce ea vede ca fiind un fel de autobiografie impersonală — ci „ei"[120] și „noi" — de parcă, la rândul ei, ar fi spus povestea zilelor de dinainte.

Când dorea să scrie altădată în camera ei de studentă, spera să găsească o limbă necunoscută care să dezvăluie lucruri misterioase, ca o clarvăzătoare. De asemenea, își imagina cartea terminată ca pe o revelare pentru ceilalți a ființei ei profunde, o realizare superioară, glorioasă — ce n-ar fi dat să devină „scriitoare", la fel cum, în copilărie, își dorea să adoarmă și să se trezească Scarlett O'Hara. Ulterior, în clase obositoare de patruzeci de elevi, în spatele unui cărucior de cumpărături la supermarket, pe băncile parcului lângă un cărucior, aceste vise au părăsit-o. Nu exista o lume inefabilă care să se ivească prin magie din cuvinte inspirate și nu va scrie niciodată decât în limba ei, aceea a tuturor, singura unealtă pe care se baza în acțiunea împotriva a ceea ce o revolta. Așa încât, cartea pe care urma să o scrie reprezenta un instrument de luptă. Nu abandonase această ambiție, dar mai presus de orice, își dorea să surprindă lumina care scaldă chipuri care sunt acum invizibile, mese încărcate cu mâncare dispărută, acea lumină care era deja acolo în poveștile duminicilor din copilărie și nu încetase să cadă pe lucrurile imediat trăite, o lumină anterioară. Să salveze

micul bal din Bazoches-sur-Hoëne, cu mașinuțele tamponându-se

camera de hotel din Rue Beauvoisine, în Rouen, nu departe de librăria Lepouzé unde Cayatte filmase o scenă din *Să mori din dragoste*[121]

dozatorul de vin de la Carrefour din Rue du Parmelan, Annecy

M-am sprijinit pe frumusețea lumii / Și am ținut în mâini parfumul anotimpurilor[122]

caruselul din parcul termal Saint-Honoré-les-Bains

femeia foarte tânără în palton roșu care îl însoțea pe bărbatul care se clătina pe trotuar, pe care se dusese să-l ia de la cafeneaua Le Duguesclin, iarna, în La Roche-Posay

filmul *Oameni fără importanță*[123]

afișul pe jumătate rupt al site-ului de întâlniri erotice 3615 Ulla de la poalele dealului Fleury-sur-Andelle

un bar și un tonomat care cânta *Apache*, în Telly Ho Corner, Finchley

o casă în fundul unei grădini, 35 Avenue Edmond Rostand în Villiers-le-Bel

privirea pisicii alb cu negru în momentul în care adormea după administrarea injecției

bărbatul în pijama și papuci care, în fiecare după-amiază în holul căminului de bătrâni din Pontoise, plângea în timp ce le cerea vizitatorilor să-l sune pe fiul lui, întinzând o bucată de hârtie murdară pe care era scris un număr

femeia care semăna cu o Pietà, din fotografia lui Hocine, după masacrul de la Benthala, din Algeria

soarele orbitor de pe zidurile cimitirului de pe San Michele privit din umbra făcută de Fondamenta Nuove

Să salveze ceva din timpul în care nu vom mai fi niciodată.

24. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial și la Eliberare, mii de femei din Franța au fost tunse în public pentru că erau suspectate că au colaborat cu ocupantul german.

25. Șef al statului francez în Regimul de la Vichy, în timpul ocupației germane, din 1940 până în 1944.

26. Vergeltungswaffe 2, proiectile balistice lansate de naziști în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

27. Câmp de luptă al unor bătălii majore în Primul Război Mondial.

28. Armistițiul de la Compiègne, care a marcat sfârșitul Primului Război Mondial pe frontul de vest.

29. Cântec patriotic, compus în 1944, un imn al eliberării de sub ocupația germană.

30. „Îmi amintesc frumoasele duminici… Dar, da, sunt departe, atât de departe."

31. Joc de copii, în timpul căruia se scandează versurile poeziei „Bună ziua, Guillaume, ai mâncat bine?"

32. Cântec care însoțește jocul, extras din refrenul unei romanțe de la începutul secolului XX. „Țigăncușă, tu, care călătorești peste tot".

33. „Marele roșcovan", „Rândunica din suburbii", „Țigara răsucită între degete".

34. *Fliege mit mir in die Heimat* („Zboară cu mine acasă"), în versiunea originală în germană, este un cântec compus în 1930 de Franz Winkler.

35. *O, brad frumos, o, brad frumos… Iată-l* [migdalul]*, duminică, cu veșmântul lui nou de mai…* .

36. „La noi să fii regină." Vechi imn religios popular.

37. Jurnalistă cunoscută în întreaga Franță pentru cronicile sale politice din anii 1950 și 1960, de la Radio Luxembourg.

38. „Reviste pentru suflet" (*Presse du coeur*) care au cunoscut un mare avânt în anii 1950.

39. *Rome l'unique objet de mon ressentiment* — replică dată de Camila în tragedia *Horațiu* de Pierre Corneille, actul IV, scena 5, în *Teatru*, traducere de Victor Eftimiu și Petru Manoliu, ESPLA, 1956, p. 293.

40. Revistă de benzi desenate, creată în 1945; din 1969 a devenit *Pif Gadget.*

41. Revistă ilustrată pentru fete (1937-1981).

42. Organizații de copii și tineret catolice și laice, create cu scopuri educaționale și recreative.

43. Cântec de cercetași.

44. *A vindeca*, revistă dedicată „frumuseții, sănătății, igienei".

45. „Toate acestea pentru că în pădurea Chaville", cântec de mare succes în 1953.

46. *Manina, fata în costum de baie* (1952), cu Brigitte Bardot, și
Nimfomana (1954).

47. Perioadă de două săptămâni la rând în timpul cărora au loc diverse evenimente, care să stimuleze vânzările.

48. Numele al unui personaj ridicol din cartea *Les carnets de Marie-Chantal* (1956), de Jacques Chazot, devenit substantiv comun, reprezentând snobismul și naivitatea.

49. *Le blé en herbe*, după romanul omonim al lui Colette.

50. În 1954, prim-ministrul Pierre Mendès France a inițiat o campanie pentru încurajarea consumului de lapte în rândurile populației.

51. Pe 1 februarie 1954, în condițiile unei ierni extrem de geroase, abatele Pierre lansează un apel la solidaritate cu oamenii fără adăpost, la radio și în presă.

52. „Amintește-ți, Barbara", primul vers al poemului *Barbara,* al cărui autor este Jacques Prévert.

53. Acronim pentru Brevet de încheiere al primului ciclu de studii, diplomă obținută în Franța până în 1977.

54. Partizani.
55. Parodiere a cântecului soldaților francezi în Algeria, *Travadja la moukère* („Muncește, muiere", în argou).
56. „Vorbește-mi despre dragoste" (1930), interpretă: Lucienne Boyer.
57. „Mexico", piesă din opereta *Cântărețul mexican* (1951), de Francis Lopez, interpretată de Luis Mariano.
58. „Bunica mea era cowboy" — vers modificat dintr-un cântec pentru copii.
59. *Et Dieu créa la femme* (1956), film regizat de Roger Vadim.
60. „Sunt un derbedeu" și „Prima fată".
61. *De profundis, morpionibus*, cântec indecent din secolul al XIX-lea.
62. „Într-o zi vei vedea"; cântecul a fost compus în 1954 pentru filmul *Secrete de alcov*.
63. Poem de Arthur Rimbuad, în traducerea lui Petre Solomon, „Adormitul din vâlcea", *Integrala poetică,* Eminescu, București, 1992, p. 64.
64. Pierre Poujade (1920-2003), politician populist de extremă dreapta.
65. Discurs istoric al generalului Charles de Gaulle, apel adresat poporului francez pe 18 iunie 1940, de a se mobiliza pentru eliberarea Franței, ocupată de naziști.
66. Expresia în argoul elevilor pentru primul an de cursuri pregătitoare pentru concursul de admitere la Școala Normală Superioară (secția Literatură).
67. Activitate recreativă constând în împletirea unor mici obiecte decorative, brățări sau portchei, apărută în 1958.
68. *Metodă de lectură tradițională* (folosită din 1947), creată pentru a învăța copiii să citească.
69. Emisiuni de varietăți pentru tineret, difuzate în anii '60.
70. Organizația Armatei Secrete.
71. Peiorativ: algerieni de origine europeană.
72. Militari algerieni care au servit Franța colonială.
73. *Jeunesse Étudiante Chrétienne* (Tineretul studios creștin)/*Union des etudiants communistes* (Uniunea studenților comuniști).
74. *L'Humanité*, ziar de stânga /*L'Aurore*, de centru-dreapta.
75. Catolici /comuniști.
76. Revistă satirică, precursoarea *Charlie Hebdo*, apărută din 1960, în 1989.
77. Curent muzical apărut în anii 1960, care consta, în general, în adaptări ale succeselor anglo-saxone.
78. Aluzie la prima apariție televizată a lui Johnny Hallyday (1943-2017), pe 18 aprilie 1960, la emisiunea *Școala vedetelor*, când, interpretând melodia *Laisse les filles*, cântă la chitară în timp ce se rostogolește pe jos.
79. „Vremea / e scoasă din țâțâni" (*Hamlet*, traducere de Leon Levițchi și Dan Duțescu, în William Shakespeare, *Opere complete*, vol. V, Univers 1986, p. 350).
80. „Viața […] e o poveste spusă de-un nătâng / din vorbe-alcătuită și din zbucium / și neînsemnând nimic" (*Macbeth*, traducere de Ion Vinea, în William Shakespeare, *Opere complete*, vol. VII, Univers 1988, p. 115).
81. Cântec scris și compus de Serge Gainsbourg pentru Juliette Gréco și interpretat de amândoi în 1963.
82. Compagnie Républicaine de Sécurité.
83. Scriitor și jurnalist. La sfârșitul anilor '60, este interlocutorul privilegiat al lui de Gaulle în interviurile televizate.
84. Carnaval, haos. Etimologic, „chie-en-lit" înseamnă a defeca în pat (fr.).
85. Așa erau numiți militanții francezi care alimentau cu fonduri și acte false Frontul de Eliberare Națională, în timpul războiului Algeriei.

86. Pick-up de jucărie cu funcționare automată.
87. Pe 15 martie 1973, BNP (Banque nationale de Paris) a lansat o campanie publicitară cu sloganul provocator: „V-o spun sincer, banii voștri mă interesează“.
88. Aluzie la orientarea sexuală a scriitorului, care în 1973 și-a anunțat public homosexualitatea și a militat pentru drepturile acestei minorități.
89. „Métro boulot dodo.“
90. *Habitation à loyer modéré* — locuință cu chirie moderată, subvenționată de stat, pentru cei cu venituri mici.
91. *À la pêche aux moules* („La pescuit de scoici“) este un cântec popular din secolul al XIX-lea, din regiunea Aquitaine. În anul 1975, a devenit imnul emisiunii satirice de televiziune a lui Jacques Martin, *Le petit rapporteur* („Micul turnător“).
92. Parafrază a comicului Coluche la reclama supermaketurilor Mammouth. „Mammouth strivește prețurile. Mam'-mare strivește pârțurile“, urmată de modificarea unui dialog al celor doi bătrâni din *Muppet Show*.
93. În 1976, scriitorul Bertrand Poirot-Delpech a scris un pamflet agresiv împotriva președintelui Valéry Giscard d'Estaing, semnat Hasard d'Estin și intitulat *Tout fout le camp* („Totul se duce naibii“).
94. *La Grande Bouffe* (1973), film în regia lui Marco Ferreri.
95. Agence Nationale Pour l'Emploi (Agenția națională pentru ocuparea forței de muncă).
96. *Gigantes y cabezudos*, personaje costumate din folclor care defilează la festivaluri și parade spaniole.
97. *Les Interdits*; disc apărut în 1979, în perioada în care umoristul fusese interzis la televiziune și la radio din cauza „tonului său provocator“ din scheciuri.
98. Țigară de hașiș.
99. *Je parle la France*.
100. Abreviere de la *Médium interactif par numérisation d'information téléphonique* (Mediu interactiv pentru informații digitalizate prin telefon).
101. *Bof génération*; interjecția *bof* exprimă disprețul, oboseala, indiferența.
102. *Touche pas à mon pote!* Sloganul organizației SOS Racisme, fondată în 1984 în Franța.
103. *Dieu existe j'ai marché dedans*. În limbaj popular, *marcher dedans* înseamnă a „călca în rahat“, iar figurat, a avea noroc.
104. *Les travaux d'utilité collective* (Lucrări de utilitate colectivă), TUC; contract subvenționat de stat, înființat în 1984, în timpul guvernului Laurent Fabius, reprezentat prin scurte „stagii“ în instituții publice, pentru tinerii în căutarea unui loc de muncă, plătite cu mai puțin de jumătate din salariul minim.
105. *Cronica urii comune* (fr.).
106. Proiectul de lege prevedea în principal selecționarea studenților la intrarea în universități și punerea lor în competiție.
107. „'68 e bătrân, '86-i mai bun.“
108. Emisiune satirică realizată cu marionete, inspirată de *The Muppet Show*, care parodia actualitatea politică. A fost difuzată între 1982 și 1995. *Bébête*, prostănac.
109. *Nulii*, realizată după modelul emisiunii *Saturday night live*, a fost difuzată între 1990-1992.
110. *Marionetele știrilor* — emisiune satirică de televiziune (1988-2018), care parodia jurnalul de știri.
111. *Bertha cea grasă* (nume inspirat de *Dicke Bertha*, obuzier german de mari dimensiuni din Primul Război Mondial) a fost o revistă satirică (1991-1993), orientată împotriva Războiului din Golf.
112. Abreviere pentru Grup Islamic Armat — organizație activă din 1992, cu scopul transformării Algeriei într-un stat islamic.
113. „Mulțimea sentimentală“, scris și interpretat de Alain Souchon, a fost lansat în 1993 și constituie o critică la adresa societății de consum.

114. Arthur Higelin, zis Arthur H., este pianist, compozitor și interpret parizian.

115. Primele trei versuri sunt din poemul *La tête contre les murs* (1936). Primul vers este reluat și în poemul *Faire vivre* (1944). Citatul fiind compus din două poeme, am preferat traducerea mea.

116. Sărbătoarea catolică se celebrează pe 1 noiembrie.

117. Procentul obținut de Jean-Marie Le Pen în primul scrutin al alegerilor din 2002.

118. *La vie. La vraie. Auchan*.

119. „Fii frumoasă și taci."

120. Pronumele personal nedefinit *on*, fără echivalent în limba română, poate fi tradus cu „noi", „ei", sau un număr mare de persoane în general.

121. Filmul *Mourir d'aimer* (1971) este bazat pe un fapt real, povestea de dragoste și sinuciderea profesoarei Gabrielle Russier (interpretată de Annie Girardot).

122. Versuri din poemul *L'Offrande à la nature*, al scriitoarei Anna de Noailles (1876-1933).

123. *Des gens sans importance* (1956), filmul regizorului Henri Verneuil, cu Jean Gabin și Françoise Arnoul în rolurile principale, abordează problema avortului, un subiect tabu în epocă.